

A

A RENDSZERVÁLTÁS TÖRTÉNETÉT KUTATÓ INTÉZET ÉS
ARCHÍVUM FOLYÓIRATA

RENDSZERVÁLTÓ

C
H
Í
V
U
M

Sátorállítás–zászlóbontás

A lakiteleki találkozó harmincadik évfordulója

- Kiss Gy. Csaba és Bakos István emlékezése
- Szeredi Pál: Sztereotípiák boncaszalon
- Interjú Kozma Hubával
- Szalai Attila naplójegyzetei

2017. szeptember

II. évfolyam 3. szám

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	3
------------------------------	---

Vezérfonal

Lezsák Sándor: A magyarság esélyei	4
--	---

Műhely

Kiss Gy. Csaba: Harminc év után: 1987	6
Bakos István: Emlékeim a hőskorszakból. Adalékok a lakiteleki sátor és az MDF történetéhez	11
Szeredi Pál: Sztereotípiák boncasztalon. A lakiteleki találkozó előtörténetének néhány legendájáról	20

Portré

Civil kurázi és helyi társadalom. Interjú Kozma Hubával	33
---	----

Rendszerváltó és Archívum

Dokumentumok egy kötethez és egy folyóirathoz	40
---	----

Történeti szöveggyűjtemény

Szalai Attila: Naplójegyzetek, 1981	69
A közmegegyezés hajszálerei. Pozsgay Imre az állampolgári öntevékenységről, egyesületekről – a lakiteleki találkozóról	77

Aktuális

Nagymihály Zoltán: Trianon mint évszázados szimbólum	85
A RETÖRKI legújabb kötetei	88
Az elmúlt negyedév fontosabb eseményei	89

Művészet

Szilcz Eszter: Egy szonettnyi költő Lakiteleken	90
---	----

Recenzió

Jónás Róbert: Miniszterelnökként a rendszerváltásban	93
--	----

A Rendszerváltó Archívum 2017/3. számának szerzői	96
---	----

Szerkesztői előszó

Sátorállítás – zászlóbontás

Sátorállítás – zászlóbontás. A rokon értelmű szópár mutatja a magyar nyelv erejét, mely ellentétes értelmű főnevek segítségével is képes hasonló jelentéstartalmat kifejezni.

Lakitelek 1987-ben nem először hozott össze sok tekintetben ellentétes gondolkodású, ám valamiben hasonlító embereket: olyanokat, akik vállalták és fontosnak tartották, hogy a magyarság esélyeiről gondolkodjanak. Lakitelek felé és Lakitelek után elkülönülő, egymásba érő és egymást néha keresztező utak vezettek. A találkozó nyitottságát mutatja, hogy a résztvevők a rendszerváltás után kibontakozó új politikai struktúra valamennyi pártjában ott voltak, képviselve a lakiteleki szellemiségből azt, amit továbbvinni érdemesnek és lehetségesnek gondoltak.

Különleges érzés visszaemlékezéseket és elemzéseket olvasni olyan nemzedék immár felnőtt tagjaként, amely a tanácskozás idején még meg sem született. A jegyzőkönyvből, a fennmaradt videó- és hangfelvételekből, az időnkénti könnyedebb kiszólások ellenére kitapintható a feszültség, de egyben az együttgondolkodás vágya és öröme is. Harminc év távlatából már tudhatjuk: voltak, akik tudatosan készültek a találkozóra (a legszűkebb szervezői kör), pontosan megtervezve a menetrendet annak érdekében, hogy a legfontosabb cselekvésekre – a fórum bejelentésére (Bíró Zoltán) és a nyilatkozat elfogadására (Für Lajos alapszövege alapján) sor kerülhessen. Voltak azonban olyan meghívottak, akik számára az összegyűlés önmagában is örömteli és újszerű élményt jelentett – ismerhetjük a „biztonság kedvéért” pizsamát és fogkefét is magával vivő Cseh Tamás történetét...

Lakitelek egyszerre volt egy több éves-évtizedes cselekvés tetőpontja a nemzeti sorskérdésekben gondolkodó értelmiség számára és egyben valami újnak a kezdete is. Új cselekvése, új mozgalomé, hosszú távon új párté.

A tanácskozás címe – *A magyarság esélyei* – nemcsak az akkor élők számára, de jelképesen szólva időben is „megnyitotta” a lakiteleki sátrat. Mondandónkkal ma is „tovább írhatjuk” a jegyzőkönyv szövegét: esélyeink, lehetőségeink taglalása és felmérése feladat és egyben minden jövőbeli cselekvésünk talapzata is.

Budapest, 2017. szeptember 16.

L. Bal

Nagy Mihály Zoltán

Lezsák Sándor

A magyarság esélyei

„A szólásszabadság, Tekintetes Rendek, egyike a tiszteletre legméltóbb jogoknak oly nemzetnél, mely századok óta meggyéknél s országosan gyülekezik s a maga sérelmei és kívánságai felett élőszóval szokott értekezni; s nálunk annál tiszteletreméltóbb, mivel itt a sajtószabadság eltapodva van, s érzelmeinket és gondolatainkat egymással megszorítás és akadály nélkül közölni csak gyűlési beszédek által lehetséges.” (Kölcsey Ferenc, Pozsony, 1834.)

Köszöntöm Vendégeinket, Barátaim!

Törvényszerű, hogy e baráti találkozó megszerveződött. Ehhez nem lett volna elegendő a politika még ma is kétséges, ingadozó türelmi rendelete. Biztatóbb az a bennünk növekvő készség, hogy ki kell szakadnunk a nomád értelmiségi helyzetből. Választ kell adnunk arra a sorsunkat eldöntő kihívásra, amelybe a magyarság története során immár sokadszor kényszerült.

A cselekvésre alkalmas ember külön-külön nagyon magányos. Személyének Köztársasága azonosul a nemzet gondjaival, hatalma az érzékenység, a tisztesség, a fölismert igazság. Mindezt munkájában érvényesíteni csak részben képes, mivel az eszközök birtokosa nem lehet. Alkalmi társulásokkal közérdekű ügyeket próbál megoldani, partizánakciókba kezd, könyveket, tilalmas gondolatokat cserél és rejteget csempészárúként, határon innen és túl. Intézmények elsikkasztott tennivalóit pótolja, de közben a tudata tiltakozik, mert lassítani sem képes a végzetes folyamatokat, és attól retteg, hogy akarata ellenére maga is hitvány eszközzé nyomorodhat.

Íme, most itt, az élő Tisza közelében, Lakiteleken, felszakadozó felhőzet alatt, több mint százhetvenen vagyunk az

ország minden részéből: írók, tudósok, színészek, filmesek, közgazdászok, papok, orvosok, tanárok, politikusok, képzőművészek, mérnökök, közhivatalok munkatársai.

Barátaim!

Nagy László szavait hívom ide: „A torkon vágott forradalmak pirosát és gyászát viseljük belül.” Az újabb torokra mért ütés végzetes, önmegsemmisítő lehet. Emiatt félek a rossz politikától, akármilyen címen is lépjen föl. Félek a népet ámító politikus paranoid hajlamától, a kitenyészett eszközeimből, a rejtőzködő beavatkozástól, a tehetetlenségtől, a tájékozatlanságtól, félek a gyáva politikustól, a csicsergő elméletektől, a tárgyaltalan szorongás állapotától, a helyi kis túsdrámáktól, a provokációtól, a rémhírek képződésétől, a valóságot megtagadó, büntudatkeltő kampányoktól; félek a rossz politikától. Ez nem a sarokba szorított, hanem a cselekvésre elszánt ember félelme, féltése. Esztendő óta másféle történelemmel élek együtt, másféle jelennel, másféle aggodalmakkal és veszélyeztetett jövőképpel. E jövő érdekében is félek a rossz politikától, az alkalmatlan, vagy azzá vált politikustól. S ez a fölismert félelem ad mégis biztonságot, cselekvő nyugalmat.

E nyugalom és az oly sokat hiányolt, most felerősödő veszélytudat hozott össze bennünket. Nem az olvashatatlan, használhatatlan társadalmi antológiák számát akarjuk gyarapítani. Mint már annyiszor, megint késésben vagyunk. Tudjuk, érezzük, erkölcsi tartásban, hitben, anyagi javakban, közösségi gondolkodásban, a politika iránti bizalomban megrokkant az ország. Nem tudtunk méltó körülmények között és elegendő lélekszámban megszületni, fölnevelkedni, tanulni, családot alapítani,

„Választ kell adnunk arra a sorsunkat eldöntő kihívásra, amelybe a magyarság története során immár sokadszor kényszerült.” (Idézet Lezsák Sándor köszöntőjéből). A háttérben Fekete Gyula és Pozsgay Imre.

élni, dolgozni, nemzeti sajátosságainkat kibontakoztatni. Ahogy élünk, ahogy mi vagyunk itthon, Csoóri Sándor szavaival, beteg lelkületű ország. Ilyen állapotban elszakított vagy elszakadt testvéreinket sem vagyunk képesek megtartani, védelmezni. Vagy éljük tovább a jobbító szándékot is elpazarló vegetáló nép sorsát, vagy megpróbáljuk a lehetetlent, hogy elérjük a lehetségest.

Életünket teljesen be kell vallanunk. Azonban a tárgyilagos elemzés, a közösség igazának fölismerése kevés. A magunk együttes cselekvésének a lehetőségeit is számba kell vennünk, meg kell teremtenünk. A kimondott igazság megvalósításának fáradsalmait, terheit és gyötrelmeit pedig vállalni kötelességünk. Fogalmazom mindezt a félelem nélküli élet reményében, mert hiszek abban, hogy a magyarság a maga akaratából, erejéből, értékálló hagyományainak megőrzésével, fejlesztésével, legjobb gondolkodóinak

elképzelése szerint rendezze be és működtesse az életét. Kívánom, hogy e baráti beszélgetésen, tanácskozáson legyen jelen az utódainkat, gyermekeinket féltő felelősség, a nyugalom, a cselekvésre szigorító egyenes beszéd.

Az elmúlt esztendőekben sokszor kényszerültünk olyan hajóra, amelyről nem tudtuk, hogy hol fog kikötni. Olykor még a kiszáradt medret sem vettük vagy vehettük észre. Így lett az indulásból megérkezés, a vitorlavászon pedig fehér zászló. E mai találkozó előkészítői nevében megkérem Fekete Gyulát, hogy kormányozza jó vizekről még jobb vizekre, jó kikötőbe a beszélgetést, e tanácskozást, amelynek címe: *A magyarság esélyei*.

(Az első lakiteleki találkozón, 1987. szeptember 27-én elhangzott köszöntő szövege. Első megjelenése kötetben: *Lakitelek*, 1987. A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Szerk. Agócs Sándor, Medvigy Endre. *Lakitelek, Antológia*, 1991.)

Kiss Gy. Csaba

Harminc év után: 1987

Érdeemes utólag számba venni a Lakiteleki Találkozó (igen, talán írható nagybetűvel, bár egy nappal utána még nem biztos, hogy így gondoltuk) résztvevőiről néhány egyszerű adatot. A jelenléti ív alapján készült névsorban 181 fő szerepel. A rövid áttekintést megkönnyíti, hogy ki-kí föltüntette foglalkozását és lakóhelyét. A legnagyobb csoport – hogy is lehetett volna másképp – az íróké, irodalomtörténészeké volt (45 fő). Aki ismeri valamennyire modern kori történelmünket, beleértve '56-ot, bizonyára nem csodálkozik rajta. A művészek száma 9, csakúgy, mint az újságíróké/szerkesztőké. Összeadva nem volt rossz a társadalomtudományok képviselése sem, hiszen 12 közgazdász, 9 szociológus, 6 politológus és 6 történész volt a körünkben. A pedagóguspálya különböző szintjeihez (óvónótól tanárokig) 17-en tartoztak. 6 mérnök, 4 orvos és 4 jogász volt a csapatban. 6-7 embert tekinthettünk munkásnak. Egyetemi-főiskolai hallgató 5, tisztviselőnek tekinthető személy szintén 5 volt jelen. Ezen kívül két-két néprajzsról, művészettörténészről, népművelőről, továbbá egy biológusról (Vargha János – Duna Kör) és egy református lelkészről (Csontos József Dabasról) ad számot a lista. Ami az érkezési helyet illeti, egyértelmű a fővárosi többség (126). Természetes, hogy szép számmal szere-

pelnek a helyiek, a lakiteleki polgárok, akik nélkül nem lehetett volna megoldani a szervezést. A regionális szempont egyébként nem tesz hozzá túl sokat a találkozó értelmezéséhez, de talán nem teljesen érdektelen ezt sem számba venni. Összetételünknek ez a dimenziója elsősorban gyakorlati okokkal magyarázható. Kitüntetett hely illette meg a közeli Kecskemétet és környékét, ahonnan nyolcan jöttek, beleértve a Bács-Kiskun Megyei Tanács elnökét, Gajdócsi Istvánt (aki föltehetően Pozsgay személye miatt fogadta el a meghívást). Miskolcra és Szegedre hárman-hárman jöttek, Debrecenből ketten. Kissé értetlenkedtem a helyszínen, hogy nem láttam ott a *Tiszatáj* szerkesztőit (Ablonczy László hiába kapacitálta Annus Józsefet), pedig akkor már fordulni látszott az ügyük, az új miniszterelnök próbált békét keresni az író társadalommal. Köztünk volt New Yorkból a Püske házaspár (Sanyi bácsi föl is ajánlotta a támogatását a jegyzőkönyv megjelentetéséhez), továbbá Puerto Ricóból az itthon tartózkodó Ferdinandy György. Tóth Károly Antal volt az egyetlen határon túli magyar (Kolozsvárról), az ellenzéki *Ellenpontok* című kiadvány egyik szerkesztője, de emlékezetem szerint akkor már a kitelepülés első szakaszát élte.

Természetesen arról sem lehet megfeledkezni, hogy a meghívottak jelentős szellemi köröket képviseltek, mint a civil társadalom, a klubmozgalom nem egy fontos színterének ismert szereplői. Többek között Bogdán Emil, a betiltott martonvásári Széchenyi Társaság fő szervezője, Dragon Pál, a szentendrei Petőfi Egyesület elnöke, Márton János, a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumának elnöke, Vargha János, a Duna Kör elnöke, Vigh Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság életre hívója. És ott voltak az egyetemi klubmozgalom

fáradhatatlan aktivistái: Bégány Attila, Diczházi Bertalan, Filep Tamás Gusztáv. A betiltott *Mozgó Világ* főszerkesztője, Kulin Ferenc és helyettese, Alexa Károly. Jelen voltak a vidéki magyar író-társadalom olyan meghatározó személyiségei, mint Aczél Géza Debrecenből, Grezsa Ferenc Hódmezővásárhelyről, Ratkó József Nagykállóból és Serfőző Simon Miskolcra. Lehetne arról is összesítést készíteni, hogy a Lakitelekre meghívtak közül ki milyen politikai pályára került az átmenet éveiben. Szinte nem volt olyan demokratikus párt Magyarországon (az SZDSZ-t is beleértve), amelynek ne lett volna ott fontos tagja, képviselője ezen a találkozón. Nem kívánok ebből a szempontból névsorolvasást végezni, de elmondhatjuk, hogy az egykori résztvevőkből a szabad Magyarországon került ki köztársasági elnök, országgyűlési alelnök, alkotmánybíró, miniszterek, államtitkárok, számos képviselő és egyetemi tanár. Ebből a távlatból az is világosan kitűnik, milyen széles ideológiai-politikai, később pártpolitikai kört képviselt ez a társaság.¹

Nagy történeti irodalma van a lakiteleki találkozónak, ennek elemzésére nem kívánok itt vállalkozni. Csupán két megközelítést szeretnék némiképp árnyalni. Az egyik az alakuló MDF és az MSZMP reformszárnyának együttműködése. Való igaz, sok olyan személyt lehet említeni, akik akkor még párttagok voltak és fontos szerepet játszottak a tanácskozáson. 1989 tavaszán azt nyilatkozta Kulin Ferenc az *Unió* című folyóirat 6. számában: „...vissza tudnék utalni '87 szeptemberére, amikor Lakiteleken úgy indult az egész mozgalom, hogy az első előadók között ott volt Pozsgay Imre, Bihari Mihály, Lengyel László, Király Zoltán, vagyis az ún. »reformkommunisták« élcsapata. Jelen voltak a Magyar Demokrata Fórum alapításánál. Ez nyilvánvaló, hogy nem a

1 A jegyzőkönyvben nem szerepel a résztvevők között három személy: Lugossy László filmrendező, Gorondy-Novák Sándor nyugdíjas és ifj. Gorondy-Novák Sándor joghallgató.

„...párbeszéd csak valóságos partnerek között lehetséges, olyan partnerek között, amelyek mindegyike alanyisággal, autonómiával és megfelelő függetlenséggel rendelkezik.”
(Idézet Kiss Gy. Csaba lakiteleki hozzászólásából.)

véletlen játéka, tehát az a kemény mag, az a népi írói csoport, amely megszervezte ezt a mozgalmat, nyilván mélyen átgondolta azt, hogy az indításnál miért kell már hangsúlyozni az MSZMP reformszárnyával az ilyen fajta, nagyon szoros együttműködési hajlamot.”² Ilyesmiről szó sem volt. Először is, akkor még egyáltalán nem lehetett valóságos és egységes reformszárny létezéséről vagy annak elitjéről beszélni, hiszen igazából egyedül Pozsgay Imre törekvése mutatott egyértelműen ebbe az irányba. Bihari Mihály, Lengyel László és Király Zoltán között jelentős különbségek voltak, ez nyilvánvalóvá vált Lakiteleken is. A „kemény mag” – ha magamat is odaszámíthatom – emlékezetem szerint elsősorban arra törekedett, hogy létrehozandó közösségünk mibenlétét meghatározza – és nem is föltétlenül „népi táborként”. Bíró Zoltán szintén ebben az értelemben fogalmazott hozzászólásában. Lehet, hogy kissé távolabbról – különösen akkori párttagok szemében – úgy látszott ez a Pozsgay előadásával

2 *Unió*, 1987/6. 87.

kezdődött találkozó, mintha szövetségkeresés volna a Népfront elnökével. Kapcsolatkeresés volt a párbeszéd reményében, igen, de ennél nem több. A fentiekben próbáltam árnyaltan érzékelteni, miképp láttuk ezt akkor, természetesen egymás között is különböző hangsúlyokkal. Elhangzott egyébként az a javaslat, hogy indítsuk a mozgalmat a Népfront keretében, ezt azonban egyértelműen elutasítottuk.

Csizmadia Ervin SZDSZ-monográfiájában sok részletet föltárt a lakiteleki találkozó szervezése körüli részletekről,³ kategorikus megállapításai azonban meglehetősen egyoldalúak. Forrása-it nem mindig ellenőrizte, arra a Kulin Ferencre hivatkozik például, aki nem is vett részt a szervezésben. Ilyen kizárólagos formában fogalmaz: „...a demokratikus ellenzék nem képviseltethette magát a találkozón.”⁴ Eszerint tehát lé-

3 Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék, 1968–1988. Monográfia.* Budapest, T-Twins, 1995. 409–414.

4 Uo. 410.

tezett volna ilyen szervezet? (Csak ismételni tudom: ki vagy kik határozták meg, ki tartozik bele?). Az szintén tanulságos, hogy következetesen *ellenzék*ről és *népiekről* beszél. Tehát két félről van szó, s közülük az egyik, „a népiek” nem is ellenzék. Mi volna hát? Csizmadia azt sugallja, hogy a reformkommunisták segédcsapata. Tudjuk jól, közvetlenül Lakitelek után elkezdődött a találkozó rossz hírbe keverése. Az akkor Amerikában tartózkodó Csoóri Sándor kétségbeesetten telefonált haza, hogy az a hír járja, a *New York Times*-ban írta volna egy Henry Kamm nevű újságíró (pontos idézetet máig nem tudunk hozni), hogy antiszemita ízű rendezvény volt. Nagy erővel folyt itthon és külföldön Lakitelek ellen-mítoszának az építése – mi úgy határoztunk, hogy nekünk a Szabad Európa Rádió nem fórumunk. Nyilvánvalóan fölvethető ilyenkor a *cui prodest* kérdése, hogy vajon kiknek volt érdeke a mi kezdeményezésünk lejáratása. Akkor már szépen formálódott az a kép a nemzetközi nyilvánosságban, miszerint a történelemformáló lengyel Szo-

„...valamennyiönknek adódnak lehetőségei annak megakadályozására, hogy szakmai és közéleti tevékenységünk során ne mindent elnyelő és mindent magánkörben megemészítő közeggé váljunk, hanem éppen ellenkezőleg, váljunk állandóan reflektálónak.” (Idézet Szabad György hozzászólásából.)

„Nem zászlót lobogtatunk, nem harci kürtöt fújunk, hanem építkezünk, a magunk ízlése és lehetősége szerint!”
(Idézet Bíró Zoltán hozzászólásából.)

lidaritás mellett ott van a csehszlovák Charta mozgalom, Magyarországon pedig a „demokratikus ellenzék”. És kész. Ennyi. Önkéntelenül is az a beszélgetés jut eszembe, amelyet valamikor novemberben egy pesti belvárosi borozóban folytattunk Haraszti Miklóssal. Még az egyetemről ismertünk egymást, és Nagy József Zsigmonddal áthívtuk a mi asztalunkhoz. Bortól bátorított hangulatban voltunk mind a hárman, és persze szóba került a politika, Lakitelek története is. „Őszintén megmondom nektek – így Haraszti –, igazán nem tudtam elképzelni, hogy ti ezt meg tudjátok szervezni.”

A „szervezők” rendszeres találkozóin most már a „hogyan tovább” kérdése foglalkoztatott bennünket. Korábban szóba hoztam már további tevékenységformánk egyik lehetőségeként annak a lengyel értelmiségi csoportnak a példáját, amely *Tapasztalat és jövő* címmel készített elemzéseket független szakértők bevonásával a ’70-es-’80-as évek

fordulóján az ország életének különböző területeiről. Vagyis a Fórum – egyelőre ugyan csak mi heten – fölkérhetne szakértőket egy-egy területről elemzést készíteni, s ezeket továbbítanánk állami szervek számára, és nyilvánosságra hoznánk. Bíró Zoltán célt is erre lakiteleki fölszólalásában: „...ki-nyilvánítjuk igényünket és szándékunkat egy olyasféle fórum létrehozására, amely a jövőben képes lehet közvetítő, tényfeltáró és javaslattevő szerepet betölteni államhatalom és társadalom között...”⁵ Korabeli följegyzésem szerint a lakiteleki találkozón elhangzottakat figyelembe véve a következő kérdésekről terveztük ilyen átfogó jelentések elkészítését: a romániai magyarság helyzete, közigazgatás (különös tekintettel az önkormányzatiságra), továbbá állásfoglalást a magyarországi etnikai és vallási kisebbségek helyzetéről. Munkacso-

5 *Lakitelek, 1987. A magyarság esélyei. A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve.* Szerk. Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2007, 97.

portokat szándékoztunk kialakítani az egyes témák földolgozásához. A romániai magyarság helyzetét föltáró munkacsoportba meghívni szándékoztuk: Joó Rudolfot (Für Lajos őt javasolta a munka irányítójának), Kósa Lászlót, Entz Gézát, Vásárhelyi Juditot, Tóth Károly Antalt – közülünk pedig Für Lajos és jómagam vettünk volna részt munkájában. A Bibó István munkáit zsinórmértéknek tartó közigazgatási elveket és gyakorlatot kidolgozó munkacsoportba pedig Bilecz Endrét, Bihari Mihályt és Krasznai Zoltánt kívántuk fölkeríteni.

Közben meglehetősen nyomasztott bennünket az a tény, hogy csak álhírek, ellenőrizetlen pletykák forogtak a lakiteleki találkozóról. Ez esetben a köztes nyilvánosság lehetőségeivel nem számolhattunk. Nem lehetett olyan, bármily szabad szellemű sajtóorgánumot elképzelni, amely megkockáztatta volna, hogy közöl róla valamit. Érdeklődés persze volt, összekacsintások könyvtári folyosókon, szerkesztőségi beszélgetések, telefonhívások a munkahelyemen, hogy személyesen megkeresnének. Szabad Györggyel a találkozó után röviddel az 5-ös buszon futottam össze. Nem voltam történészhallgató, csak felületesen ismertem őt, de úgy üdvözölt, mint akivel közös ügyben vagyunk elkötelezettek. Létezett egyébként egy legendája is Lakiteleknek. (A rossz és jó legendáknak is kitűnő táptalaja a homály.)

Szeptemberben megkaptam a francia vízumot, az utolsó formális akadály is elhárult utazásom előtt. Régen terveztem ezt az utat, nagyon vártam már. Baráti tanácsra, még 1984-ban, amikor turistaként ott jártam, fölkerestem annak a kis alapítványnak az irodáját, ahol rövidebb időre kutatói ösztöndíjat lehetett kapni. Miután lengyel emigráns háttérű szervezet volt, be kellett adni egy rövid munkatervet, s valamelyik francia egyetem küldött hivatalos meghívó levelet. Mindenekelőtt Witold Gombrowicz franciaországi életéről szándékoztam szakirodalmat, anyagot gyűjteni (évek óta

foglalkoztam az emigráns lengyel író életművével). Vonzó volt újszerű avantgárd prózájával, izgalmas *Naplójával*, néhol meghökkentő önkritikus közép-európai-lengyel szemléletével. Róla szerettem volna ún. kandidátusi (a mai doktorinak felel meg) értekezést írni, de az aspiránsfelvételi előtt eltanácsoltak tőle, mondván emigráns szerző (hazájában is hol kiadták, hol nem), rontanám vele az esélyemet. Témát változtattam, de azért teljesen nem mondtam le róla. A francia kutatóúthoz alkalmas érv volt Gombrowicz, aki életének utolsó szakaszát a dél-franciaországi Vence-ban töltötte. Elővettem régi francia nyelvkönyveimet, jártam még egy kiscsoportos magán kurzusra egy évig az Irodalomtudományi Intézetbe. Negyvenéves vén fejjel lettem a középfokú nyelvvizsgát, hogy ne akadhasson bele senki nyelvtudásom hiányába az engedélyek megadásakor. A meghívó az Intézetbe érkezett Daniel Beauvois professzortól, a kitűnő történésztől, a lengyel-ukrán viszony kutatójától a Lille-i Egyetem Bölcsészettudományi Karáról: „Uram, korábbi levelezésünk és megegyezésünk értelmében tisztelettel meghívom Önt a mi tanszékünk nevében egy 4-6 hetes tanulmányútra a következő egyetemi tanévben. Tartózkodásának időtartamára 6.000 frank ösztöndíj fog rendelkezésére állni. Abban a reményben, hogy eleget tud tenni ennek a meghívásnak, kérem, kedves kollégám, fogadja őszinte tiszteletem kifejezését. Daniel Beauvois.” Lille-ben nem jártam végül '87-ben, Beauvois professzornak személyesen így csak negyedszázaddal később, Krakóban volt módom megköszönni segítségét egy tudományos rendezvényen.

Októbert, az egész hónapot szerettem volna Párizsban tölteni, de naponta csúszott az indulás időpontja. Végül október 7-én tudtam útra kelni.

(Az írás részlet Kiss Gy. Csaba 2017 szeptemberében a *Nap Kiadónál* megjelenő visszaemlékezéseiből.)

Bakos István

Emlékeim a hőskorszakból

Adalékok a lakiteleki sátor és az MDF történetéhez

Bevezető gondolatok

A lakiteleki találkozóról kiadott jegyzőkönyv, az 1993-ban rendezett Szárszói találkozó, a Magyar Demokrata Fórum történetét feldolgozó kiadványok (Szécsi Árpád¹ és mások), illetve egykori vezetőinek (Bíró Zoltán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor) visszaemlékezései, kiadványai számos elemét már kitűnően megvilágították a rendszerváltás hajnalának, de megválaszolatlan és homályos fejezetei is bőséggel akadnak a magyar élet e szakaszának. Jómagam is írtam már az életpályámban fontos szerepet játszó lakiteleki találkozóról, azt szervező baráti körünkről, illetve közös erőfeszítéseink gyümölcseiről, így a Magyar Demokra-

1 Szécsi Árpád: A „szabadság kis köreitől” a választási győzelemig. A Magyar Demokrata Fórum története a korai kezdetektől 1990. március 25-ig. <http://www.ajk.elte.hu/file/SzecsArpad-ValasztasiGyozelem.pdf> (Utolsó letöltés: 2017.08.03.)

ta Fórum kibontakozásáról is.² Az eddig leírt és általam olvasott közös mű összességében azonban eléggé egyenetlen és hézagos, nem képes visszaadni a lényegét, tényekben is csak egy töredékét annak, amit e sorsfordító korszakban átéltünk és megcselekedtünk. Sára Sándor *Feldobott kő* c. filmjének vezérgondolatát, magunkra nézve is elfogadom: „Nemcsak azt kell vállalni, amik vagyunk, hanem amik voltunk és amik lehettünk volna!”

Ezért ragadtam tollat. Nem vezetek naplót, de rengeteg feljegyzést, iratot, fényképet és dokumentumot őrzök rendszertelenül e hőskorszakból. Ezekből szedtem össze az alábbiakat, hogy a magam néhány adalékával hozzájáruljak a huszadik évforduló alkalmából tovább íródó közös kortörténeti dokumentumunkhoz.

A Bethlen Gábor Alapítvány köre és hatása a MDF megalakulására

Ceaușescu Romániája magyarelles politikáját, erőszakos asszimilációját és a hazai vezetés nemtörődömségét, tehetlenségét tapasztalva, az elcsatolt területek magyarságának támogatására nemzetföltő szándékkal kezdeményeztük a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozását és államilag engedélyezett működését. Az alapítvány eszméje mozgósította az addig csak egyénileg és rendszertelenül akciózó, segélyező nemzethű értelmiség javát, akik közül – 1979 karácsonyától 1980 húsvétjáig – nyolcvanhatan alá is írták a Bethlen Gábor Alapítvány enge-

2 Bakos István: *Közszolgálatban...* Budapest, Püski, 1984. 271–349; *Alapítvány a nemzet javára. A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada, 1980–2005.* Szerk. Bakos István. Budapest, Püski, 2006.

1987. szeptember 27.: A lakiteleki sátor közönsége az előadót hallgatja.

Elöl ülnek: Kozma Huba, Fekete Pál, Varga Mihály. Második sor: Újhelyi Szilárd, Szesztay András, Benke László. Harmadik sor: Vigh Károly, Bakos István, Lugossy László. Negyedik sor: Hegedűs István, Vekerti László, Kovács András. Mögöttük állnak többek között: Galló Béla, Tóth Károly Antal, Urbán László, Bertha Zoltán, Bogár László, Elek István, Bogdán Emil, Bíró Zoltánné Tóth Rozália, Szakolczay Lajos, Bíró Friderika, Medvigy Endre, Dragon Pál, Konrád György és Jeszenszky Géza.

Bakos Istvántól származó fénykép.

délyezését kérő, Pozsgay Imre miniszterhez szóló levelet. (A kezdeményezők jó része hét év múltán a lakiteleki találkozó aktív résztvevőjévé vált.)

Két éves huzavona után – miközben az Alapítvány kellő anyagi alapok nélkül, de megkezdte szervezett érdekvédő és segélyező munkáját – 1982 májusában a Kárpátia étteremben találkoztunk ismét. Megelégedve a tétlenkedést Illyés Gyula, Kodály Zoltánné, Németh Lászlóné és Csoóri Sándor – mint alapítók – befizették a magánalapítvány alaptőkéjét (százezer forintot), s aláírták a Király Tibor jogászprofesszor és Kiss Ferenc szövegírók által elkészített és 1982 őszén a minisztériumhoz jóváhagyásra benyújtott alapítványtervezetet. Az MSZMP vezetése azonban megtiltotta az engedélyezést, sőt büntetőakciók sorát

indította el az alapítvány hivatali támogatóival szemben. Először Bíró Zoltánt távolították el az irodalmi- és sajtófőosztály éléről, majd Pozsgay Imrét a miniszteri székből. Ezután az írók és művészek cenzúrázása, szilenciuma, majd az őket közlő folyóiratok és főszerkesztőik végzése következett. Ezek közül a *Tiszatáj* és a *Mozgó Világ* elleni hadjárat fogadtatása, majd az Írószövetség tisztújító közgyűlésén lezajlott ütközet a szellemi élet széleskörű ellenállását mutatta. A pártközpont lélektani hadviselést és egzisztenciális fenyegetést egyaránt hordozó intézkedései, akciói azonban már az úgynevezett létező szocializmus erózióját jelezték.

A nemzeti ellenállás egyik jelentős, a lakiteleki találkozót megelőző lépése volt, amikor a Bethlen Alapítvány, a *Hitel* és

a határon túl élő magyarok ügye körül évek óta tartó huzavonát megelőzve, 1984 nyarán merész lépésre szántuk rá magunkat: Kádár Jánoshoz, az MSZMP főtitkárához intéztünk levelet, amelyet Bíró Zoltán öntött végső formába, és *tizenkilencen* írtunk alá. [A levél szövegét *Dokumentum* rovatunkban közöljük – A szerkk.] A július 27-én elküldött, nemzeti sérelmeinket pontokban felsoroló és azokra sürgős megoldási javaslatokat tartalmazó levélre gyors válasz érkezett Aczél Györgytől, aki augusztus 22-ére, megbeszélésre a Pártközpontba hívta az aláírókat. Ezen a kétórás, „szondázó” értekezleten a külföldön tartózkodó Halász Péter és Zelnik József kivételével valamennyien megjelentünk. A Knopp András által aláírt augusztus 27-i (Inf/1466/84 jelzetű), 11 oldalas emlékeztető szerint a fő szövivők – Csoóri Sándor, Kiss Ferenc – mellett a társaság többi tagja is szólhatott. Fekete Gyula, Für Lajos, Csurka István, Sinkovits Imre, Madaras József, Bíró Zoltán többször is véleményt mondott, de Sára Sándor, Kodolányi Gyula, Gombos Kati, Vekerdí László, Bakos István és Kovács István is megnyilvánult a felvetett ügyekben, míg a másik oldalon egyedül Aczél György volt a kérdező és tárgyalópartner. A mi oldalunkon, „néma tanúként” jelen volt még Czine Mihály, Kis Pintér Imre és Nagy Gáspár barátunk, míg szemben velünk a pártapparátus tisztségviselői (Katona István, Knopp András, Agárdi Péter stb.) ültek és jegyzeteltek szótlanul. Mi akkor még nem tudhattuk, hogy levelünket hamarosan a legfelsőbb politikai hatalmi szerv, a Politikai Bizottság tárgyalja, s e megbeszélés a PB 1984. decemberi ülésének előkészítését szolgálta. A tárgyalás egyik eredményeként az addig féllegálisan, hivatalos engedély nélküli Alapítvány működését 1985 nyarán miniszteri rendelettel és felügyelettel engedélyezték (a 3T közül a „túr” kategóriában), a *Hitel* azonban csak 1988 novemberében jelenhetett meg.

Ez a civil kurázssal és a benne részt vevők anyagi–szellemi–fizikai áldozatvállalásával működő alapítvány, 1985-ös legalitását követően egészen a rendszerváltásig, főként az elcsatolt részeken élő magyarság mindenféle terhét és gondját kényszerült magára vállalni, a menekültek és üldözöttek ügyeinek intézésétől az élelmiszersegélyek és könyvek, folyóiratok kicsempészésén, a továbbtanulók ösztöndíjazásán át a magyarságszolgálat legkiválóbb képviselőinek megismertetéséig és hazai kitüntetéséig. Az embert próbáló feladatokban az 1985-től kuratóriumi elnökünké választott agrárközgazda, Márton János és a rebellis verseiért hosszú szilenciumra ítélt titkárunk, Nagy Gáspár áldozatos, bölcs, közös tevékenysége révén becsülettel helytálltunk. A kuratórium támogatásával működő titkárság egyes tagjai következetes és szívós szellemi előkészítő, illetve szervezőmunkájukkal, a legnehezebb időkben a rendszerváltás folyamatának irányítóivá váltak. Csoóri Sándor és Für Lajos kurátorunk mellett Bíró Zoltán, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor révén vagy vezetésükkel mi is részt vettünk a nemzeti szolidaritás és az ellenállás olyan jelentős akcióinak szervezésében és lebonyolításában, mint a *monori találkozó*, a *Bibó-émlékkönyv*, a *lakiteleki találkozó*, a *romániai falurombolás elleni tüntetés*, illetve *Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése*. Ekkoriban már egyre gyarapodtak az autonóm közösségek, az ellenzéki csoportok hajszálerekként erősítették mozgalommá egymást, határon innen és túl. Az alapítvány negyedszázados történetéről készült könyv, illetve Szécsi Árpádnak az Alapítvány első év-tizedéről szóló írása mutatja, hogy bármilyen előremutató ellenzéki, demokratikus vagy reformmozgást – emberjogi, polgári akciót – tárgyalunk közelebbről a rendszerváltást előkészítő korszakban, mindenütt ott találjuk – Illyés Gyula szavával – a „Bethlen Gábor-társaság” képviselőit.

A találkozó megszervezéséről

A lakiteleki találkozó alapvetően Lezsák Sándornak és családjának, illetve Pozsgay Imrének a bátorságán, áldozatkészségén múltott, mesteri előkészítésében és lebonyolításában főként Bíró Zoltán, Für Lajos, illetve Bihari Mihály, Fekete Gyula és Csurka István vállaltak meghatározó szerepet. A *magyarság esélyei* c. tanácskozás megszervezését Für Lajosék nagymarosi telkén, kibővített titkársági ülésen beszéltük meg. Ekkor állapodtunk meg a tanácskozás főbb előadóiról és a meghívandók köréről, személyéről is. Emlékeim szerint itt döntöttünk az új szerveződés nevééről, ahol alapos vitában kristályosodott ki a Magyar Demokrata (és nem *demokratikus*) Fórum (és nem Szövetség, vagy Front) neve s emblémája, a népművészetünk ősi motívumát őrző *tulipán*. Itt határoztunk a szóbeli meghívásról, a szervezők feladatairól.

Lakitelek és ami utána következett

A vihartépett lakiteleki sátor varázsát és az ott kialakult testvéries légkört csak átélni lehetett, visszaadni nem, legfeljebb érzékeltetni tudja a filmfelvétel vagy a dokumentumkötet. Hasonló a helyzet az egyre népszerűbbé vált jurtabeli fórumokkal is. Ezekből kitűnt a növekvő érdeklődés (kb. 520, majd 720 fő vett részt rajtuk).

A januári fórumon például a meghívott főelőadók (Schmidt Péter prof., Bihari Mihály, Kukorelli István) központi párt-döntés miatt nem vehettek részt, de Bíró Zoltán, Fekete Gyula, Csurka István, Szabad György, Sólyom László, Makovecz Imre, Csengey Dénes és a többi felszólaló ezt feledtette. Hitelesen szóltak a képviseleti demokrácia és az Országgyűlés feladatairól és lehetséges szerepéről. Közmegegyezésre jutottak néhány ponton, de számos ügy, így például az alkotmányozó nemzetgyűlés megvitatása, megvalósításának mikéntje függőben maradt.

A márciusi tanácskozás a vidékiek panaszával kezdődött: Kozma Hubáékat Kiskunmajsán, Furmann Imrééket pedig Miskolcon, 60-70 fős társasággal együtt magánlakásba száműzték tanácskozni. Ezen az összejövetelen Bíró Zoltán vezetésével a határainkon túli (főleg erdélyi) és a szórványban élő magyarság helyzetét vettük górcső alá, olyan előadókkal, mint Joó Rudolf, Csoóri Sándor, Duray Miklós, Szépfalusi István és Szócs Géza (ő a Szabad Románok Világegyesülete két képviselőjét is megszólaltatta). Délután Lezsák Sándor elnökletével folytatódott a Fórum, Csurka István, Tamás Gáspár Miklós, Rónai András, Fekete Gyula, Balogh Júlia, Für Lajos, Czine Mihály, Király Zoltán, Szabad György, Hámos László, Kocsis István, Vigh Károly és számos más felszólalóval.

Ez a rendkívül megalapozott, tényeket és érveket felsorakoztató fórum eszmeileg és hangulatilag is előkészítette a *romániai falurombolás ellen* 1988. június 27-én, a Hősök terén szervezett hatalmas tüntetésünket, amelyen közel százezren vettek részt, s amely igen nagy nemzetközi visszhangot keltett. Minisztériumi köztisztviselőként nem kis gondot okozott, hogy a szervezőgárda tagjaként, kettős minőségben (BGA, MDF) is részt vegyek e számomra oly fontos tüntetésen. Sikerült elérni, hogy a hivatalosan engedélyezett, példásan megszervezett tiltakozó nagygyűlésen a Művelődési Minisztériumból néhány kollégámmal együtt vonulhattunk föl, s jelenlétünkkel is kifejezhettük szolidaritásunkat az elcsatolt magyar nemzetrészek iránt.

Ez azért volt meglepő, mert a *négyek* (Bíró Zoltán, Bihari Mihály, Király Zoltán és Lengyel László) MSZMP-ből történt áprilisi kizárása után minden lehetséges pártfórumon élesen tiltakoztam az eljárás ellen. Állandó megfigyelésnek, végzálásnak voltam kitéve, mivel az MM küldöttgyűlésen kifejtettem, hogy két közeli barátom, egykori pártajánlóm és eszmetársam (Bíró és Bihari) nézeteivel

messzemenően egyetértek, s visszavételükig semmiféle pártfeladatot nem vállaltak. Ezt nem vették jónéven, ami azonban nem fékezte, inkább serkentette az MDF akcióiban és a Bethlen Alapítvány Titkárságában való szerepvállalásomat.

Nagy jelentőségű volt az MDF jövője szempontjából az 1988 május közepén tartott fórum is, amelyen több mint száz fős közönség részvételével *a sajtóirányítás, a nyilvánosság, a kiegyensúlyozott tájékoztatás és a demokratikus átmenet* kérdéseit vitattuk meg, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Fidesz és a média képviselőivel együtt. Imponáló már maga a névsor is, hiszen az elnöklő Bíró Zoltán után olyan politikai és szakmai tekintélyek mondták el véleményüket, mint Mészöly Miklós, Hirschler Richárd, Csengey Dénes, Lázár Guy, Halmai Gábor, Kis János, Czákó Gábor, Kiss Gy. Csaba, Barki Éva Mária, Fekete Gyula, Vigh Károly, Tamás Gáspár Miklós, Ablonczy László, Derégán Sándor, Lendvai Sándor, az MDF-et külön is üdvözlő fideszes Németh Zsolt, a katolikus sajtó részéről Dr. Szendi József megyéspüspök és Márkus László. Őket követte Szekfű András, Szekeres László, Bollobás Enikő, Eörsi István, Gadó György, Kerényi Imre, Kálmán Attila, Varga András és Benke László (a felsorolás nem teljes). Színvonalas, olykor szikrázó hangulatú eszmecserének voltunk részesei, amely a rendszerváltás egyik allergikus kérdését, a sajtónyilvánosságot, a média növekvő hatalmát, illetve annak irányítását, tulajdonlását feszegette. Csurka István hatásos beszéde és egy közös nyilatkozat zárta e nagy jelentőségű tanácskozást. Amit hallottunk, sok tekintetben biztató lehetett számunkra is, az viszont már ekkor látszott, hogy e téren *az ellenzéki erők együttműködése nem lesz felhőtlen*. A média által vezérelt népmóditó tömegpolitizálásra – amelynek főpróbáját a négyigenes népszavazáskor az SZDSZ sikeresen megvalósította – szerencsére az MDF nem volt kapható, de vezetői a modern kommunikációs technikák

alkalmazásától is idegenkedtek. Nem tudtunk úgy élni vele, ahogy kellett volna, ami később hozzájárult a számtalan esetben kitűnően vizsgázó, profivá nőtt sajtósóvivőnk, Kiss Gy. Csaba távozásához is.

Aktívabb közéleti szerepvállalásom az MDF-ben a *II. lakiteleki találkozón*, 1988. szeptember 30-án elmondott beszédemből, szervezőmunkámból és azt követő tevékenységemből is érzékelhető.

1988. október elején megtisztelő megbízatást kaptunk Joó Rudolffal. A Magyar Demokrata Fórum képviselőjeként részt vettünk a *Fidesz I. Kongresszusán*, ahol üdvözölhettük a hivatalosan megalakult és az MDF-fel is közösséget vállaló új politikai szervezetet.

Jellemző, hogy ebben az időben még a társasági összejövetelekre is rányomta bélyegét a politika. Ennek egyik példája Kósa Ferenc barátunk és kurátorunk születésnapjára összejövetele. 1988. októ-

„A társadalom elveszett bizalmának visszanyerésére a régi [politikai irány] megőrzésével nincs lehetőség. Bizalom nélkül viszont nincs stabilitás és kibontakozás.” (Idézet Pozsgay Imre lakiteleki hozzászólásából.)

ber 22-én, a Sziráki Kastélyban széles kör, a hazai közélet mintegy félszáz jeles képviselője fogadta el a meghívást. A köszöntések és az ismerkedő-barátkozó étkezés órája után azonnal az ország sorskérdéseit, a társadalmi káosz és a gazdasági katasztrófa elkerülésének lehetőségeit tárgyaltuk. A Pozsgay Imre erősítését is szolgáló összejövetelel részben az MSZMP reformerói voltak jelen, de véleményt mondott többek között Püski Sándor, Ratkó József, Pálffy István, Petschnig Mária Zita, Bihari Mihály, Tóth Károly ideggyógyász, Vizi E. Szilveszter, Szép Sándor kertész, Dobos László, Lugossy László és Czine Mihály is. A sort Pozsgay Imre zárta. Rövid elemző beszédében Lakitelekre is kitért, megjegyezve, hogy kollaboráción alapuló látszatbékében élünk, amelyből *nem lesz közmegegyezés kiegyezés nélkül.*

A Bethlen Gábor Alapítvány 1988 novemberi díjátadó ünnepsége, ahol a régóta várt *Hitel* legelső számait is kézbe adhattuk, valódi *MDF-es közéleti esemény* vált. Az Illyés Gyula születésnapján tartott harmadik díjátadó ünnepségünkön zsűfólasig megtelt az Országos Széchényi Könyvtár Díszterme. Bethlen-díjjal tüntettük ki Janics Kálmánnal, Duray Miklóssal és Ujszászy Kálmánnal együtt Bohumil Hrabal világhírű cseh író, aki Kiss Gy. Csaba jóvoltából, mindenféle hatósági ellenakciót elhárítva személyesen vette át és köszönte meg a kitüntetést, amely Alapítványunk számára is nemzetközi elismerést hozott.

Ekkor adtuk át az újonnan létesített *Márton Áron Emlékérme*ket, Szervátiusz Tibor alkotását magyarságszolgálatukért olyan személyeknek és szervezeteknek, akik korábban ezért elismerést soha, sehol nem kaphattak. Az erdélyiekkel vállalt szolidaritás jegyében tízen vehették át e kitüntetést: Erdélyi Világszövetség (Brazília), Magyar Emberi Jogok Alapítványa (HHRF, Hámos László, USA), Zsére Község (Szlovákia), Kriterion Könyvkiadó (Bukarest), Szent Anna Római Katolikus Plébánia (Deb-

recen), Rákosszentmihályi Református Gyülekezet, az 1988. június 27-i Hősök terei tüntetés szervezői, Dr. Barki Éva Mária nemzetközi jogász (Bécs), Dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész (Bp.) és Henryk Jankowski római katolikus pap (Gdańsk, Lengyelország).

A Fórum fóruma, a Hitel

Megjelent az évek óta remélt *Hitel* – amely évekig az MDF valódi szellemi műhelyként, élő fórumaként működött – első száma, s rendkívüli népszerűségnek örvendett. A Csoóri Sándor elnökletével dolgozó szerkesztőségben a Bethlen Alapítvány képviselői meghatározó szerepet kaptak. A kéthetente megjelenő 64 oldalas lap főszerkesztője Bíró Zoltán, helyettese Alexa Károly lett. A szerkesztőség tagjai Bakos István, Berky Ferenc, Csengey Dénes, Csurka István, Dippold Pál, Drobek Ödön, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor, Markovics Mara, Mányoki Endre, Nagy Gáspár, Nagy Gyula voltak. Tiszteletbeli tagként Püski Sándor, a legendás kiadó neve is fémjelezte a kitűnően szerkesztett, jól tipografált, a szellemi megújulásra sarkalló színvonalas írásokkal, vitairatokkal és közérdekű információkkal teletűzdelt fekete-fehér lapunkat. Sajnos a kezdeti lendület később alábbhagyott, mivel a szerkesztőség zömét az ország életében egyre nagyobb szerepet vállaló, dinamikus növekvő MDF napi szervezési és vezetési gondjai kötötte le, miközben a közlésre szánt írások, híryananyagok szinte elárasztották az újságot. Művészet volt a lap színvonalát és politikai aktualitását egyidejűleg fenntartani. Nem egyszer megéltem, hogy az általam kért kitűnő tanulmányokat és közlésre előkészített írásokat (pl. Görömbei András, Hódi Sándor, Kósa László, Vekerdi László vagy Tölgyessy Péter munkáját) a mindenható főszerkesztő-helyettes más fontos vagy aktuálisabbnak vélt cikkek miatt félretolta. Szinte fuldokoltunk a kéziratokban. Emiatt sok jeles szerző elpártolt tőlünk, s én sem mertem már felelőtlenül írásokat kérni saját rovatomba.

A sorsfordító 1989-es esztendő

Az új év új reményeket ébresztett bennünk, s én is örömmel vettem részt az egyre gyarapodó MDF-szervezeteink különböző szakmai fórumain. Szívesen vállaltam szervező munkát és előadást is, mint például 1989. február 18-án a *Passzivitás vagy politizálás* című váci fórumon. Közreműködtem az MDF és a szakszervezetek kapcsolatának szervezésében, de még fontosabbnak éreztem részvételemet az 1989. február 25-én, Dunaújvárosban tartott rendkívül jelentős és sikeres MDF Munkásfórum előkészítésében és lebonyolításában. Úgy vélem, ez is hozzájárult ahhoz, hogy márciusban, a minden újonnan alakult politikai szervezetet uraló humán-értelmiségi túlsúly mellett, nálunk hét munkást, négy mérnököt, három agrármérnököt és három gazdát is beválasztottak a küldöttek a párt választmányába.

Az MDF I. Országos Gyűlésén – bár semmiféle tisztségre nem pályáztam, mivel akkor még az MSZMP-nek is tagja voltam – a Jelölő Bizottságban, valamint a Szövegező Bizottság munkájában, az MDF programjának összeállításában is közreműködtem. Rendkívül tanulságos áttekinteni a följegyzett adatokat, amelyből látszik, hogy a 704 szavazólapot kitöltött küldött 20 és 202 jelölt közül, 665 érvényes szavazattal választotta meg a *15 fős MDF Elnökséget* és a *Választmány 60 tagját*. Szembetűnő a kiegyensúlyozott főváros/vidék arány (8/7 az elnökségben, 22/38 a választmányban), valamint a különböző szakmák, foglalkozások képviselőinek széleskörű reprezentációja, amelyből a tanárok, írók, orvosok kiemelkedtek. A fiatalok és a nők képviselete szerénynek mondható. A megyék közül Pest, Bács-Kiskun, Borsod, Veszprém – ahol az MDF szervezetsége és taglétszáma nagyobb volt a többinél – négy, illetve hét képviselőt adott.

Látható, hogy ekkor még Antall Józsefet a küldöttek kevéssé ismerték el, a húsz jelölt közül 317 szavazattal a tizenhetedik

az elnökségi tagok listáján, de tizenötödikként került csak be az Elnökségbe Szabad György professzor is, aki 394 szavazatot kapott. Ők a későbbi kerekasztal-tárgyalásokon, főként a média közvetítésével szereztek ismertséget a tagság körében. Az MDF-küldöttek szavazataikkal főleg *azokat támogatták, akik szervezőként és igazi népképviselőként járták a településeket, tárgyaltak az emberekkel, s vállalták a pártállami önkényuralommal szembeni harcot*. A legtöbb szavazattal Csengey Dénes (637), majd őt követve Für Lajos, Lezsák Sándor, Csoóri Sándor, Bíró Zoltán, Furmann Imre és Csurka István került az MDF első Elnökségébe. Mindnyájan a lakiteleki sátor szervezésétől kezdődően, a legnehezebb időkben cselekvő részt vállaltak a különböző fórumokon és a nemzetépítő mozgalomban. Ezen a márciusi vasárnapon jelentette be Lezsák Sándor, hogy az MDF taglétszáma 13.200 főre nőtt, s a központ Lakitelekről fölköltözik Budapestre. Ezen az Országos Gyűlésen még egy fontos és felelősségteljes feladatot kaptam: a Szövegező Bizottságban Antall Józseffel és Gergely Andrással együtt mi öntöttük végső formába az ország több száz szervezetéből, az MDF vezetőinek szövegjavaslataiból, tervzeteinkből az MDF (első) programját, amelyet a küldöttek megszavaztak, elfogadtak.

Elszámolásaim

Számomra súlyos gondot okozott, egyre nyomasztóbb *terhet jelentett kötődésem az MSZMP-hez*, amelyben – barátaimmal együtt, jobbító szándékkal történt belépésemről kezdve – nagyrészt ellenzéki szerepre kényszerültem. Úgy vettem részt *MDF-karszalagos rendezőként*, Nagy Imre és mártírtársai 1989 június 16-i újratevésének főlemelő eseményén, hogy azt a köztisztviselőknek megtiltották. A munkahelyemen és a párton belül zajló viták, valamint a reformerök elleni ádáz hajsza késztetett arra, hogy az általunk a különböző pártfórumokon szóvá tett – a magyar társadalom ellen évtizedek során elkövetett – pártbűnöket számba vegyem, orvoslásukat igényeljem.

„Nincs reform reformnemzedék nélkül, s nem lesz magyar megújulás a nemzet legjobbjai és a tevékeny ifjúság összefogása nélkül.”
(Idézet Bakos István írásban benyújtott 1987-es hozzászólásából.)

A hét pontban megfogalmazott követeléseket tartalmazó, de a békés rendszerváltást szolgáló *Elszámolás* című vitairatomat a *Népszabadság* 1989. május 27-i számának *Álláspont* rovatában közzölték. A cikket széles körben olvasták és vitatták, főleg az amúgy is forrongó pártszervezetekben, ahonnan pozitív és élesen elítélő vélemények is eljutottak hozzám. Különösen munkahelyemen, a Művelődési Minisztérium összevont párttaggyűlésén június 24-én elhangzott igaztalan vádak háborítottak föl. Füstölögve tértem haza. Bekapcsolván a tv-t, azt láttam és hallottam, hogy Bíró Zoltán barátom, az MDF elnöke, bejelentette az MDF párttá alakítását. Ez sokkoló hatással volt rám: azon nyomban leültem, és megírtam bejelentésemet, miszerint egyidejűleg mindkét pártból kilépek. A levelet másnap mindkét szervezet irodájába személyesen postáztam, ahol azt tudomásul vették.

Ettől kezdve többnyire csak külső szemlélője voltam az MDF-ben zajló eseményeknek. Még részt vettem és félig hozzá is szóltam a II. Országos Gyűlésen, de akkor már nem rám, hanem az országgyűlési képviselőválasztás első MDF-es győztesére, Debreczeni Józsefre volt kíváncsi a levezető elnök és a küldöttek. Debreczeni nem az MDF nemzetépítő mozgalom értékeiről, megtartásáról akarta meggyőzni őket, mint én, hanem a politikai hatalom megragadásáról szónokolt. Megalázottan hagytam el a szónoki emelvényt, s a *Jussban* közöltem a félbeszakított felszólalást *Ne hagyd a politikát, de építkezz* címmel, amellyel leköszönt elnökünknek is üzentem.

Szomorúan tapasztaltam, s az MDF jövőjét tekintve sorsszerűnek éreztem, hogy Bíró Zoltán elnöki posztról történt lemondását, Pozsgay Imre kitagadását – kevés kivételtől eltekintve – eléggé közömbösen fogadták azok is, akik-

kel évtizedes küzdelmekben edzettük sorsközösségünket. Fájt, amikor a valakik által egykor a Bethlen Alapítvány Titkárságába kakukktojásként delegált Krasznai Zoltán, az elnök MSZMP-s múltjára hivatkozva szólította föl Bíró Zoltánt posztjáról való lemondásra, s az „öreg hajdúk” egyike sem tette őt helyre. (Különös, hogy egyszer csak a *Magyar Nemzet* főszerkesztőjévé nevezték ki.) Az MDF folyamatos fölszámizásának ellenszerét nem voltunk képesek megtalálni. Az ígért tavaszi nagytakarítás elmaradt, csakúgy, mint az alkotmányozó nemzetgyűlés, amelyet az Ellenzéki Kerekasztallal pótoltak. A végiggondolatlan kárpótlási és privatizációs hajszát elkezdték már Grószék, de folytatódott az MDF-kormány idején is, később pedig még inkább.

Vajon hol vétettük el? Hiszen a lakiteleki sátor „emberanyagából” legalább három kitűnő kormányt föl lehetett volna állítani, de onnan csak ketten kaptak tárcát az Antall József vezette kormányban. Pedig Lezsák Sándor hívására boldogan mentem a Bem téri központba én is az MDF választási győzelmét ünnepegni. Abban akkor még évtizedes közös munkánk, a nemzeti erők összefogásának gyümölcsét éreztem.

Azután a magyar szolidaritás, az évtizedes barátságok és a hiteles politizálás megcsúfolásának, az erkölcsi züllésnek számtalan esetét láttam és élhettem át a kormányváltások forгатagában. A megélhetési politikusok száma és aránya rohamosan nőtt, a politikai morál pedig egyre mélyebb szintre süllyedt minden pártban, amely alól a hagyomány- és tekintélytisztelő nemzeti oldal képviselői sem vonhatók ki. A politikai váltógazdaságban a magyar közigazgatás állapota katasztrófálissá vált, az ország eladósítása soha nem látott méreteket öltött.

Tudom, hogy ezért sokan a globalizációt, a nemzetközi tőkés érdekeltségeket, az Európai Uniót és más külső tényezőket tesznek meg első számú felelőssé. Tu-

dom, hogy a *tátott tőke sárga szája* ránk lehel most is, a szociális piacgazdaság ideája pedig egyre távolabb kerül tőlünk.

Tapasztaltam, hogy az antiszemizmus bélyegével és nemtelen vádjaival folyamatosan szennyezték a hazai közéletet, a nemzeti megújulásra törekvő értelmiséget. Mégis úgy vélem, hogy előbb a saját portánkon próbáljunk rendet teremteni. Szálljunk magunkba, s a hibázókat, népünk közérdeke ellen vétőket először országon belül keressük; s a jövőben ne bízzunk rájuk fontos közfeladatokat. Ehhez a számvetéshez érdemes fölidézni Arany János *A régi panasz* c. versének befejező strófáit:

*„Hogy reméltünk! s mint csalódánk!
És magunkban mekkorát!...
Hisz csak egy pontot kerestünk:
Megtalálva, onnan estünk;
Így bukásunk lelki vád.*

*Mennyi seprő a pezsgésben,
S mily kevés bor!... Volt elég,
Kit nagy honszerelme vonzott
Megragadni minden koncot,
Nehogy más elkapja még.*

*Mennyi szájhős! mennyi lárma!
S egyre süllyedt a naszád;
Nem elég csak emlegetni:
Tudni is kell jól szeretni,
Tudni bölcsen, a hazát.*

*Vagy nekünk már így is, úgy is
Minden módon veszni kell?
Egy világ hogy ránk omoljon?
Kül-erőszak elsodorjon?...
Vagy itt-benn rohadni el?”*

Úgy gondolom, a magyarság esélyeinek újratárgyalására húsz év múltán is égető szükség lenne.

(A 2007-es Rendszerváltó sorsok e díjnyertes pályaműve a *Kortárs* 2007 szeptemberi számában jelent meg. Fenti írás a korabeli közlés rövidített változata.)

Szeredi Pál

Sztereotípiák boncasztalon

A lakiteleki találkozó előtörténetének néhány legendájáról

„Megörültetek? Mit csináltatok? Nacionalista és antiszemita toborzó lett nagy-szerű elgondolásunkból? Ez lehetetlen!”¹ A fenti indulatos mondatokat Csoóri Sándor 1987. szeptember 28-án egy telefonhívás során fogalmazta meg budapesti barátait felelősségre vonva. Csoóri ugyanis nem volt ott a nevezetessé vált első lakiteleki találkozón, mivel Püski Sándorék meghívására az Egyesült Államokban egy előadókörúton vett részt. Csoóri felháborodása a *New York Times* aznapi számában olvasott hírből eredt, melyben Henry Kamm, a lap budapesti tudósítója arról írt, hogy a népinek és nemzetinek nevezett magyar ellenzékiek egy Duna-Tisza közti kis faluban, Lakiteleken nacionalista léghőző tanácskozást tartottak, amelyre a radikális ellenzék hangadó embereit nem hívták meg.

¹ A fenti mondatok először Csoóri Sándor *Nappali Hold* című kötetében jelentek meg 1991-ben. (Csoóri Sándor: *Nappali Hold*. Budapest, Püski, 1991, 291.) Az általa felidézett történetet többen megkérdőjelezték. (pl. Avar János: Hogyan születnek a legendák? *Élet és Irodalom*, 2007.10.07.) Hitelességét a telefonbeszélgetésben résztvevők mellett egy személyes tanú – M. Kiss Sándor, aki szintén Püski meghívására tartózkodott Amerikában, és Csoóri mellett állt az idézett telefonbeszélgetés során – is megerősítette.

Bíró Zoltán és Für Lajos döbbenet hallgatta Budapesten Csoóri amerikai beszámolóját. „Ez úgy mocskolódás, ahogy leírták” – állították mind a ketten. „Konrád György ott volt?” – kérdezte Csoóri. „Ott, persze hogy ott, és nagyon okosan föl is szólalt. Kerekedett vita, természetesen arról is, hogy a radikális ellenzék néhány személyiségét miért nem hívták el, de a találkozó főszólama nem ez volt” – nyugtatgatta Bíró Csoórit.

A fenti történet az egyik vonulata annak az előítéletes szemléletnek, melyet az elmúlt harminc év során tudatosan hozzátapasztottak a Lakiteleken megrendezett nemzetépítő demokrata összejövetelhez. A *New York Times*ban megjelent hír vélhetőleg nem az amerikai újságíró helyszíni jelentése volt, hiszen Lakitelekre nem kapott meghívást (sőt nem is tartózkodott Magyarországon), hanem az úgynevezett demokratikus ellenzék egyik prominens tagjának tudatosan elferdített beszámolója alapján készült, ráadásul úgy, hogy a hírt kibocsájtó személy sem volt ott a lakiteleki sátorban. Ez a tudósítás elindítója volt annak a sajtókampánynak, amely a nemzetépítők első politikai találkozóját antiszemita, nacionalista színbe próbálta öltöztetni.

Kasza László pár nappal később a Szabad Európa Rádióban² a következő kérdéseket tette fel: „Megint találgat az ország. A vetélkedő kérdése ezúttal így hangzik: mi volt szeptember 27-én vasárnap Lakitelek, a Lezsák Sándor költő házának udvarán felállított sátorban. A lehetőségek:

² Kasza László: A népi írók életre hívták a magyar demokrata fórumot. Gondolatforgató – a második nyilvánosság fóruma. 1987. október 10. HU OSA 300-49-5. Box 156.

- antiszemita összejövétel?
- a népi írók zászlóbontása?
- a népi írók szövetségre lépése Pozsgay Imrével?
- a hatalom technikájának újabb megnyilvánulása, hogy a Hazafias Népfőntitkárán keresztül leszerelje a népi írók ellenállását?
- nyílt, baráti összejövétel, amelyen zömében népi indíttatású értelmiségiek az ország nehéz helyzetéről tanácskoztak?”

Henry Kamm alig két héttel később ismét a *New York Times* hasábjait használta fel a lakiteleki találkozó antiszemita jellegének hangsúlyozására.³ Az írás elsősorban Pozsgay Imre szerepével foglalkozott. A cikkben szóba került a lakiteleki találkozó is, melyet a szerző így jellemezett: „A gyűlést, melyen Pozsgay beszélt, vidéki és munkásgyökerű írók és gondolkodók hívták össze, akiket »nemzeti« néven emlegetnek. Törekvéseiket inkább nacionalistának, mint liberálisnak ítélik. Mivel nem hívták meg a rendszert kritizálók azon részét, akik magukat »demokratikus ellenzék«-nek hívják, s akik leginkább Budapesten koncentrálnak, néhány meghívott elutasította a meghívást.”⁴ Henry Kamm írásában sűrűn idézi Pozsgay egy interjúját. Pozsgay Imre alig pár nappal korábban volt vendége a 405-ös Kör⁵ gyűlésének a Martos Flóra Kollégiumban. A találkozóról a Budapesti Műszaki Egyetem lapja, *A jövő mérnöke* című egyetemi lap számolt be 1987. október 23-i és október 30-i számában. Kamm vélhetőleg

3 Henry Kamm: Budapest Leaders Look For Support. *NY Times*, 1987.10.25.

<http://www.nytimes.com/1987/10/25/world/budapest-leaders-look-for-support.html>. (Utolsó letöltés: 2016.08.17.) A cikket átvette a *The Sydney Morning Herald* című ausztráliai lap is, azt 1987. október 27-én a 13. oldalon közölte. Kamm írását idézi továbbá: Kávássy János Előd: A szabadság egy kis köre és a párbeszéd fóruma. A Magyar Demokrata Fórum az angolszász sajtó 1987-es híradásaiban. *Rendszerváltó Archivum*, 2017/1, 12.

4 Kávássy i. m. 13.

5 A 405-ös Kör egy egyetemi közéleti kérdésekkel foglalkozó szervezet volt, melyet Diczházi Bertalan ho-

erre a publikációra utalhatott, ugyanakkor számos megjegyzése azt sejteti, hogy a gyűlésen személyes élményeket szerző informátora is jelen volt.⁶

A nacionalizmus és antiszemitizmus vádját már a találkozót követő napokban rávetítették a lakiteleki sátorban összegyűltekre, mégpedig az elkülönítés, a kirekesztés szándékával. Különösen az borzolta fel a kedélyeket, hogy Lakitelekre a radikális demokraták vezetőinek egy része nem kapott meghívást – nem zsidó voltuk, hanem radikális és a nemzeti demokratáktól merőben eltérő nézeteik miatt.

A másik hamis, vagy legalábbis csak részben igaz állítás, hogy a lakiteleki találkozó megszervezésére azért került sor, mert a polgári demokrata ellenzék 1987 nyarán megjelentette a *Társadalmi szerződés*⁷ című vitairatát, és ezáltal a közös konzultáció okafogyottá vált. Az „ellentanácskozásként” megjelölt lakiteleki találkozó legendája annak a folyamatnak a részeként vált ismertté, amely a második monori összejövétel előkészítésének megrekedése kapcsán alakult ki. A tudatosan terjesztett szó-

zott létre 1980-ban. A Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karának Martos Flóra Kollégiumában szerveztek rendszeres vitákat, fórumokat.

6 Réz Kata: A vendég véleménye. Pozsgay-vita a 405-ös körben. *A jövő mérnöke*, 1987.10.23. 1–2. és Réz Kata: Marx nem akadály. *A jövő mérnöke*, 1987.10.30. 1., 3. Végigtekintve az akkori kapcsolati viszonyokat és némiképpen ismerve a híráramlás korabeli formáit, valószínűsíthető, hogy Henry Kamm információit Haraszi Miklóstól, a polgári demokrata ellenzéki mozgalom egyik mozgékony és a külföldi sajtóval jó kapcsolatokat ápoló tagjától kaphatta.

7 A *Társadalmi szerződés* a polgári radikális ellenzék programnyilatkozata volt, melyet 1987. júniusában a *Beszélő* című szamizdatlap különszámában hoztak nyilvánosságra. A *Beszélő* ezen száma 2000 példányban került sokszorosításra, majd 1987 szeptemberére további 1500 példányt is elkészítettek. A szöveg túlnyomó részét Kis János írta, a III. fejezet Kőszeg Ferenc, a IV. Solt Ottilia munkája. A kéziratot a *Beszélő* szerkesztősége többször megvitatta. A cím Kis János javaslata alapján született meg, a nevezetessé vált mondat – „Kádárnak mennie kell!” – pedig Haraszi Miklós ötlete volt.

beszéd azt sugalmazta, mely szerint a nemzetépítő demokraták pusztán ellencsapásként, a *Társadalmi szerződés* című vitairatra válaszul szervezték meg Lakiteleken az összejövetelt, nem pedig rendszerkritikus tevékenységük szerves kiérlelődéseként.

Harminc év elteltével nemcsak érdeemes, hanem lényeges is, hogy az e két szóbeszéd mögött meghúzódó tényeket újra elővegyük, és végérvényesen tisztázzuk, hogyan alakult pontosan a lakiteleki találkozó előzménye.

Először azt a legendát vizsgáljuk meg, mely szerint a találkozó „ellentanácskozásként” jött létre. A történeti hűség kedvéért két évet vissza kell mennünk a történelemben. Az 1985-ös esztendő három szempontból is vízvonalas időpont volt a magyar rendszerkritikus, ellenzéki mozgalmak életében. Ebben az évben volt az országgyűlési képviselő-választás, melyen először indultak el rendszerkritikus jelöltek, ekkor kapta meg hivatalos működési engedélyét a Bethlen Gábor Alapítvány, és Monoron ez év nyarán egyeztettek először szervezett formában a Kádár-korszak ellenzéki, rendszerkritikus erői.

1985-ben a választási törvény alapján lehetőség volt a jelölógyűléseken is javasolni képviselőjelölteket, azaz a Népfront jelöltje mellett szabadon lehetett más személyeket is jelölni, indítani országgyűlési képviselőnek.

A párt által irányított, a Hazafias Népfront által lebonyolított jelölési menetrend az alábbiak szerint történt. A jelöltek kiválasztásához minden választási körzetben legalább két jelölógyűlést kellett tartani. A gyűlésekre a Népfront és a pártszervezetek mozgósították tagjaikat, általában 200-300 ember jelent meg egy-egy helyszínen. A fórumon a levezető elnök tett javaslatot a HNF által támogatott két jelöltre. Az általános gyakorlat alapján a közönség soraiból előre felkészített hozzászólók

támogató beszédet mondtak mellettük, majd szavazásra került sor. A formális szavazatszámolásnak nem volt túl nagy jelentősége, mert általában szinte egyhangúlag megszavazták a nevezettek jelöltté válását. Ha a jelölt a két gyűlésen elnyerte az összes szavazat egyharmadát, akkor a neve felkerült a szavazócédulára. Az 1983-as választási törvény kötelezővé tette a kettős jelölést, amely korábban csak ritkán alkalmazott lehetőség volt. Ennek a „demokratikus” reformnak a hatását azonban nyomban tompítani is igyekeztek azzal, hogy az új törvény előírta, a jelöltnek formálisan hitet kell tennie a HNF választási programja, azaz az MSZMP politikai programja mellett. A spontán jelölést – azt, hogy a jelölógyűlés résztvevői maguk javasolnak jelöltet – a korábbi szabályok sem zárták ki, de először 1985-ben került sor a jelölógyűléseken történő, nem a HNF által jelölt személy ajánlására, mely inkább a politikai körülmények megváltozásának, semmint a jogszabályok megengedő voltának volt következménye. A polgári demokrata ellenzék konspiratív módon próbálkozott meg néhány ismert rendszerkritikus jelöltté válásának megszervezésével. Akciójuk inkább figyelemfelhívó, a rendszer tűréshatárát felmérő próbálkozásra terjedt ki. A jelölógyűlésekre csekély számú, a saját jelöltjüket támogató személyt mozgósítottak, abban bíztak, hogy a hivatalos formában kivezényelt hallgatóságot a maguk jelöltje mellé tudják állítani. A „független” jelöltek sorában jelentkezett Tamás Gáspár Miklós, Rajk László, Ráday Mihály, Langmár Ferenc, Bauer Tamás, Tóth János, Lakner Zoltán, Szentmihályi Szabó Péter. A polgári radikális ellenzék jelöltjeinek egyike sem kapta meg az induláshoz szükséges támogatást, mert az MSZMP helyi szervezetei a spontán jelöltek jelölógyűléseire nagy számban mozgósítottak párttagokat, akik a HNF jelöltjeit támogatták. Két, nem a Hazafias Népfront által jelölt személy – Király Zoltán Csongrád megye 5. választókerületében (már az első fordú-

lóban) és Czoma László Zala megye 5. választókerületében (az egy év múltán megismételt választáson) így is képviselő lett.

1985 másik fontos politikai értékű mozzanata a Bethlen Gábor Alapítvány⁸ működésének hivatalos engedélyezése volt. Az alapítvány gondolata még 1979 decemberében került szóba Illyés Gyula lakásán. Bakos István, aki akkor a Művelődési Minisztériumban dolgozott, és minden lehetséges fórumon szót emelt a kisebbségi, elsősorban erdélyi magyarság kiszolgáltatott helyzetének javítása érdekében, érdekes és újszerű javaslatokkal állt elő. Az erdélyi magyarság jogvédelmét, erkölcsi és esetleg anyagi támogatását egy olyan szervezettel, például alapítvánnyal kellene megoldani, amely jogi személyiség, azaz a jog eszközeivel is fel tud lépni a kisebbségeket ért jog sértések ellen: mint hivatalosan bejegyzett szervezet nyilatkozatokat tehet, élhet a nyilvánosság eszközeivel, s akár még adományokat is gyűjthet, melyből segíyezhetik a bebörtönzöttek családjaikat. 1979. december 27-én kereste fel Illyést Csoóri Sándor, Kiss Ferenc és Kósa Ferenc az alapítvány tervével. Illyés helyeselte a tervet, az ő, valamint Németh László és Kodály Zoltán özvegyének aláírásával levélben kérték a Bethlen Gábor Alapítvány engedélyezését Pozsgay Imre akkori kulturális minisztertől. A politikai vezetés azonban megrettent attól, hogy a kisebbségi magyarság jogvédelmében létrejövő szervezet nyilvános fellépésével olyan problémákra fog rámutatni, melyek a szocializmus ellentmondásait is megvilágítják. Adminisztratív huzakodás kezdődött, és öt év után kerülhetett csak sor az Alapítvány bejegyzésére.

A Bethlen Gábor Alapítvány nyilvánosan működő, a hivatalos szervezetek mellett alternatív megoldásokat kereső civil csoportosulásként működött. Bár célja a

8 A Bethlen Gábor Alapítvány 1985. június 11-én kapta meg hivatalosan működési engedélyét. A kuratórium elnöke: Márton János, tagjai: Juhász Gyula, Király Tibor, Kiss Ferenc, Kósa Ferenc, Szabó Gábor és Vekerdi László voltak.

kisebbségi magyarság sorsának bemutatása, jogvédelmének biztosítása volt, ennek kapcsán a politika más területeiről is véleményt tudott megfogalmazni – azaz a nemzeti demokraták rendszerkritikai álláspontját legális keretek között tudta megjeleníteni. A következő lépés a saját nyilvánosság megteremtése lett. A *Hitel* címmel elindítani tervezett folyóirat kérelme szintén évek óta egyeztetés alatt állt, ám annak engedélyezése csak 1988-ra valósult meg. Mindenesetre a Bethlen Alapítvány szervezete olyan kereteket tudott adni a nemzetépítő demokraták akcióinak, kezdeményezéseinek, mely sok kérdésben társadalmi párbeszéd lehetőségét is felvetette.

A harmadik korszakos esemény az 1985. június 14–16 között megtartott monori tanácskozás⁹ volt. A monorierdői kempingben negyvenöt magyar értelmiségi gyűlt össze azzal a szándékkal, hogy rendszerkritikusi elképzeléseiket megismertessék egymással, és próbáljanak egyfajta egyeztető testületet felállítani. Donáth Ferenc a kezdeményező, szervezők egyike és egyben a találkozó házigazdája így foglalta össze a találkozó célját: „Gondolatainkat kicserélni jöttünk össze, mivel nyomós körülmények sürgetik, hogy keressük a kiutat társadalmunk romló állapotából és az ország nehéz helyzetéből. Ez jogunk és kötelességünk is.”¹⁰

9 A találkozót a legteljesebb titoktartás jegyében szervezték meg. Pontos helyszínéről, a résztvevők köréről még az államvédelmi hatóságnak sem volt pontos információja. A tanácskozást megelőző este Fekete Gyula Aczél Györggyel találkozott, és a beszélgetés során Aczél kérdésére válaszolva elárulta neki, hogy a monori kempingben lesz a megbeszélés. Az államvédelem nagy erővel felvonult, ám az első napon még nem tudta rögzíteni az előadásokat és felszólalásokat. A második napra már bemikrofonozták a rendezvénynek helyszínt adó sátor, ám a jó idő miatt a társaság kivonult a szabadba, így ennek a napnak a felvétele sem sikerült. Végül a tanácskozás teljes anyagát a szamizdatban megjelent, stencilezett kiadványból tudták megszerezni, és utólag készítettek róla egy 220 oldalas jelentést az MSZMP vezetésének.

10 *A monori tanácskozás*. Szamizdatkiadvány, 1985. A szerző birtokában.

Monoron valóban széles körből érkeztek értelmiségiek. Ott voltak a polgári radikális ellenzék közismert szereplői (Tamás Gáspár Miklós, Haraszi Miklós, Solt Otilia, Kis János, Rajk László, Demszky Gábor, Kenedi János), a nemzetépítő demokraták, vagy ahogyan akkoriban az MSZMP által rájuk aggatott megnevezés szerint nevezték őket, a népiek hangadói (Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Kósa Ferenc, Csengey Dénes, Kiss Ferenc), az úgynevezett reformértelmiségiek, elsősorban a reformközgazdászok ismert gondolkodói (Antal László, Bauer Tamás, Lengyel László, Szalai Erzsébet) és a közvélemény előtt elsősorban értelmiségiként, művészként ismert személyiségek (Szűcs Jenő, Sinkovits Imre, Mészöly Miklós, Sára Sándor, Vekardi László). Megemlítendő, hogy képviselték magukat az 1956-os népfelkelés és nemzeti szabadságharc emlékének továbbvivői, Vásárhelyi Miklós és Halda Alíz is.

Monoron többé-kevésbé tisztázódtak a rendszerkritikus csoportok közötti különbségek. Kenedi János azzal a szándékkal érkezett Monorra, hogy ott létrehozzanak egy társadalmi tanácsot, mely a különböző értelmiségi akciókat, kezdeményezéseket koordinálni tudja. Ennek megalakítására nem került/kerülhetett sor, mivel a nemzetépítő demokraták legális keretekben, a meglévő intézmények lehetőségeit felhasználva, azok segítségével szerették volna a rendszer átalakítását elvégezni, míg a polgári radikálisok a meglévő intézményrendszer erre alkalmatlannak tekintették. Utóbbiak a „minél rosszabb, annál jobb”, azaz a bomlasztás elvét követték, a nemzeti demokraták viszont a „minél jobb, annál jobb”, azaz az építkezés és szövetségkeresés nézetét képviselték.

A monori találkozó elsősorban azért jelentett előrelépést a rendszerkritikus mozgalomban, mert elindult a csoportok párbeszéde. Az összekötő kapocs közöttük Donáth Ferenc volt, aki mind-egyikük bizalmát és tiszteletét élvezte.

Ha egyezsége nem is jutottak, abban megállapodtak, hogy egy év elmúltával ismételten egyeztetnek. Sajnos Donáth Ferenc halála meghiúsította a második összejövetelt 1986-ban, és az újabb találkozó előkészítését csak 1987 elején kezdték meg.

1986 decemberétől kezdődően a második monori konferencia szervezésével megbízott előkészítő bizottság tagjai rendszeres konzultációt folytattak. Abban mindannyian egyetértettek, hogy a tanácskozás végcélja egy egyeztetett ellenzéki program elkészítése. A résztvevők köréről azonban már megoszlottak a vélemények. A polgáriak százas nagyságrendű meghívottat terveztek, és már az előkészítésbe be kívánták vonni a reformközgazdászokat és az úgynevezett 1956-osok csoportját. Az időközben elhunyt Donáth Ferenc egyeztető szerepét Vásárhelyi Miklós vette át, aki a Soros Alapítvány Kuratóriumának¹¹ elnökeként rendelkezett azokkal az infrastrukturális lehetőségekkel, melyek az eredményes szervezéshez szükségesnek mutatkoztak.

Az előkészítő bizottság tagjai lettek: az 56-osok részéről Mécs Imre és Vásárhelyi Miklós, a reformközgazdász Bauer Tamás és Lengyel László, a polgári radikális ellenzék belső magjából Kis János és Kenedi János, a nemzeti demokraták közül pedig Für Lajos és Csurka István. A bizottság elnökének Vásárhelyi Miklóst tekintették. Az előkészítő tárgyalások 1987 júniusáig folytak. Többé-kevésbé sikerült megegyezni az előadók (Vásárhelyi Miklós, Lengyel László, Kis János, Csurka István) és a hozzászólók, valamint a korreferensek személyében. Már a megbeszélések alatt kitéstett, hogy a nemzetiek szerepe ennek a tanácskozásnak az előkészítésében és lebonyolításában kisebb lesz,

11 A magyarországi Soros Alapítvány létrehozásáról szóló nyilatkozatot 1984. május 28-án írták alá hivatalosan. Az alapítványt a Magyar Tudományos Akadémia és Soros György közösen alapította, melyhez az MSZMP Politikai Bizottsága is áldását adta.

„A különféle reformjavaslatokhoz való baráti viszonyulás azonban nem eredményezheti a nemzeti sorskérdések megoldásáról, a megoldás igényéről való lemondásunkat, nem taszíthatja a semmibe azt a programot, [...] amit tömören a magyarság anti-katasztrófa programjának lehetne nevezni.”
(Idézet Csurka István hozzászólásából.)

mint 1985-ben volt. A négy előadóból csak egy (Csurka István) került ki közülük. Az előkészítő tárgyalások vontatottan haladtak, egyre halasztódott a tervezett konferencia időpontja. A különböző vendéglőkben, kávéházakban zajló megbeszéléseken különösen az előadók és a korreferensek személyében történő megegyezés és az elhangzó témák egyeztetése haladt nehézkesen.

A nemzeti demokraták kialakítottak egy felkészülési programot, s ebben az 1987 kora őszére elkészülő közös memorandum, valamint az a köré szerveződő párbeszéd, a mozgalmos hálózat kiépülése sürgetővé tette az előrehaladást. A megalakult egyesületek, társaságok, mint például az 1986-ban megszerveződött Veres Péter Társaság¹² vagy a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság¹³

12 A Veres Péter Társaság a Hazafias Népfront kerekein belül 1986 novemberében alakult meg, céljaként Veres Péter, Szabó Pál és Kovács Imre volt parasztpárti politikusok szellemi hagyatékának ápolását megjelölve. Elnöke az agárközgazdász Márton János volt.

13 A Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság 1985-ben alakult meg Vigh Károly történész kezdeménye-

konzultációs fórumként állt rendelkezésükre abban, hogy az elkészült program résztervezeteit a társaságok tagsága, a rendezvényeikre ellátogatók megismerhessék, megvitathassák. Ez a laza hálózat lehetett volna alapja a később kiterjedő mozgalomnak. Működött és nyilvánosságot teremtett a nemzeti demokraták törekvéseinek a Bethlen Gábor Alapítvány is.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a nemzetépítő demokraták a második monori találkozásként tervezett tanácskozás memorandumát, azaz a közös cselekvés programját olyan dokumentumnak képzelték el, melyet a hivatalos fórumokon, a szervezetek tagságával megvitattva véglegesítenek, terjesztenek. Fontos szempont volt szemükben, hogy arról minél szélesebb kör értesüljön, részt vehessen annak kialakításában. Nem egy szamizdatkiadványt, hanem társadalmi vitára alkalmas, a hatalom képviselőivel is konzultálásra lehetőséget teremtő vitairatot terveztek megfogalmazni. Lényeges különbség volt tehát a polgári demokraták szándékaival szemben, hogy a nemzetiek fokozatosan kialakították a nyilvánosságot biztosító fórumokat, összefogták azokat az újonnan alakult szervezeteket, amelyek az elképzeléseik széles körű megismertetésében segítségükre állhattak. A párbeszéd fórumai egyre nagyobb tömegekhez juttatták el a nemzeti demokraták véleményét, így kikerülhetetlen tényezővé váltak a hatalom hivatalos közegében is. A nemzeti demokraták mindig egyértelműen fogalmaztak: nem kerülték meg a törvényes utat, ugyanakkor soha nem paktumokban, hanem társadalmi támogatásban bizakodtak. Érzékletesen fejezte ki a nemzeti demokraták szándékait Kiss Ferenc naplóbejegyzése, melyről egy Knopp Andrással a Rózsadomb vendéglőben folytatott baráti beszélgetésük során emlékezett meg: „Mi a nemzettel vagyunk, szeretnénk szövetségben lenni, s ahhoz húzunk, aki ezt belátja. Nem zésére, Bajcsy-Zsilinszky Endre történelmi szerepének tisztázása céljából.

érzelmi alapon politizálunk. A vezető politikusok közt nincs se testvérünk, se apánk, Kisek közt sincs.”¹⁴ Kiss Ferenc ezzel a megjegyzésével elutasította azt a feltételezést, mely Pozsgay Imrével kötötte össze a nemzetieket, de azt is, hogy bármilyen akciószövetség lenne a nemzetiek és a Kis János által képviselt polgári radikálisok között.

A nemzeti demokraták tehát a második monori találkozóban olyan lehetőséget feltételeztek, melynek zárónyilatkozatával a rendszerkritikai elképzeléseiket széles nyilvánosság elé tárhatják és elindulhat egy folyamat annak egyeztetéséről.

A programalkotó monori találkozó előkészítő bizottsági ülései azonban 1987 kora nyarán megszakadtak. A június 25-ei megbeszélésre ugyanis Kis Jánosék a *Társadalmi szerződés* című politikai programjavaslatuk már ki nyomtatott és szamizdatként terjeszteni kezdett példányával állítottak be, azaz felrúgva az előzetes megállapodást, nem közös tervezet elkészítésére készültek, hanem megalkották a maguk elképzelése szerinti politikai programot, s azt kívánták megtenni a monori találkozó megvitandó témájának. A *Társadalmi szerződés* a *Beszélő* című szamizdatkiadvány különszámaként jelent meg, lehetetlenné téve – a tartalmában megjelenő provokatív szövegek túl –, hogy azt a hivatalos nyilvánosság fórumain is forgalmazni lehessen. Für Lajos így emlékezett vissza a megdöbbentő pillanatra: „Már júniusban jártunk, amikor az egyik ilyen megbeszélésünkön [...] a budai Vörös Hadsereg útja egyik presszójának teraszán megjelent Kis János, és letette az asztalra a *Társadalmi szerződés* című programot. Erről addig szó sem esett. Sőt hónapokon át arról beszéltünk, hogy majd a második monori tanácskozás dolgozza

ki a közös programot. Miközben hétről hétre erről tárgyaltunk, eközben Kis János és csoportja titokban és csendben elkészítették a maguk programját. Szabályos sokkhatást váltott ki ez a váratlan fordulat mindenkiből, még Vásárhelyi Miklós is megrökönyödött, hiszen addig mint »korelnök«, ő is a közös ki munkálást szorgalmazta. Kis Jánosék pedig közben (távolról sem korrekt módon) tették, amit tettek. Ez volt a kijózanító hidegzuhany, amely világossá tette számunkra, hogy más utat kell választanunk. Ha valakik ennyire nem bíznak meg másokban, ennyire önös érdekeiket követik olyan fontos ügyben, amely az ország jövője szempontjából döntő fontosságú, akkor azokkal nem lehet együtt dolgoznunk.”¹⁵

Vásárhelyi Miklós csak megdöbbent, Für és Csurka viszont minden bizalmát elvesztette. Belelapoztak a füzetbe, s az első fejezet élén meglátták: „Kádárnak mennie kell!”. 1987-ben úgy kezdeni egy politikai programot, egy országgyűlési választásra való felkészülést, hogy a monolit hatalom legfőbb döntéshozójának leváltását javasolja egy addig az emberek által alig ismert politikai csoport: egyenlő volt a politikai öngyilkossággal. Kádár személye az országban ekkor még teljes mértékben elfogadott volt, az emberek messiásként tekintettek rá, ő volt, aki megtestesítette a jobb jövőbe vetett reményüket. A nemzeti demokraták programot és nem politikai pamfletet terveztek összeállítani. Emlékeztetni szeretnék rá, hogy ekkor már majdnem teljesen elkészültek a *Fordulat és reform* címet viselő, illetve a Bihari Mihályék által összeállított *Reform és demokrácia* című tanulmányok,¹⁶ melyek a politikai rendszer reformjára vonatkozó vitaanyagok voltak, s gyakorlatilag a plurális, többszektörű, azaz a többpártrendszerhez vezető utat vázolták fel. A nemzeti demokraták jó kapcsolatot

14 *Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából.* szerk. Bakos István. Budapest, Kairosz, 2013. Kiss Ferenc 1984. augusztus 1-ei naplóbejegyzése.

15 Für Lajos: *Szabadon szeretnék sírni.* Budapest, Püski, 1993, 487–488.

16 A két tanulmány első megjelenése: *Fordulat és reform. Medvetánc* (az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóirata), 1987/2. szám melléklete, 1987.

ápoltak a tanulmányok összeállítóival, így ezeknek az írásoknak, illetve a nemzetiek programelképzeléseinek nyilvános megtárgyalása széles körű érdeklődésre és támogatásra számíthatott. Ez volt az elképzelésük lényege: társadalmi támogatást állítani a rendszerkritikai bírálatok mögé.

Für és Csurka az előkészítés felfüggesztését kérte, és ígéretet tett rá, hogy két héten belül kialakítják álláspontjukat a második monori találkozó ilyen körülmények között történő megrendezésének lehetőségéről. A polgári demokraták arra törekedtek, hogy a találkozón a *Társadalmi szerződés* téziseit vitassák meg és fogadják el közös programnak.

Für Lajos és Csurka István – a Szilágyi Erzsébet fasoron, a Bíró Zoltánékkal megbeszélte találkozóra ballagva – megegyeztek abban, hogy a polgári radikálisok durva provokációnak szánták vitairatuk megjelentetését. Becsapva érezték magukat, s ami még rosszabb, a kompromisszumkeresés lehetőségét is veszélyeztetve látták. A *Társadalmi szerződés* olyan reakciót válthatott volna ki a hatalmon lévő párt soraiban, amely ellehetetlenítette volna a további párbeszéd minden formáját.

Az Európa kávéház teraszán találkoztak Csoóri Sándorral, Bíró Zoltánnal és Fekete Gyulával. Bíró Zoltán visszaemlékezésében – amely közvetlenül az eseményeket követően született, s ezért pontosnak tekinthető – így idézte fel Für Lajosék bejelentését: „Amikor megérkeztek, közölték, hogy további tárgyalásoknak szerintük semmi értelme sincs, hiszen a tárgyalások ideje alatt, a hátuk mögött elkészült a *Társadalmi szerződés* című szamizdat, a másik tárgyaló fél kiadásában, s ez éppen a második Monor értelmét veszi el. [...] Ott rögtön, ezen a délutánon eldöntöttük, hogy ezek után nincs értelme a további tárgyalásoknak, hiszen ez a magatartás, a kész helyzetek teremtése, a hátunk mögött folytatott konspiratív munka és ezáltal a nekünk

szánt segédszerep részünkről elfogadhatatlan. Döntöttünk arról is, hogy meg kell rendeznünk a saját találkozóinkat, mégpedig minél előbb és minél szélesebb körben, ahol magunk dönthetünk a számunkra vállalható programról és a további politikai tevékenységünkről.”¹⁷

A nyílt konfrontációt meghirdető *Társadalmi szerződés* több szempontból sem volt vállalható a nemzeti demokraták részéről. Egyrészt felrúgott egy megállapodást, amit az előkészítők kötöttek, márpedig, ha valaki egy megegyezést felborít, akkor azt bármikor és bármiben megismételheti (amint az később többször meg is történt). Másrészt a polgáriak programja egészen más útvonalat követett, mint amit a nemzeti demokraták elképzeltek. A szakszerű, nyugodt építkezés helyett az „asztal felborítását”, a nyílt politikai harcot hirdette meg. Miközben nem volt ismertsége, tömegbázisa, nyilvánossági fóruma. Ez részünkről természetesen érthető volt, hiszen a meglévő intézményrendszer teljes elbontását hirdették. Bíróék viszont olyan programot terveztek, melyet a különböző társadalmi intézetek, műhelyek is meg tudnak vitatni és amit a civil szervezetek megbeszélhetnek. Azaz együttműködést terveztek a társadalommal, az emberekkel, a gondolkodókkal, végeredményben a későbbi szavazókkal.

A polgáriaknak adandó választ Csurka István fogalmazta meg 1987. július 19-én keltezett levelében, melyet az előkészítő bizottság elnökének, Vásárhelyi Miklósnak címzett.¹⁸

Csurka megírta, illúzió lenne bármilyen közös tanácskozás vagy fellépés megszervezése, mivel a polgáriak terveitől oly mértékben eltér a nemzetiek felfogása, hogy azt összeegyeztetni nem lehetséges. Csurka egyértelműen fogalmazott

¹⁷ Bíró Zoltán: *Elhervadt forradalom*. Budapest, Püski, 1993, 13.

¹⁸ A levelet Vásárhelyi és Csurka beleegyezésével a *Népszabadság* 1990. május 11-i számában hozta nyilvánosságra Kenedi János.

a konfliktus lényegéről: „Tisztázódott az, amit a mi kedves kis Pártunk már régóta hirdet, és amit bölcs Knopp-Aczél fejével már évekkel ezelőtt kielemezett, hogy tudniillik ennek a mai magyar értelmiségnek, amely különböző szögekben áll szemben a fennálló hatalommal, két jellegzetes csoportja van: a demokratikus ellenzéknek nevezett, javarészt marginalizálódott elemekből álló »baloldal« és a nép-nemzeti írókból, történészekből álló és az őket sleppként követő »mezei hadaknak« is nevezett népi értelmiségből regrutálódó »jobboldal«.”

Csurka István ironikus megfogalmazása arra a régen terjedő pletykára alapozódott, hogy a polgári radikálisok írótagjai jó viszonyt ápoltak Aczél Györggyel, s ez egyfajta védőhálót vont köréjük. A szóbeszédnek kétségtelenül voltak ténybeli alapjai is. A *Társadalmi szerződés* – amely így kezdődött: „Kádárnak mennie kell” – terjedelmes vitairatában egyetlen alkalommal sem esik szó Aczél Györgyről, pedig köztudomású volt, hogy Kádár János mellett Aczél nevéhez köthető a rendszer ideológiai alapjainak kialakítása. Közismert volt, hogy Aczél rendszeresen találkozott Illyés Gyulával, a nemzeti demokraták szellemi vezetőjével, ám Illyés halála után már nem tudott vagy nem akart hasonló kapcsolatot ápolni a nemzeti demokraták új nemzedékével, Csoórral, Csurkával, Fekete Gyulával, Mészöly Miklóssal. Ezzel szemben a polgári radikális csoport reprezentánsai, Konrád György, Eörsi István és a „kiskatonák”, Kenedi János, Kis János számíthattak érdeklődésére, figyelemmel kísérte tevékenységüket, és a háttérben sokszor elsímította a körülöttük kialakult botrányokat.

A hatalmat gyakorló párt számára ugyanis a radikális demokraták nem jelentettek igazi veszélyt. Szavuk és akcióik szűk körhöz, elsősorban a budapesti, belvárosi értelmiség egy csoportjához jutottak el. Tömeges támogatásra nem számíthattak, amint azt az 1985-ös képviseléválasztás jelöltállítási pró-

bálkozása is igazolta. A szamizdatként megjelent *Beszélő* pár száz példányával körülhatárolható réteghez jutott el, rendszerkritikája nem lépett ki a korlátozott nyilvánosság keretei közül. Néhány esetben még jól is jött a polgári radikálisok fellépése, egyrészt mert az ellenük végrehajtott intézkedések, pénzbírságolás, őrizetbe vétel, a megjelenő kiadványok lefoglalása a megfélemlítés egy eszközeként szolgálhatott a belügy számára, másrészt viszont precedensként lehetett említeni őket, mint a rendszer toleranciájának példáját. Ezzel szemben a nemzeti demokraták növekvő hálózata, nyílt fellépéseik, vidékre is kiterjedő ismertségük, a társadalom széles rétegeiben tapasztalható támogatottságuk már sokkal nagyobb gondot jelentett Aczéléknak. Ellenük nem lehetett rendőri erővel fellépni. A be nem teljesült ígéreteket következetesen számon kérték a hatalomtól. Nem támadtak, hanem a párbeszéd lehetőségeit keresték, és ez mind több szövetségest vonzott hozzájuk az egyre súlyosabb helyzetbe kerülő hatalom szereplői közül is.

Csurka leírata ugyanakkor pontatlan a bal- és jobbaldalként való megnevezésben. Minősítése sem történelmileg, sem a kinyilvánított politikai elképzelések szempontjából nem helytálló. A nemzeti demokraták nem a klasszikus jobbaldalon, hanem a centrumban helyezkedtek el, mind a polgári demokrata felfogásból, mind a szocialista felfogásból átemelték azokat az elemeket, melyek a nemzeti állam megteremtésében, az emberi szabadságjogok kiteljesítésében hasznosnak bizonyultak, s rugalmasan elegyítették azokat egymással egy sajátos magyar demokrácia és társadalomképben.

Erre utalt Csurka, amikor az együttműködés éveire emlékezve fogalmazta meg, hogy „baráti alapon most már nem lehet közös akciót szervezni, mert a két szél politikai arca közben olyannyira meghatározódott, olyan jellegzetes barázdák szántódtak rá, hogy már csak olyan közös akció szervezhető, amelyek-

ben a politikai cél is közös. Tehát az elmentéket nem elföldelni kell mostantól, hanem felszínre hozni, kibeszélni, és ha lehet, egészséges kompromisszumban feloldani.” Csurka ezt a fajta kibeszélést hiányolta a puccsszerűen megjelentetett program kapcsán, de egyben azt is egyértelművé tette, hogy nem ez volt az az akció, mely miatt az egyeztetés megszakadt a polgáriak és a nemzetiek között.

Véleménye szerint a bajt az okozta, hogy nem volt megegyezés a közös célban, ugyanis „... nekünk is meg kell kötnünk a magunk társadalmi szerződését, a legapróbb pontokig meghatározva mindent. Mostanra ugyanis mind a két »szél« [a két politikai tábor – Sz. P.] túlnőtt azon, hogy a saját bázisának élénk rosszallása nélkül hagyja magát a másikkal összemosni, pláne egy ilyen közös akcióban a vezérszerepet ellenszolgáltatás nélkül átengedni a másiknak. Cserkészek között – bocs, hogy mindig ezzel jövök, már én is unom – ez még elképzelhető volt, politikai pártok nem engedhetik meg maguknak.” Csurka rámutatott, hogy a nemzeti demokraták végső célja politikai szervezetté, párttá válni, márpedig a politikai pártok szövetségeket kötnek és nem politikai üzletet.

Csurka szavát tette, hogy a polgáriak javaslati oly mértékben rúgnák fel a meglévő „társadalmi szerződéseket”, azaz a kompromisszumokon alapuló tárgyalásokat, hogy annak vállalása a nemzetiek részéről ugyanolyan marginalizálódáshoz vezetne, mint amilyen helyzetben a polgáriak vannak. Márpedig a nemzeti demokraták vezetői, de követőik sem akarnak a politika, a közélet perifériájára szorulni, hanem annak szerves részeként akarnak konzultációt folytatni az emberekkel. A nemzetiek nem akartak olyan helyzetbe kerülni, hogy a hozzájuk csatlakozóknak felelősségre vonástól kelljen félni a mellettük való kiállítás miatt.

Érett politikai gondolkozásról, megfontolt taktikai lépéssorozatról tanúskod-

nak Csurka azon mondatai, melyek elvetik a radikális demokraták politikai szándékait, mert a polgáriak programja „noha Kádár távozását követeli, nagyon fontosnak tartja, hogy minél előbb hadat üzenjen a Grósz-Berecz csatársornak. Attól teljesen függetlenül, hogy én magam személy szerint mennyi bizalmat szavazok meg nekik és még attól is, hogy a legközvetlenebb barátaim közül kik és mennyire vannak velük szembeállítva, s maga az egész Írószövetség is mennyire, a »Parasztpártnak« mégsem tartozik elsőrendű céljai közé ez a hadüzenet. Nem tartom szükségesnek embereket toborozni egy olyan találkozóra, amely után kibillentik őket állásukból, vagy ha csökkentett kapacitással való munkálkodásra kényszerítik őket. A *Beszélő* vezérszólama alapján ez bekövetkeznék.”

A nemzeti demokraták nem robbanást, hanem rendszerváltoztatást akartak. 1987 őszéről beszélünk. A szovjet csapatok Magyarországon állomásoznak, remény sincs távozásukra. A szovjet belpolitikában káosz uralkodik, a gorbacsovi politika kialakulatlan, kiszámíthatatlan. A környező országokban uralkodó ortodox bolsevik szemléletű pártvezetők csak az alkalomra várnak, hogy lecsaphassanak a meggyengülő Magyarországra. Persze nem területi követelésekkel, de az ott élő magyar kisebbségre zúduló zsarnoksággal. A reális politikai gondolkodás tisztában volt azzal, hogy Magyarország még nem érett meg a rendszerváltoztatásra. Nem volt kialakult alternatívája a hatalom átvételének. Előbb megfelelő szervezeti, intézményi háttérrel, széles körben elfogadható politikai programot és főként a szélsőséges indulatoktól mentes átmenet feltételeit kellett megteremteni. Minden olyan elképzelés, mely a hatalmon lévő párt leváltását célozta, kalandorpolitikának tetszett. Nem volt olyan szervezet, politikai erő, program, mely a helyébe állítható lett volna. Abban az esetben a káosz vált volna uralkodóvá. Az út a sajátosan magyar és demokratikus politika megteremtéséhez építke-

zéssel, párbeszéd útján történő kompromisszumok kialakításával, a fokozatos változtatás feltételeinek megteremtésével volt elképzelhető. Ez az elszántság és ugyanakkor józanság jelentkezett a nemzeti demokraták elutasító magatartásában és a realitások tudomásul vétele a lakiteleki találkozó megszervezésének szándékában.

Csurka nem titkolta levélében a nemzetiek taktikai lépéseinek következő elemét sem. Miután az intézményrendszerben megvetette a lábát a nemzeti oldal és tárgyalási fórumait is stabilizálta, a nyilvánosság további bővítésében gondolkodnak. „Igen, mi lapot akarunk, *Hítelt*, és ha azt csak azon az áron kapjuk meg, hogy nem veszünk részt ilyen ellenzéki megnyilvánulásokon, akkor nem megyünk el. A közgyűlés után ezért nem mentünk el ketten az 56-osra, meglehet helytelenül, de nem erkölcstelenségből, hanem politikai számításból.” Jól látta és láttatta Csurka, hogy saját nyilvánosság nélkül halálraítélt egy politikai szervezet, mert kiszolgáltatottjává válik a sajtó érdeklődésének és a mögötte állók politikai szándékának. A legális szervezet, a mindennapos megszólalás feltételeinek biztosítása fontosabb feladat a megszűntre tekintő szervezet számára, mint a hatalom bosszantása, provokálása, pillanatnyi sikerek – vagy pusztán a siker látszatának – elérése.

Csurka levelét azonban nem fejezte be annak megállapításával, hogy a polgáriak lépése miatt megszakadtak a tárgyalások. Javaslatokat fogalmazott meg – amint azt egy politikai szövetséget is kereső szervezetnek tennie kell – annak érdekében, hogy más formában, más feltételek mellett, de folytatódhasson a konzultáció. Azt javasolta, hogy a továbbiakban arra kellene kísérletet tennie a feleknek, hogy meghatározzák azt a két fő célt, amelyet a legrövidebb időn belül szeretnének elérni. Csurka nem titkolta, hogy számára a képviselő megszerzése a legfontosabb, és nem a kormány vagy a párt megdöntése. A

követendő úton „egy olyan, új, rendkívüli választás kiírását és egy olyan új, »reformországyűlés« megválasztását tartom ilyen lépésnek, amely új országgyűlés ellensúlyozni tudja a Párt és a kormányzat túlhatalmát, a reform holtvágányra lökdösését.” A nemzetiek tehát a képviselői demokráciának megfelelően felépíteni, megerősíteni szándékoztak rendszerváltoztató szervezeteiket, és a demokratikus intézményekre bízni, hogy kit akarnak támogatni vagy elzavarni. Második fontos lépésként a gazdaság pluralizálódását, tehát a magántulajdon megerősítését javasolta Csurka.

A nemzeti demokraták nem szakítani akartak, hanem egyenrangú felek különböző gondolatainak és terveinek összevetését és a közös fellépés lehetőségeinek megkeresését javasolták. „Ennek a megteremtendő fórumnak – írta Csurka – minden ellenzékiekieskedéstől, minden látványos radikalizmustól mentesnek kellene lennie, éppen azért, hogy érvényesülhessen sorsfordító radikalizmusa.”

A nemzeti demokraták társadalmi változásra szerveződtek, nem politikai puccsra, harcra, erőszakra. Csurka leveléből kiderül: fokozatosan, lépések során keresztül képzeltek el a rendszer megváltoztatását. Ebben a programban – politikai megegyezés és szövetségkötés esetén – lehetett volna szerepe a polgári radikalísoknak is. A polgáriak viszont nem akartak a nemzetiekkel politikai szövetséget kötni, partnereiket más csoportokban látták, keresték, s majd később találták meg.

Az előbbieken alapján megcáfolandó tehát az évtizedes vád és legenda. A nemzetépítő demokraták nem a *Társadalmi szerveződés* megjelenése miatti sértődöttségéből, hanem annak politikai tartalma, a rendszerváltoztatás tervezett formája és időrendje, elképzelésének elfogadhatatlansága miatt szervezték meg a lakiteleki találkozót. Nem volt más lehetőségük.

A kalandorpolitikával szemben fel kellett mutatni a józanság és a tudatosság, a politikai alternatíva átfogó programját. Erre készült, ezt valósította meg a lakiteleki találkozó és a Magyar Demokrata Fórum megalakulása.

Kevésbé tartom lényegesnek a nacionalista, antiszemita vádak cáfolatát, de mivel vissza-visszatérő szándékról van szó, ezért ezzel is foglalkoznunk kell. A népi írókat, a Márciusi Frontot, a Parasztpártot, a Kisgazdapártot megszerveződésüktől kezdődően rágalmazták ezekkel a jelzőkkel. Mindenekelőtt egy fogalmi tévedést kell tisztáznunk: a nemzeti jelző értelmezését. A nemzeti demokraták – vagy ahogyan az 1930-as években, majd később a Kádár-korszakban is nevezték őket, a népi demokraták – a patriotizmus elve alapján nevezik magukat nemzetieknek. A két fogalom ugyan árnyalataiban csak, de más értelmet hordoz. Sajnos a nemzeti jelző mögé a huszadik század során számos olyan tartalom (nemzeti szocialista, nemzeti radikális stb.) tapadt, amely a patriotizmustól, a hazafiságtól eltérően szélsőséges, esetenként fasiszta eszméket hordozott. Tartalma ennek ellenére nem változhatott: a hazafiság a szülőföld, a nemzet tagjai, őseink és kultúránk iránt érzett pozitív érzelmek összessége. Azok szeretete, tisztelete, azokhoz való hűség, ragaszkodás és hajlandóság szolgálatukra. A hazafiság tetteiben való megmutatkozása, hogy saját érdekeink mellőzésével is képesek vagyunk önzetlenül és odaadóan a hazai kötelességeinket teljesíteni, közösséget vállalni a nemzet többi tagjával, a közös hagyományokat az utódok számára is megőrizni, valamint biztosítani számukra a közös jövőt. A tudatos hazafiság minden nemzet sajátja, tehát soha sem válhat idejét múlttá vagy elavulttá. A valódi hazafiság soha sem lehet nacionalista vagy sovinizta.

„Nacionalista az, aki jogot sért; nemzeti, aki jogot véd”¹⁹ – írta Illyés Gyula tömör

19 Illyés Gyula: Szakvizsgán – nacionalizusból. In

megfogalmazását adva a két fogalomnak. A nemzeti jelző az egy adott közösséghez való tartozást, annak a közösségnek a boldogulását jelenti, melyet a közös nyelv, a közös kultúra és a közös történelem formál egységes egészé. „Közös magánérdek”²⁰ – fogalmazta meg Illyés, világossá téve, hogy nemcsak az egyén nyer a közösséghez való tartozás által, de a közösség – a nemzet – is érdekelt egyes tagjainak boldogulásában.

A nacionalizmus érzelmi kötődés, amelyet az ember a családjá, az általa használt és alakított környezete, a faluja, a városa, a megyéje, a hazája iránt érez, és mely a XVIII. század óta egyfajta politikai program is: a nemzeti önrendelkezés és önállóság programja. A nemzetépítés feladata, a kultúra egységesítésével és érzelmi élmények átélésével a közös nemzeti identitás megtalálását és megteremtését célozta. A huszadik század közepén viszont negatív tartalomhoz kapcsolódott, melyben a saját közösség mások felettségét, a kirekesztést, a másokkal szembeni agressziót, a szabadságellenes közösséget, a közösség ügyét a szabadság ügyével szembeállítva jelenik meg. Ez a nemzetiszocialista, a fasiszta felfogás nemzeti tartalma, mely semmilyen formában nem illeszthető eredeti értelméhez. Mondhatjuk tehát, hogy minden patrióta, hazafi nacionalista is, de nem minden nacionalista hazafi egyben. A sovinizmus véleményem szerint a nemzeti tudat hiányát jelöli. A sovinizmus nemzeti felsőbbrendűséget hirdet, nem ismeri el más népek jogait, létezésük szükségszerűségét, szélsőséges esetben azok megsemmisítésére tör. Márpedig, ha más nemzetek létét nem tiszteli, saját nemzeti identitása is torz alapokon nyugszik.

A nemzetépítő demokraták felfogásának alapja a más népek, nemzetek, gondolatok, nézetek tisztelete, megér-

Uő.: *Itt élned kell. II.* Budapest, Szépirodalmi, 1976, 584.

20 Illyés Gyula: Mire jó egy nemzet, vagy: egy évszázad tanácsai. In Uő.: *Szellem és erőszak.* Budapest, Magvető, 1978, 105.

teni akarása. Történetükön végigvonul a kompromisszumkeresés, a türelmes befogadás szándéka. A saját nemzeti identitás, a saját közösség érdekeinek meghatározó voltát ugyanakkor soha nem titkolták. Nem mások rovására kívánták mindezt gyakorolni, de nem is engedték meg annak annulálását. Míg párszáz évvel ezelőtt a liberalizmus és a nacionalizmus együtt küzdött az abszolútista hatalommal szemben, addig a huszadik században a nemzetépítő nacionalizmus képviselői, azaz a hazafiak a liberalizmus, az internacionalizmus és a globalizmus ellen is felvették a harcot. A nemzeti demokraták nem kirekesztők, hanem befogadók voltak.

A magyarországi nemzeti demokraták szerepének külföldi környezetben történő megítélése esetén nehezebb a valódi lényegét megértetni, mivel az egyes népek történetéből következően a nemzeti és a nacionalista jelzők más és más tartalmat jelenítenek meg a köznyelvben, közvélekedésben. Amint azt Kávássy János Előd részletesen és pontosan leírta,²¹ a *nationalist* és *pupulist* kifejezések az Amerikában élők körében a kelet-közép-európai tartalmaktól eltérő értelmezést hordoznak.

Nem volt tehát véletlen, hogy az előadókörúton lévő Csoóri Sándor megrémült az amerikai sajtó írásaitól, és az sem, hogy az Amerikában élő emigránsok is tévesen értelmezték a tudósítást. Oka egyrészt a sajátos kelet-közép-európai történelem és a fogalom beágyazottsága, másrészt az itthonról kiinduló tudatos csúsztatás volt.

Térjünk vissza a lakiteleki találkozó előkészületeihez. A nemzeti demokratákat nem érte készületlenül a második monori találkozó szervezésével foglalkozó egyeztetés megszakadása, hiszen az előkészítő tárgyalások lassúsága kapcsán már szó került arról, hogy amennyiben

nagyon elhúzódik a találkozó időpontja, akkor szükségessé válhat egy saját rendezvény megtartása, hogy a nemzetiek holdudvara bekapcsolódhasson a közös gondolkodásba. Nem jelentett különösebb gondot az sem, hogy hogyan lehetne egy száz fős rendezvényt előkészíteni, lebonyolítani, hiszen Lezsák Sándornak Lakiteleken a fiatal költők és írók találkozóinak megszervezése kapcsán már megvolt az ehhez megfelelő szakértelme.

A meghívotti, előadói kör kiválasztása sem jelentett különösebben nehéz feladatot. A nemzetiek által tervezett találkozón minden olyan szervezetnek, személynek helye volt, aki elfogadta az előítéletektől mentes, a társadalmi egyeztetés szándékát tükröző párbeszéd tényét, konzultálni, a nyíltságot vállalva párbeszédet folytatni kívánt, nem pedig szembeszegülni a hatalommal. Ennek megfelelően hívták meg Pozsgay Imrét, akkor a Hazafias Népfront akkori főtítkárát előadónak, aki vállalta a részvételt, és ahhoz megszerezte a párt főtítkárának, Grósz Károlynak a jóváhagyását is.

A meghívotti körbe nem kerültek be a polgári radikálisok azon reprezentánsai, akik elkötelezték magukat az illegális nyilvánosság mellett, a hatalmon lévő párttal elvetve a párbeszéd lehetőségét.

Így került sor a nemzeti demokraták azon döntésére, hogy szeptemberben Lakiteleken megtartják a nemzetiek első találkozóját, programalkotás és mozgalomindítás szándékával. A nemzetiek politikai ellenállása mozgalommá szerveződött és politikai keretet talált magának, amely elvezette Magyarországot a békés, építkező, szabadságjogokat hozó rendszerváltoztatáshoz.

21 Kávássy i. m. 2017, 14–15.

Civil kurázsi és helyi társadalom

Kozma Huba a kezdeti nekibuzdulásokról, a frakción belüli frakciózásról és a rendszerváltás ábrándjairól

1988 márciusában rendezték meg Kiskunmajsán a Magyar Demokrata Fórum első vidéki fórumát. A helyi hatalom és társadalom viszonyát taglaló találkozó elfogadott ajánlások másnap a Jurta Színházban rendezett ellenzéki tanácskozáson kaptak nagyobb nyilvánosságot. Az eseményt a titkosszolgálat is figyelemmel kísérte. A nyolcvanas évek megtúrt ellenzékiességét követően Kozma Huba az MDF országgyűlési képviselője lett. A vidék érdekeinek képviselője vitte a parlamentbe, helyét azonban végül nem az országos politikában találta meg. A pártállami idők ellenzékiességéről, az országos politika rendszerváltás utáni viszonyairól, a mezőgazdaság és a helyi érdekek képviselőtéről Kozma Hubával beszélgettünk.

Ön, mint tősgyökeres kiskunmajsai, aki mindvégig kitartott itt Majsán, nem csak helyben vált az MDF emblematisz figurájává, hanem országos hírnévre is szert tett. A Jurta Színházban, 1988. március 6-án a kiskunmajsai MDF-esek ajánlásait felolvasva hívta fel a frissen megalakult majsai MDF-re a közvélemény figyelmét. Ez azt sejteti, hogy Kiskunmajsát már '88-at megelőzően is komoly civil kurázsi jellemezte. Hogyan emlékszik vissza azokra az esztendőkre?

Ilyen visszaemlékezésekkor mindenki a saját helyzetét próbálja lokalizálni. Akkor hány éves is volt, mit is csinált. Én a helyi gimnáziumban tanítottam, 1980-tól pedig a helyi múzeum szerve-

zője és vezetője lettem. Emellett a helyi könyvtárban könyvklubot szerveztünk, amelyik párhuzamosan működött a lakiteleki könyvklubbal. Valójában a lakiteleki könyvklub működését jó ötletnek tartva kezdtünk neki mi is. Lezsák Sándor adta a mintát, akivel 1979-ben egy színdarab kapcsán ismerkedtünk meg. Tamási Áron egyik színdarabját adtuk elő, a *Csalóka szivárványt*. Az itteni bemutatóra ő jött el, aztán mi is elmentünk hozzájuk. Tamási Gáspár, az írónak az öccse itt volt Majsán, és ő is eljött Lakitelekre. Ráébredtünk arra, hogy nagyon egyformán gondolkodunk. Ettől kezdve tartottuk a kapcsolatot. Mivel ők is, mi is működtettünk egy könyvklubot, hol ők álltak be nálunk előadni, hol mi náluk.

Hogyan viszonyult ehhez a hatalom?

Az illetékesek hála Istennek későn jöttek rá, hogy nemcsak a díjazott írók, költők műveit olvassuk, illetve találkozunk ilyen szerzőkkel, hanem olyan embereket is meghívunk, akik számunkra nemcsak a brosúrát vagy a *Népszabadságot* olvassák föl, hanem talán-talán újszerű, értelmes dolgot mondanak. Így aztán egyre nagyobb lett az érdeklődés a könyvtárban helyet kapó könyvklubunk

íránt. Sokan jöttek előadni hozzánk, éltek a megszólalás lehetőségével. Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Iliá tanár úr, a majsai származású Zelei Miklós, Gázsó L. Ferenc. Zelei Miklós és Gázsó L. Ferenc egyébként a későbbiek során az itteni események krónikásai is lettek. Iliá tanár úr nagyon közel állt hozzám, nála doktoráltam. Célkeresztben volt ő is, a harmincat is meghaladta az őt figyelők, besúgók száma. Egy egész hadosztályt állítottak rá. Én olcsóbban megúsztam, csak négy-öttel dicsekedhetek. Nyilván ezek csak később derülhettek ki a Történeti Hivatal megalakulásával, a doszsiék nyilvánossá válásával.

Szóval a könyvklubunk élt és virágzott. Később aztán a majdani MDF-nek minden prominens képviselője járt itt. Ez volt az, ami megnehezítette a dolgot, illetve kikényszerítette a múzeum bezárását. Az történt ugyanis, hogy Lezsák Sándorék 1985-ben az '56-os évfordulóra egy kiállítással készültek Lakiteleken. Grafikusok a szerzők verseit rajzolták és festették meg, és akik a szerzők közül a megnyitóra eljöttek, azok fel is olvasták a verseiket. Olyanok is megszólaltak – nyilván ők magnóról –, mint Tollas Tibor, a *Nemzetőr* szerkesztője, vagy Illyés Gyula, aki akkor már nem élt. Nos, ebből hatalmas felháborodás, felzúdulás lett az illetékes körökben. Mivel ezt a kiállítást utána mi is meg akartuk rendezni, azt a megoldást tartották jónak, ha mindkét intézményt bezárják. Itt bezárták még a tsz tulajdonában lévő Múzeumot is. Lepecsételték, vadászpuskás mezőőrökkel őriztették, hogy a munkatársaimmal ne mehessünk be.

A helyiek hogyan fogadták mindezt?

Ez természetesen az egész faluban nagy szenzációt okozott. Egy ilyen kis közösségben nagyot szokott szólni az ilyesmi. A helybeliek elmentek és lefénnyképezték magunkat a lepecsételt ajtó előtt. Érezték, hogy ez valami rendkívüli esemény, sok minden kétségessé vált hir-

telenjében. Számomra úgy tűnt, mintha az 1950-es évek tértek volna vissza. A hozzánk visszaérkező hírek is olyanok voltak, hogy mi az „imperializmus béréncsei” vagyunk. Rettenetes volt szembesülni azzal, hogy ugyanazzal vádolnak bennünket, mint a '40-es évek végén, '50-es évek elején azokat, akik ellent mertek mondani. A szókészletük is azonos volt az akkorival. A helyi pártbizottság is beszállt ebbe a sorba, a tanácselnök is, akit egyébként a könyvklubba mi szerveztünk be.

A múzeum bezárásával nekem alkalmi munkahelyet kellett keresnem. Volt egy másik tsz Majsán, amelyik idénymunkára, aratás idejére kombájnnellenőrnek felvett. Ez azonban csak két hónap volt. Közben nekem az amerikaiak jövetelét is szervezmem kellett, bár az itt ekkor zajló hadiállapot miatt ez kútba esni látszott. Iliá tanár úrnak mondtam el azt a tervemet, hogy írok egy levelet az amerikaiaknak, és lemondom a fogadásukat, mert nem akarom őket ilyen körülményeknek kitenni.

Mi ennek az amerikai látogatásnak a háttere?

Ezek az amerikaiak, ha jól emlékszem, 1945. január 21-én kényszerleszállást hajtottak végre Kiskunmajsá határában, miután Bécs fölött a bombázások során találatot kapott a gépük. Eleinte féltek attól, hogy a helybeliek vegzálni fogják őket, vagy harcolnak ellenük, de nem ez történt. Akkor már az orosz csapatok is itt voltak, úgyhogy az itt élő embereknek volt élettapasztalatuk az orosz megszállásról. Az amerikaiak nagy meglepetésére a helyiek rendkívül előzékenyen bántak velük. Az egyik vadász például éppen nyulat lőtt, úgyhogy vadnyúl-paprikással fogadta őket. Pulykasülttel is ellátták őket, mert tudták, hogy az amerikaiaknak az a kedvenc ünnepi ételük. Ez a vendégszeretet motiválta őket, hogy eljöjjenek hozzánk, és megköszönjék ezt a hajdan volt vendégfogadást. A plébános úrnak írták a levelet, amiben jelezték

szándékukat. A plébános azt mondta, hogy mivel ők is bombázták Magyarországot, ő nem szívesen vesz részt a fogadásukban. Tartózkodásának fő oka azonban valójában az volt, hogy attól félt, személyén keresztül az egyházat is támadás érné az „amerikai imperialistákkal” való szövetkezés címén. Arra kért engem, mint a Múzeum Baráti Kör vezetőjét, hogy mi szervezzük meg ezt a fogadást. Ahogyan már említettem, komoly kétségeim voltak, hogy kitegyem-e az amerikai vendégeinket annak, hogy ilyen a hadiállapotban leledző vendéglátókkal találják szembe magukat. Ilia tanár úr javaslatára a Külügyminisztérium egyik munkatársának, Karikás Péternek írtam egy levelet. A tanár úr jól ismerte, az illető Karikás Frigyes írónak volt az unokája. Megírtam neki, hogy ellehetetlenült az amerikaiak fogadása, és levélben le kívánom mondani, de előtte ezt nekik is bejelentem. Karikás Péter villámgyorsan válaszolt, hogy ne mondjam le, jó ügyet szolgál ez a dolog, és ők vállalják a felelősséget. Ezt a véleményét eljuttatta a helyi illetékesekhez is, mert behívtak és megkértek, hogy Karikás levelét mutassam meg. Ezt követően zöld utat kapott a kezdeményezés, és az amerikaiak 1986 nyarán meg is érkeztek. A Hazafias Népfront hivatalosan fogadta őket. Eljátszották azt, hogy semmi probléma nincs. Engem, minket próbáltak távol tartani az eseményektől, de ez nem sikerült, mert az amerikaiak tudták, hogy a kapcsolatot velünk vették fel. Ez a kapcsolat aztán később is folytatódott, olyannyira, hogy 1991-ben, miután országgyűlési képviselő lettem, még egyszer eljöttek Magyarországra. Bejöttek hozzám a Parlamentbe is. Akkor elmesélték, hogy 1986-ban minden igyekezetünk ellenére érzékelték a feszültséget. 1986-ban, az amerikaiak elmenetele után mintegy büntetésül, fél évre be akartak hívni katonának. Próbáltak többen intézkedni, hogy mentesüljek a büntető szankciók alól. Végül is egy barátom találékony mondatának köszönhetően sikerült megúsznom, és maradtam civil a továbbiakban is.

A következő évben volt a lakiteleki találkozó, amin Ön is részt vett. Érték a részvétel miatt retorziók?

Azokat, akiket akár 1956, akár más miatt nem tartottak kívánatosnak, akik képviselték 1956 ügyét vagy valamiben szembeszegültek a rendszerrel, azokat elüldözték onnan, ahol addig éltek. Később megtapasztaltam azt is, hogy még a szomszéd megyébe is kiadták a tiltást, hogy semmifajta oktatási és kulturális intézményben nem kaphatok állást, nem foglalkoztathatnak. Nem csak én voltam persze a célkeresztben, a Múzeum Baráti Kör tagjai is. Lakitelek is, Lezsák Sándor és az ő köre is. Tehát ez tömeges volt. Engem egy kétéves Soros-ösztöndíj mentett meg. 1987 végén, 1988 elején Ilia tanár úr és Fekete Éva ajánlására nyertem egy ösztöndíjat arra, hogy a helyi történeket megírom. *Hogyan akar élni ez a nép* címen (Illyés egyik röpiratából való ez a mondat) jegyeztem le dokumentumszociográfiaként, hogy mi is történt itt. Leveleket, újságcikkeket, magnóbeszélgetéseket írtam bele. Ez az ösztöndíj sokat javított a helyzetemen.

Kiskunmajsa fontos állomás az MDF történetében. Az itt rendezett fórum kényes témát érintett: a helyi hatalom és a társadalom viszonyát. Milyen körülmények között zajlott a rendezvény?

1988 volt az az év, ami nekünk, majsaiaknak talán a legfontosabb esztendő volt. 1988. március 5-én megrendeztük az MDF első vidéki fórumát. Miután 1987-ben megalakult az MDF Lakiteleken, itt, Kiskunmajsán már '88 március elején létrejött egy helyi csoportja egy magánlakásban – természetesen az enyémben. Nagyon sokan, hatvanöten voltunk. A két szomszéd utcában rendőrautók álltak. Nagy volt a készültség. Később valamelyik megyei pártbizottsági dolgozó egy interjúban elmesélte, hogy az eseményt megelőzően nagy vita volt közöttük. A munkásőr-parancsnok

Kozma Huba, Debreczeni József és Balczó András (háttal) az 1987-es lakiteleki találkozón.

felvetette, hogy a géppisztoly vastagabbik felét használva ők szétverik a rendezvényt. Talán azonban már kezdett működni a jó érzés a funkciót viselő emberekben is, úgyhogy végül nem kapott támogatást az ötlete, többen rácsapták az ajtót, és eljöttek. A fent említett majsai fórum volt az az esemény, amire azt mondták, hogy másnap be fogja mondja a *Szabad Európa* is. És tényleg, be is mondta. Másnap ugyanis, március 6-án a Jurta Színházban Biró Zoltánék szándékosan úgy szervezték, hogy be kellett olvasnunk, a miskolciaknak, Furmann Imrének és nekem az ajánlásokat, amiket előző nap fogadtunk el.

A pártbizottságon zajló vitára visszatérve: ez az információ első kézből való? Egyéni kezdeményezés volt, vagy parancsra történt volna?

Ez a helyi munkásör parancsnoknak az ötlete volt, és egy később jobb belátásra tért pártmunkás, a pártbizottságon belüli pártszervező titkár mondta el egy *Majsai beszélgetőkönyv* című kiadványban.¹ Ez olyan interjúkat tartalmaz, amelyeket én készítettem a helyi közélet embereivel. Nyolcvan ember szóval meg, meséli el az életét. Ezt, mármint

¹ Kozma Huba: *Majsai beszélgetőkönyv*. Kiskunmajsa, Majsai Alapítvány, 2001.

a munkásör-parancsnok bizarr ötletét, számomra is meglepő módon elmondta ez az egykori funkcionárius.

Volt ilyesfajta felépésnek realitása 1988 márciusában?

Nem tudom. Többekben felmerülhetett, hogy lehet esetleg „visszavágó” is. Ezen a gyűlésen az is elhangzott, hogy másnap ügyis bemondja a Szabad Európa Rádió.

Úgy tűnik, hogy volt

bennük félelemérzés egy esetleges visszavágótól. Én azt a sokak által nagyon vitatott MDF-es álláspontot képviselem, amit Csurka István mondott az első lakiteleki találkozón. Nevezetesen, hogy magyarság a huszadik században rengeteg véráldozatot szenvedett el: a két háború, a tanácsköztársaság, az ötvenes évek, 1956. Úgy kell ezt a magunk mozgalmát megszervezni, a rendszerváltoztatást végbevinni, hogy emberéletben ne essen kár. Antall József aztán később kifejtette, hogy a békés átmenet miatt ez nagyon nyögvenyelős lesz. Akkor mondta azt az ominózus mondatot, amit azóta is sokan a szemére vetnek, hogy „tetszettek volna forradalmat csinálni”. Mert egy forradalom elsodor mindent, törvényesíti a törvénytelen is. Egy békés átmenetet célul kitűző párt, ami szalonképes más fórumokon, határon túl is, nem engedheti meg magának, hogy politikai hozzáállásuk miatt embereket végezzen ki. Persze meg kellett volna lennie az elszámoltatásnak, azokat börtönbe kellett volna csukni, akik a sortüzekért feleltek, akik kiadták azokat a parancsokat, amelyek emberek, családok életét nyomorították meg. A kivégzések özöne valóban annak a bölcs belátásnak köszönhetően nem következett be, amit Csurka István mondott ki először a lakiteleki sátorban. Ezt aztán

az egész MDF magáévá tette. Hol derűsen, hol nyögvenyelősen. Nagyon rossz lenne a lelkiismeretünk sokunknak, ha itt valóban olyasvalami történt volna, mint Romániában, ahol ártatlan emberek százai haltak meg, csak azért, mert tüntettek.

Mi történt a Jurtabeli szereplés után?

Utólag is nagyszerű érzést jelent arra gondolni, hogy milyen remek nekibuzdulás volt ez az időszak. Ott volt a maj-sai fórumon sokak mellett három olyan tanár, akikből a rendszerváltás után igazgató lett; vagy Pordány László, aki nagykövetségként dolgozott aztán Ausztráliában, Dél-Afrikában és Kanadában; Nahimi Péter, aki fiatalon vett részt az MDF megalapításában, majd a második ciklusban képviselő lett; aztán Závada Pál, akiből a későbbiekben nagyszerű író vált; Debreceni József, képviselő az első ciklusban, majd közíró. Nem feledve a szomszéd faluban lévő nagyszerű embert, Nagy Szeder Istvánt, akinek 1945-ben, majd 1956-ban is komoly szerepe volt, most már szobra is van. Jelen volt Rácz Sándor, a munkástanács elnöke, Csurka István és Bihari Mihály pedig a „pesti elvtársak”, a kiküldöttek.

A '88-as év nagy eseménye volt még a mezőgazdasági fórum novemberben. A fórumot főleg az ebben a megyében sok embernek lehetőséget adó szőlőművelés okán a szőlőtermesztőknek rendeztük. Akkor is megtelt a kultúrház, erről már a *168 Óra* is beszámolt. A szemben álló erők ekkor már sokkal engedékenyebbek voltak.

Így jutottunk el 1989-ig, amikor az MDF az ideiglenes elnökségtől megválva, az első országos gyűlésén elnökséget választott. A 15 tagú elnökségbe engem is beválasztottak. Akkor ott a színpadon mindenkinek kellett mondania néhány mondatot. Én Tamási Áron szavaival élve azt mondtam: a falvak dolgozó népét akarom képviselni az MDF-ben, az elnökségben. És valóban, ez a me-

zőgazdasági fórum is erre szolgált, meg maga a tény, hogy itt élek.

Ön tagja volt az első szabadon választott parlamentnek, ahová az MDF színeiben került be. Miért döntött úgy, hogy visszavonul az országos politikától?

Azáltal, hogy helytörténettel elég intenzíven foglalkoztam és foglalkozom, tudtam, hogy a gazdakörök milyen erősek voltak, és milyen eredményeket tudtak elérni. 1990-ben Ópusztaszeren összehívtam azokat, akik addig is segítők voltak, és akikről tudtam, hogy részt vesznek ebben a munkában. Ekkor alakítottuk meg a Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetségét, a MAGOSZ-t. Elnöke Kőrösi Imre lett. Igaz, először az elnöki tisztségre egy muzeológus fiút, egy tanítványomat kértük fel, de a munkahelyén nem engedték, hogy ebben tartósan részt vegyen. Aztán 1991-ben, amikor egy ugyancsak mezőgazdasági fórumon Antall József itt járt Kiskunmajsán, míg mi ebédelni vittük őt, megválasztottak engem ennek a szervezetnek elnökévé. A MAGOSZ adta meg azt a lehetőséget, ami lehetővé tette számomra, hogy az aktív politizálást abbahagyjam. Belekeseredtem ugyanis a frakción belüli frakciózás megindulásába. A két táborból engem is sokan kerestek a csatlakozás szándékával, de én nem álltam egyik táborba se. Mint-hogy az egykori barátaimmal nem szeretek hadakozni, el is határoztam, hogy ha 1994-ben lejár a mandátum, lejövök erről a színpadról. A gazdakörök szervezését viszont jó terepnek tartottam arra, hogy azokon az embereken segíthessek, akik a rendszerváltozásból – legalábbis az elején – nagyon kimaradtak. Teljesen háttérbe szorult a magyar parasztság kérdése. Mindenki hangoztatta, hogy nagyon fontos terület a mezőgazdaság, de az Országgyűlésben a mezőgazdasági bizottság csak a második vagy a harmadik évben jött létre. Ezt látva gondoltam, hogy egy érdekképviselő talán segítené azon a helyzeten, amit Kovács József író

(aki később akadémikus lett) a pusztuló parasztságról szóló nagy tanulmányában valóságosan bemutat.

Gróf Károlyi Sándor, aki a gazdaköröket az 1800-as évek végén létrehozta, min­tát adott arra, hogy mit is lehetne tenni azokért az emberekért, akik hosszú időn keresztül a magyarság gerincét alkot­ták. Károlyi gróf volt, aki rendkívül nagy lendülettel és hozzáértéssel szervezte meg a parasztságot. Az ő szavait idézve: „Nemcsak éneklő, daloló gazdaköröket kell létrehozni, hanem olyan tanakodó testületeket, amelyek a téli időszakban a parasztságnak tanfolyamokat rendez­nek, a tudásukat gyarapítják.” Károlyiék létrehozták a hitelszövetkezet mellett az értékesítő szövetkezetet, a Hangyát is. A gazdakörök mellett a hitel- és a hangya­szövetkezet olyan volt, mint egy három lábon álló fejőszék. Így tudott stabilan megállni. Mivel a '40-es évek végén a Hangyából ÁFÉSZ, a hitelszövetkezetből takarékszövetkezet, a gazdakörből pedig tsz lett, nem lehetett már újraegyesí­teni ezt. A mai napig működnek még gaz­dakörök, vannak képviselői, a szervezet elnöke Jakab István, aki nekem volt al­elnököm, majd társelnököm, de nem lát­tok olyan érdemi segítségnyújtást, ami a gazdakörök nevéhez fűződne.

A parlamenti ciklus letelte után részt vettem a helyi harcokban, de politikai szerepet, képviselőiséget vagy egyebet nem vállaltam soha. Inkább a krónikása próbálok lenni az eseményeknek, mint szereplője.

Az első kormány intézkedései között miért nem szerepelt prioritásként a magyar mezőgazdaság?

Én is mindig ezt kutattam. Azt mon­dogatták, hogy számtalan még ennél is fontosabb dolog volt. Sok igazság van ebben. Először ki kellett rajzolni azt a pályát, amin a rendszerváltás zajlik. Lét­re kellett hozni az alaptörvényeket, szét kellett választani a hatalmi ágakat. A szocializmusból kapitalizmust létrehoz-

ni, piacgazdaságot kialakítani. Tekintet­tel arra, hogy az MDF nem nyert kéthar­maddal, nagyon nehéz volt törvényeket alkotni, költségvetést megszavazni a nagyon karcsú kormánypárti többség­gel. A négyigenes álnok népszavazásnak tulajdoníthatóan az SZDSZ majdnem megnyerte az első szabad választáso­kat. Ekkor már látni lehetett, hogy a még nagyon csendben lévő MSZP-vel szövetkezve próbálják aláaknázni az új kormányt és annak intézkedéseit. Már akkor alattomban létrejött az a szövet­ség – amelynek első közös megmozdulá­sa a Demokratikus Charta volt –, ami a második választásokon a volt ellenfelek diadalmas kétharmadához vezetett. Az első ciklusban a kis többség megviselte a kormánypárti frakciók köreit. A keresz­ténydemokratákat is elérte – lényegesen korábban, mint az MDF-et – a válság. A kisgazdáknál hatalmas belviszályok dúltak, harmincöten maradtak. Igaza volt Antall Józsefnek, mikor azt mon­dta, hogy kamikazekormány alakul. An­tall politikai ügyekben sokkal tájékozot­tabb volt, nemcsak nálunk, hanem az egész mezőnyben ő volt az, aki – ahogy sportnyelven szokták mondani – „látott a pályán”.

Harminc-harmincöt év távlatából visz­szatekintve, kicsit törvényszerű is volt az MDF szétesése. A lengyel Szolidaritás, a litván Sajūdis, az Észtek Hazája Moz­galom is szétesett. Romániában a Meg­mentési Front is darabjaira hullott. Úgy látszik, hogy ezek az első tömegpártok vagy inkább mozgalmak mind áldozatok lettek. Óriásokká váltak, aztán szétpor­ladtak. Ez történt sajnos az MDF-fel is, pedig rengeteg nagyszerű ember volt a köreiben. Jó érzéssel, de olykor sajnál­kozva gondolok arra, hogy mennyivel előbbre juthatott volna ez az ország, ha sok ember nem kedvetlenedik el, nem rekesztődik ki, nem kerül partvonalon túlra. Sokkal több hasznot tudott volna nyújtani ennek az országnak, mint az az időszak, ami aztán bekövetkezett a bal­liberálisnak mondott koalícióval.

A balti államokra egy pillanatra visszatérve: a szerencsém lehetővé tette, hogy az MDF küldötteként a balti államokba mehettek, abban az időben, amikor még a Szovjetunió része volt. Az MDF megalakulása idején sorra jelentkeztek különböző mozgalmak, pártok, hogy testvérpártok lennének. Nekem a balti államok jutottak: Pordány Lászlóval és Nahimi Péterrel együtt jártuk a balti utakat. Ott voltunk 1991. január 13-án is, amikor Vilniusban a tv-toronynál a KGB tizenöt embert ölt meg. Rá egy hétre Rigában ez megisméltódott. (Az éjsztek megúszták: Tallinnban csak körbevették a tv-tornyot, de ott nem folyt vér.) Vilniusból még a puszkapor szagára is emlékszem. Ott, akkor is eszembe jutott, hogy ezt a véres összeütközést jó, hogy elkerültük. Iszonyú látni a lelőtt, tankkal eltiport, zömében fiatal embereket. Ezzel együtt a litvánok és a többi balti nép elszánt-sága, bátorsága, európaisága rendkívül imponáló volt. A tiszabereki konzul, Mézáros Ilona asszony segítségével megmaradt a kapcsolatam a litvánokkal később is. Kiskunmajsának testvérvárosa az egyik litván város. Egy litván fafaragó alkotásaival – aki remek faszobrokat készít – tele van a város. Egyszer meséltünk nekik arról, hogy amikor Antall József a szovjet delegációval a kivonulásról tárgyalt, a tanácskozás végén nem fogott velük kezét. Antallnak ez a diplomáciában eléggé furcsa magatartása arra utalt, hogy mint mondta: ha leveszik majd a kezünkről a bilincset, akkor kezét fogunk Önökkel. Ez a történet ihlette

őket a *Szabadulás szobra* elkészítésére, ami most már ott áll Kiskunmajsa főterén. A litván népviseletet viselő szabadságistennő karján, csuklóján összetört bilincs van, a szobor tetején pedig a szabadulás alakja. Ez tulajdonképpen Szent György, amikor a sárkányt ledöfi. A sárkánynak az orrán az ötágú csillag nyilván a hatalom megszűnésére utal. És maga a *Szabadulás szobra* arra – ezt ők mondták –, hogy Magyarországot mindig példaképüknek tekintették.

Mikor Péterrel részt vettünk a vérengzéssé fajuló vilniusi tüntetésen, másnap a litvánok megkértek, hogy a Parlamentben szóljunk fel. Én ott 1956-ról beszéltem, és arról, hogy megadta nekem a sors, hogy életemben még egyszer a mi '56-unckhoz hasonló eseményen részt vehettem. Ekkor Vytautas Landsbergis – aki később elnöke lett a Sajūdisnak, illetve a parlamentnek – leszólt a pulpitról, hogy „nekünk meg megadta, hogy tankönyvként olvashassuk 1956 történetét”. Egyértelmű, hogy ez a régió egy bokorban nőtt fel. Közös a sorsunk, és remek együttműködés alakulhatna ki itt, Közép-Európában a régió többi országával is. Hasonlóan a lengyelekkel való kapcsolatunkhoz, akikkel közismert a rokonszenv. A rendszerváltás időszakában úgy éreztem, hogy ez az elképzelés is megvalósulhat. Aztán, mint annyi mindenről, sajnos kiderült, ez sem valósul meg úgy, ahogy álmainkban, ábrándjainkban elképzeltük.

HAVASI DÁNIEL – MADÁCSY TAMÁS

Kozma Huba (Budapest, 1943) tanár, újságíró, politikus, muzeológus. A nyolcvanas években a kiskunmajsai helytörténeti múzeum vezetője volt. Az MDF egyik alapítója, és 1991-ig országos elnökségi tagja. Lakásán rendezték meg 1988 márciusában az MDF első vidéki fórumát. 1990-től négy éven át az MDF országgyűlési képviselője. Még ebben az évben közreműködésével megalakult a Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetsége, melynek elnökévé 1991-ben választották meg. 2003-tól 2007-ig a Magyar Televízió Közalapítvány kuratóriumának elnökhelyettese. Politikusi pályájának befejezése után nyugdíjba kerüléséig a kiskunmajsai helytörténeti múzeum és a Pongrátz Gergely által létrehozott – az országban mindmáig egyetlen – '56-os múzeum és középiskolás nyári diáktábor szervezője-vezetője.

Dokumentumok egy kötethez és egy folyóirathoz

A rendszerváltás sajátos részét képezi Magyarország legújabb kori történetének. A folyamatban – számos egyéb tényező mellett – egyszerre volt jelen a pártállam összeomlása és az ellenzéki szervezetek megjelenése. Az ily módon egymásba csúszó folyamatok az események szereplőinek különös kölcsönhatását eredményezték, amelyekről a fennmaradt dokumentumok is tanúskodnak.

A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívumban az elmúlt időszakban számos olyan kutatás zajlott és zajlik, amelyek részben vagy egészében az archívumunk által gondozott forrásokra támaszkodva teszik közzé a rendszerváltás – és benne a Magyar Demokrata Fórum – történetével kapcsolatos legújabb kutatási eredményeiket. 2017 második felében több ilyen munka publikálása várható, amelyek a Magyar Demokrata Fórum szellemi előzményeivel, eseménytörténetével, illetve nemzetközi vonatkozásaival foglalkoznak.

Az intézetünkben zajló történeti kutatások részét képezi a rendszerváltó pártokat érintő politikatörténeti kutatás is. Ennek a munkának a kézzelfogható eredménye az Antológia Kiadó gondozásában megjelenő *Dokumentumok a Magyar Demokrata Fórum korai történetéből, 1987–1989* című kötet, amely a lakiteleki Rendszerváltó Archívum iratanyagára építve próbál képet adni az átmenet időszakának egyik meghatározó szervezete, a Magyar Demokrata Fórum megalakulásáról és első éveiről.

Az időszak történetének alapos és szakszerű feldolgozásához elengedhetetlen a vonatkozó primer források összegyűjtése, rendszerezése. Az MDF ezen idősza-

kának sajátossága, hogy a szerveződés korai szakaszában a mozgalmon belül érthető okokból nem létezett kidolgozott iratkezelési rendszer, ügyviteli rend, nem fogalmazták meg a hivatalosság kritériumait a dokumentumok kapcsán, és a felelősségi körök sem voltak egyértelműen szabályozva. Mindez jól látható az iratok külső jegyein és tartalmán egyaránt. További nehézséget jelent az MDF korai időszakának kutatásában az a tény, hogy kezdetben nem helyeztek hangsúlyt az iktatásra és archiválásra, így a megmaradt iratok mennyisége sok esetben nem az ügyek súlyát és jelentőségét mutatja, csupán azok megmaradásának tényét.

A korai időszak kezdetleges szervezeti-sége tehát megmutatkozik a dokumentumokon. Időrendben történő áttekintésük során azonban láthatóvá válnak a mozgalom fejlődésének jelei is. A politikai tényezővé válás olyan kihívások elé állította az MDF-et, amelyekre az részben a szervezeti működés keretek közé helyezésével, szakterületek meghatározásával és új kapcsolatrendszerek kialakításával válaszolt. A folyamatosan átszerveződő struktúrájának köszönhetően az időben előre haladva az iratok is egyre rendezettebb képet mutatnak.

A kötet a Magyar Demokrata Fórum 1987 szeptemberi megalakulásától 1989 decemberéig követi nyomon a szervezet működését. A dokumentumokat keletkezésük idejének sorrendjében közöljük. Tartalmi módosításra az eredeti dokumentumban meglévő egyértelmű elírások, illetve a jelenleg érvényes helyesírási szabályok érvényesítése tekintetében került sor, és feltüntettük a jelentősnek ítélt utólagos, kézírásos bejegyzéseket is.

Az iratok egy korabeli ellenzéki szervezet dokumentumai, amelyek azonban az átmenet éveiben születtek, reflektálva a folyamatokra, és alakítva is azokat. Ily módon nem csupán az MDF működésével, belső fejlődésével és politikai szereplővé válásával kapcsolatban szolgálnak forrásként, de egyben képet adnak arról is, hogyan viszonyult a szervezet a rendszerváltás főbb eseményeihez, és milyen stratégiák mentén gondolkodott azokkal kapcsolatban.

A kötet nem törekedett – a források bőségét és sokféleségét tekintve nem is törekedhetett – az MDF tevékenységével kapcsolatos dokumentumok mindenre kiterjedő közlésére, hanem egy tematikus válogatás keretében kíván forrásokat közölni, amelyet további kiadványok követnek majd, reményeink szerint egy forráskiadvány-sorozattá összeállva. Ennek a sorozatnak az első darabját jelenti ez a könyv.

A kötet összeállítása során kizárólag a lakiteleki Rendszerváltó Archívum forrásai közül válogattunk. A forráskör ilyen módon történt leszűkítése miatt számos olyan dokumentum kimaradt, amelynek jelentősége egyébként indokoltta tette volna a közlést. Folyóiratunkat azonban nem kötik ezek a szempontok, ily módon lehetőség nyílik

olyan, kuriózumnak is számító forrásokkal kiegészíteni az MDF korai történetét, amelyek a kötetből kimaradtak.

A folyóirat tematikája szorosan kapcsolódik az MDF tulajdonképpeni születéséhez. A harmincadik évforduló alkalmából válogatott dokumentumok a lakiteleki Rendszerváltó Archívumból, illetve a Bíró Zoltán-iratanyagból származnak.

Két dokumentum – az 1984-es 19-ek levele és a *Tiszatáj* megszüntetése ellen tiltakozó levél 1986-ból – nem kapcsolódik szervesen az 1987-es lakiteleki találkozóhoz, de annak fontos előzményeit képezi. E két levél ugyanis a hatalom olyan társadalomkezelési mechanizmusairól tanúskodik, ami a népiek számára egyre kevésbé vállalható feltételeket teremtett, ezáltal előkészítette a hatalom és ezen értelmiségi kör viszonyában fordulópontot jelentő lakiteleki találkozót.

A meghívottak körének összeállításával és a rendezvény lebonyolításával kapcsolatos – részben kézírásos – dokumentumok a lakiteleki találkozó előzményeibe adnak betekintést. A találkozó után, a szervezők által kiadott tájékoztató szövegtervezete már a Fórum zászlóbontásának következményeihez kapcsolódik.

JÓNÁS RÓBERT

I. mindelet

MSZMP Központi Bizottsága

K á d á r J á n o s első titkár

Budapest

Széchenyi rkp.19.

Tisztelt Kádár Elvtárs!

Azért fordulunk Önhöz, mert gondjaink súlya nagy, természetük pedig politikai. S mert azt hisszük, megosztásuk mindnyájunk javára válhat. Tudjuk, hogy az MSZMP kongresszusra készül, s úgy véljük, nagyon sok múlik azon, hogy a politika által is ismert s általunk többször szóvá-tett gondokat ez a kongresszus miként mérlegeli, enyhíté-sük érdekében mit határoz.

Sorskérdéseinkről beszélünk. Idézőjelek nélkül, és azt szorgalmazzuk, hogy ezeket: a magyarság biológiai, erkölcsi-szellemi teherbirásának fogyatkozását a politika is mentesítse a kérdéseket övező gyanútól, s orvoslásuk munkáját avassa elsőrendű teendői közé. Az identitás-tudat újjáalkotásának ez alapfeltétele. A politika tudja, hogy ez nem csoportérdek, de összefüggését társadalmunk minden nagy ügyével mégis hangsúlyoznunk kell. Ma már természet-tudósaink is arra figyelmeztetnek, hogy az előttünk álló teendők elvégzése a nemzeti tudat megújítása és megerősö-dése nélkül nem lehetséges. Mi sem külön feladatként kép-zeljük el, hanem a most alakuló reform részeként.

A tizenkilencek levele Kádár Jánoshoz, az MSZMP KB első titkárához a nemzeti sorskérdések kezelésének ügyében. Függelékében konkrét javaslatokat fogalmaznak meg a problémák kezelésére. 1984. július 27.
RETÖRKI Archívum, Bíró Zoltán közéleti és politikai iratai (I-IV. doboz).

- 2 -

Sok magánjellegű erőfeszítés, félsiker és kudarc érlelte meg bennünk azt a meggyőződést, hogy a fentebb szorgalmazott állami cselekvés semmivel sem helyettesíthető. E felismerésből szükségképpen következik annak belátása is, hogy államunk ezekben az ügyekben is csak a maga feltételei és törvényei szerint politizálhat. Külpolitikai konfliktusokba sodorni nem akarjuk, javaslataink természete is belpolitikai: olyan ajánlások ezek, amelyeknek megvalósítása tőlünk függ.

Kül- és belpolitika ilyen kérdésekben persze nehezen választható szét. Noha munkáját nem hazai területen végzi, de tőlünk függ például külképviseletünk felkészültsége, alkalmassága nemzeti érdekeink felelős, hatékony és rokonszenves képviseletére. Ugy látjuk, hogy a magyar diplomáciai kar törekszik erre, de szemléletében még sok a korlátozó tényező. Ezért nem érvényesíthet optimális szinten olyan adottságokat, melyek révén a szövetségi rendszer és a magyarság sajátos érdekeit egymás sérelme nélkül tudná képviselni. Pedig így az érdekvédelem nyíltabb fellépéseire sem tehet kísérletet, noha ezekre márcsak a bizalom és a remény ébrentartása miatt is égető szükség lenne. Hogy ezzel a gátlásos passzivitással némelyik szomszédunk rendszeresen visszaél, köztudott. Ezért hatalmasodhat el a védtelenség érzése, s nemcsak határainkon túl, hanem itthon is. Egyik politikusunk becslése szerint ez a tehetlenség országunkban legalább hat millió ember közérzetét és munkakedvét rombolja.

- 3 -

Ami a hazai teendőket illeti, természetesen tudunk arról, hogy a nemzeti tudat állapotáról s a szomszéd országokban élő magyarság helyzetéről tudományos igényű felmérések készültek, a nyilvánosság fórumain tapasztaljuk az idevágó kérdések megjelenését, látjuk a könyvkiadók és más állami szervek jóakarátának megnyilatkozásait is. Mindez azonban együttvéve is csak tüneti kezelése az átfogó terápiát kívánó bajnak. Ugy véljük, nem a könyörület, hanem a felelősség érzését kellene magasabb szinten intézményesíteni. A felelősséget itthoni vállalkozásaink s a határokon túli magyarság iránt.

Ennek azonban sok az akadálya. A legnagyobb az a beidegződött verzió, hogy a nemzet úgylis oldódó alakulat, sérelmei tűrhetőbbek, mint újjáalkotásának szenvedélye. Hozzá akik ezen sáfárkodnak, kiszámíthatatlanok, nehezebben irányíthatók, mint azok, akiknek megbízhatósága nem a kezdeményezés jegyében formálódott. Ezért lehetséges, hogy egy egzakt hitelű tanulmány a Kárpát-medencei magyarság demográfiai állapotáról sokkal ingerültebb reakcióval találja magát szemben, mint a szórakoztató ipar szennyáradata vagy az alantas ösztönöket bujtogató filmek. Vagy: Erdély történetét például a szomszédok érzékenységét nagyon is tisztelő marxista történészek írják meg több mint öt évvel ezelőtt, hozzá az 1919 utáni fél évszázad eseményeiről csak tapintatos "Kitekintő" szól.

- 4 -

De így sem képes megjelenni. S közben nemzedékek nőnek fel úgy, hogy Erdély nevét is csak sunyítva ejtik ki, mert amit róla nyíltan tudhatnak, elviselhetetlen, amit gondolnak, zavaros. A példákat sorolhatnók, s nemcsak a magyar-román relációk területéről.

Természetesen nehéz a megkövült g^yűt feloldani, s az általunk sürgetett hatékonyabb cselekvést kibont^akoztatni. Minél tovább késlekedünk, annál nehezebb, mert a helyzet által naponta felvert sokféle nyugtalanság és segítő szándék magát árvának, a politikát kényelmesnek érezve külön utakra kényszerül. Ebből mérgező és erőőrlő konfliktusok támadnak. Bizonyos, hogy a politika kockázatot vállal, ha ezt a sokféle nyugtalanságot egy nagyvonalú és gondos program érdekkörébe vonja, de a nyeresége is történelmi arányú lehet, tiszta szándékú tehetséges emberek sokaságát nyerheti meg.

Mivel ez a gond évszázados és huzamosnak mutatkozik, amúgyis kikerülhetetlen a vezetés szellemének olyan irányú alakítása, hogy ezt a gondot mindenki, akire belőle valami hárul, magáénak érezze. Hivatalossá kellene tenni az ilyen érzékenység jogát, s az ilyen munka becsületét is. Érdekeinek a tudományban, a tankönyvekben, az oktatásban, a tévé, a rádió műsoraiban, folyóiratainkban s a napi sajtóban is határozottan és tisztán kellene kifejeződnie.

- 5 -

Levelünket abban a reményben írjuk, hogy az MSZMP vezetésében is működő belátáshoz: párt és nemzet viszonyának már felismert új lehetőségeit mérlegelő tervezéshez társulhat mindaz, amit előadtunk. - A szorgalmazott teendőkre vonatkozó konkrét elképzeléseinket a Függelékben mellékeljük.

Tisztelettel

Budapest, 1984. július 27.

Simmovics Imre
SKGombos Katalin
SKMadaras Ferenc
SK

Csóni Sándor

Vekényi László

Csukabokor

Czine Mihály

Fehér Gyula

Fűrész

Kiss Ferenc

Magyócsai

Böjti László

Kovács István

Közlő József

Balogh István

Sárosi Sándor

Ura Mihály

Kodolányi Gyula
SK

Függelék

J a v a s l a t o k

- 1./ A kérdésekben jártas politikusokból, írókból és tudósokból létre kellene hozni egy olyan szűkkörű bizottságot, mely egy szélesebb körű tanácsadói testületre támaszkodva figyelemmel kíséri a határokon túli magyarság életét, támogatásuk itthoni lehetőségeit földeríti, s a teendőkről javaslatot tesz az országvezetés szerveinek. Fontosságának politikai státuszában is ki kellene fejeződnie.
- 2./ Ez a bizottság tekintse át a korábbi felméréseket, s a hozzájuk kapcsolt ajánlások megvalósulásáról alkosson világos képet, s az elmulasztottak közül a legégetőbb teendőket tűzze napirendre.
- 3./ A határokon túl élő magyarságról a tájékoztatást sokkal rendszeresebbé s hitelesebbé kellene tenni.
 - a/ El kell érni, hogy néhány éven belül mindenki számára tudományos hitelű, hozzáférhető, tömör, jól megírt könyvek készüljenek a szomszéd népekhez fűződő kapcsolatainkról,
 - b/ a magyarság kisebbséggé válásának eseményeiről, konzekvenciáiról, mai helyzetéről.
 - c/ Ezeket le kellene fordítani a téma szempontjából legfontosabb nyelvekre, s gondoskodni kellene külföldi terjesztésükről.

- 2 -

d/ A tévé, a rádió, a sajtó a határokon túli magyarság életéről, kultúrájáról figyelmesen és folyamatosan informáljon. A sugárzás hatékonyságát áldozatok árán is ki kell terjeszteni a magyar nyelvterület egészére.

4./ A határokon túli magyar fiatalok s a hazaiak kapcsolatát új lehetőségekkel kellene erősíteni.

5./ Intenzívebbé kellene tenni az anyanyelv-őrzés s a külföldi magyar tudományosság ügyeit ~~intéző~~^{támogató} szervezetek munkáját. A könyv- és folyóiratajándékozás körét bővíteni kellene.

6./ A művészek, tudósok cselekvési lehetősége, mint ismeretes, nem ugyanolyan, mint az államé. Ezt a különbséget hasznosítva ösztönözni kellene olyan alapítványok, kapcsolatok létesítését, amelyek a magyarság érdekében végzett s támogatásra szoruló munkát zavartalanabbul segíthetik. A Bethlen Gábor Alapítványt, melyet ilyen szándék hívott életre, végre engedélyezni kellene.

7./ Folyóiratainkban, lapjainkban a határokon túli magyarság ügyét a kegyeletes könyvméltatásokon túl a róluk való elmélyült gondolkodás termékeivel kellene szolgálni. E célból egy új folyóirat s egy népszerű családi lap létrehozását is javasoljuk, bár az előbbi indítvány megvalósulása az utóbbit mellőzhetővé tehetné.

- 3 -

Mindez el sem képzelhető olyan tudományos bázisok nélkül, melyekre a napi munka támaszkodhat.

- 1./ A társadalomtudomány minden műhelyében legyen tervfeladat a nemzetiség-, illetve a kisebbségkutatás.
- 2./ Létesüljön egy Magyarság- és Nemzetiségtudományi Intézet, mely az Országos Széchényi Könyvtárban s máshol már felhalmozott adatokat, dokumentációt adatbankká fejlesztve módszeresen tanulmányozhatja a kisebbségek, elsősorban a magyar kisebbségek helyzetét.
- 3./ A felsőoktatásban a Duna-medencei népek együttéléséről való tudás váljon el a frázisoktól, s a maga hiteles mivoltában legyen a tananyag része.
- 4./ A magyar bűnök élveteg és sekélyes felhánytorgatásától az állami védettség látszatát meg kellene vonni. Támogatni kellene viszont - meghívásokkal, publicitással, jutalmakkal, kitüntetésekkel - a magyarságtudomány olyan külföldi művelőit, akik érvényes munkát végeznek.

Tisztelt Központi Bizottság!

Tisztelt Minisztertanács!

Kötelességünknek tartjuk, hogy az ügyben illetékes legfőbb testületek tagjainak tudomására hozzuk megdöbbenésünket és felháborodásunkat azzal az eljárással és döntéssel kapcsolatban, amely legutóbb a "Tiszatáj" szerkesztőit, s így a magyar szellemi élet egyik legfontosabb folyóiratát sújtotta.

Gyakorlatilag megszüntettek egy folyóiratot, amely nemcsak a hazai irodalmi-szellemi élet kiemelkedően igényes, színvonalas orgánuma volt, de anyaországi otthonává tudott lenni - hosszú időn át szinte egyedül - a határainkon kívül, elsősorban a szomszédos országokban élő kiváló magyar írók műveinek is, és ezzel teljes összhangban tudatos kezdeményezője és ápolója évtizedeken át a szomszédnépek irodalmával, szellemi életével való kapcsolatainknak. Mindez nem szorul külön bizonyításra, a Tiszatáj havi számai hosszú évekre visszamenőleg önmagukért beszélnek. Ezzel szemben igazolni kellene azt az igazgatási apparátusból némelyek által a nyilvánosság előtt hangoztatott vádat, amely szerint a szerkesztők /valamennyien párttagok!/ sorozatosan "közléspolitikai" hibákat követtek el. A több hónapig elhúzódó eljárás során senki sem nevezte meg ezeket a hibákat és senki sem mondta meg, miféle "közlépolitika" jegyében minősülhetnek azok hibának. Ugyanakkor az illetékes miniszterhelyettes nem restellte a Magyar

Tiltakozó levél a *Tiszatáj* megszüntetése ellen. A levél végén az aláírók teljes listája megtalálható. 1986. november 12. RETÖRKI Archívum, Bíró Zoltán közéleti és politikai iratai (I-IV. doboz).

- 2 -

Nemzet hasábjain, a fenti vádakon túl, antidemokratikus szerkesztői gyakorlattal megvádolni a lap szerkesztőit, az egész ügyet pedig úgy feltüntetni a nyilvánosság előtt, mintha az csupán a megyei pártbizottság belső ügye volna.

Mi pedig most azt kérdezzük: mennyiben minősülhet az említett eljárás és a Tiszatáj szerkesztőivel szemben hozott döntés demokratikusnak? Hogyan hozható ez összefüggésbe a szocialista kulturális politika alapelveivel és az alkotóműhelyek önállóságáról hangoztatott elvekkel? Mi köze van ennek az intézkedésnek az Országgyűlés által éppen ebben az időszakban elfogadott Sajtótörvény szelleméhez?

Mi a lap felfüggesztése óta mindvégig biztunk abban, hogy végül a politikai belátás és ésszerűség győzedelmeskedik majd a döntés meghozatalában. Reméltük, hogy érvényesülni fog a szellemi értékek tisztelete és a demokratikus alapelvek tiszteletben tartása némelyek hatalmi göggyével, indulatával és önkényével szemben. Csalódással kell tudomásul vennünk, hogy nem így történt. Az ország érdekei azt kívánják, hogy felelősségteljes párbeszéd és együttműködés jöjjön létre a politikai irányítás és a szellemi élet képviselői között. Ami most történt, nem ezt a célt szolgálja. Ugy látszik, vannak a hatalom hivatali szervezeteiben olyan személyek, akiknek vagy más céljaik vannak, vagy rosszul sáfárkodnak a rájuk ruházott hatalommal. Elsősorban az Önök dolga és lehetősége mérlegre tenni felelősségüket és olyan helyzetet teremteni, amelyben a kölcsönösen kívánt és olyannyira

- 3 -

szükséges párbeszéd és együttműködés esélyeit ne aknázhassák alá a jövőben hasonló intézkedések. Kérjük a Központi Bizottság és a Minisztertanács titkárságát, hogy a testületek tagjaival ismertessék meg levelünket és tolmácsolják tiltakozásunkat.

Levelünket tájékoztatásul elküldjük a Csongrád megyei Pártbizottságnak.

Budapest, 1986 november 12.

Semeth Sándoré

Cseres Tibor

Biró Mária

Csón Sándor

Székely Margit

Tomasi Árpádé

Vekerdó László

Tomasi József

Király Csaba

Csibe Katalin

Székely Margit

Gombos István

Kovács

Fekete Gyula

Kodolányi Gyula

Csukás István

Für József

Hirta Gyula

Rebner

Magyasszai

Bircs Zoltán

Falvy

Dobránszky László

Balcsó András

A levél aláírói betűrendben:

Ablonczy László
Aczél Géza
Adamik Mária
Agócs Sándor
Alexa Károly
Ágh István
Balassa Péter
Balázs József
Balczó András
Balla Gyula
Balogh Julia
Bába Iván
Bella István
Benda Kálmán
Benedek András
Bertha Zoltán
Biró Zoltán
Boros Judit
Borsi-Kálmán Béla
Bubik István
Buda Ferenc
Czakó Gábor
Czine Mihály
Csapody Miklós
Csengey Dénes
Cseres Tibor
Csoóri Sándor
Csurka István
Dobossy László
Dobozi Eszter
Domokos Mátyás /megjegyzéssel/
Döbrentei Kornél
Fábián László
Fekete Gyula
Fodor István
Funtek Frigyes
Für Lajos

- 2 -

Gergely Ágnes /megjegyzéssel/
Gombos Katalin
Göncz Árpád
Görömbei András
Gyórfy György
Halász Péter
Hernády Gyula
Hideg Antal
Horgas Béla
Imre László
Joó Rudolf
Józsa Fábián
Karinthy Ferenc
Keresztury Tibor
Kerényi Imre
Kis Pintér Imre
Kis-Tóth Ferenc
Kiss Benedek
Kiss Gy. Csaba
Kiss Dénes
M. Kiss Sándor
Kiss Tamás
Kodolányi Gyula
Kovács István
Kozma Huba
Köteles Pál
Kubik Anna
Lackó Miklós
Lázár Ervin
Levendel Julia
Lezsák Sándor
Litván György
Marosi Gyula
Marsall László
Mándy Iván /megjegyzéssel/
Márkus Béla
Márton Gyöngyvér
Mészáros Sándor
Mészöly Miklós
Mocsár Gábor

- 3 -

Nagy Gáspár
Cs.Nagy Ibolya
Németh Lászlóné
Olasz Ferenc
Pálffy István
Páskándi Géza
Pécsi Györgyi
Pócs Péter
Pomogáts Béla
Rab Zsuzsa
Ratkó József
Sándor Iván
Sánta Ferenc
Sára Sándor
Sik Ferenc
Simon Zoltán
Sinkovits Imre
Szabad György
Szakolczay Lajos
Szále László
Szécsi Margit
Székelyhidi Ágoston
Szepesi Attila
Szöllősi Zoltán
Tamás Attila
Tamási Áronné
Tárnok Zoltán
Tornai József
Tóth Bálint
Ugrin Aranka
Utassy József
Váncsa István
Varga Csaba
Varga Imre
Vekerdi László
Vigh Károly
Zalán Tibor

*Tímár...
tan. elem. / Mic...
P. S.!*

Fekete Gyula + ✓
Csurka István + ✓ k
Für Lajos + ✓ k
Kiss Gy. Csaba + ✓
Lezsák Sándor + ✓
Biró Zoltán + ✓ k
Bakos István + ✓
Bihari Mihály + k
Krasznai Zoltán + ✓
Nagy Gáspár +
Gombár Csaba +
Pál László +

Kodolányi Gyula + ✓
Kispintér Imre + ✓
Salamon Konrád +
ifj. Fekete Gyula + ✓
Lengyel László + k

Sziládi János + ✓ k
Filep Tamás +
Morvay László +
Csapody Miklós
Zimonyi Zoltán + k
Zöld Ferenc +
Kurucz Gyula + ✓
Zentai Péter +
(Kocsis d. Miklós +)

*Nagy András
f. z. Birinyi / f. z. Pórnó / f. z.*

Tabajdi Csaba }
Szokai Imre }
Vass Csaba +
Zelnik József + ✓ k
Sümegei György + ✓
Tenke Sándor +
Varga Lajos Márton +
f. s. { Kerekesi György +
Makovecz Imre +
Südi Bertalan +

*f. s. Kósa Csaba
Vass János
+ Simonffy András
+ Adami? chorica*

*M. G. Kálta János
+ K. Cs. Eutz Gejza
+ K. Cs. Foc' Rudi
f. Balczó +
(Kisa)*

Kiss G. György András

Fekete Gyula

Cseres Tibor
Sánta Ferenc
Tornai József
Medvigy Endre
Varga Domokos
Varga Csaba
Sebestyén
Albert Gábor

Csurka István

Szécsi Margit
Bertha Bulcsu
Domokos Mátyás
Alexa Károly
Kulin Ferenc
Czakó Gábor
Csengey Dénes
Sinkovits Imre
Hegedüs D. Géza
Elek István
Konrád György
Tóth János
Nyilas György
H. Demeter Dénes
Cserhalmi György
Berta Zoltán
Tóth Károly
Ara-Kovács
Kocsis Zoltán

11.

Für Lajos

Benda Kálmán
Pölöskei Ferenc
Vigh Károly
Halász Péter
Szabad György
Márton János
Király Tibor
ifj. Bibó István
/Lengyel László/
Balogh Sándor
Izsák Lajos

Lezsák Sándor

Ilia Mihály
Grezsa Ferenc
Vörös László
Annus József
Buda Ferenc
Görömbei András
Márkus Béla
Kósa Ferenc
Szerváciusz Tibor
Vásárhelyi Miklós
Göncz Árpád
Regős Sándor
Serfőző Simon
Ratkó József
Király Zoltán/+2 fő/
+ 10-12 vidéki értelmiségi/

III.

Bakos István

Pálffy István
 Ablonczy László
 Czine Mihály
 Kovács István
 Sára Sándor
 Gulyás Gyula és
 Gulyás János
 Lugossy László
 Lukács László/Vigilia/
 Vekerdi László
 Levendel László
 Dávid Katalin
 Nyers Rezső
 Ujfalussy József
 Gyarmathy ak.
 Gergely András
 Andrásfalvy Bertalan
 Mártha Ferenc
 Dragon Pál

Bihari Mihály

Stumpf István
 Urbán László
 Körössényi
 Schmidt Péter
 Schlett István
 Závoda Pál
 Magyar Bálint
 Madarász Tibor
 Hirschler Richárd
 B.Gány Attila
 B. Kiss Tamás
 Gorondy-Novák Sándor
 Petrik Béla
 Sólyom László

Krasznai Zoltán

Jeszenszky Géza
 Bába Iván
 Szörényi László
 Varga János
 Debreczeni Dóra
 Tóbiás Áron
 Szentiványi

IV.

Nyilatkozat

A magyar szellemi élet több mint másfélszáz tagja baráti eszmecserére gyűlt össze 1987.szeptember 27-én, vasárnap Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgai Imrét, a Hazafias Népfront főtítkárát.

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan meglazultak, önismerete megdőbentően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoaltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közerkölcs súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módozatait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakításában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az a véleményük, hogy csak társadalmi részvétellel lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják egy magyar demokrata fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd szintere lehetne. Egy ilyen fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. Ezt a fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széleskörű összefogásával kijuthatunk a válságból.

Tájékoztató a lakiteleki találkozásról

Az 1987. szeptember 27-én, vasárnap Lakiteleken megtartott baráti eszmecsere és politikai konzultáció szervezői, utólag értékelve a lakiteleki találkozót, megállapítják:

1. Olyan széles körű érdeklődés és részvételi igény előzte meg az eszmecsereét, ami bizonyítja, hogy a társadalom igényli a hasonló összejöveteleket és politikai konzultációkat.
2. Az ország helyzetéről, sorsáról és jövőjéről van mondanivalója a társadalom felelősen gondolkodó tagjainak, a meglévő fórumok többsége azonban alkalmatlan arra, hogy értelmes, nyílt, őszinte és kritikus eszmecsere alakuljon ki, ezért egy demokratikus reformmozgalom kibontakozásához elengedhetetlenül szükséges önálló konzultációs fórumok, reformkörök megszervezése.
3. Ezek a fórumok, az Alkotmányban deklarált egyesülési szabadság alapján jogszerűek, megszervezésükhöz és megtartásukhoz semmiféle előzetes hatósági vagy politikai engedélyre nincs szükség. A fórumokon való részvétel alapvető joga minden magyar állampolgárnak.
4. Bátoritunk és örömmel csatlakozunk minden hasonló kezdeményezéshez.
5. A lakiteleki találkozó precedens értékű, abból a szempontból, hogy bebizonyította, hogy felelős, értelmes és a kibontakozást kereső eszmecsere kerülni lehet sor a szocializmus és a magyarság sorsáért aggódó és felelősséget érző polgárok és a politikai vezetés tagjai között.
6. A találkozó résztvevői és a meghívott politikusok, a felkért előadók minden korlátozás és félelem nélkül fejthették ki álláspontjaikat, képviselheték azt a politikai szervezetet és testületet, melynek tagjai.

- 2 -

7. Bebizonyosodott, hogy a politikai vezetés tagjai is félelem és presztizsvesztés nélkül vállalhatják a nyílt, őszinte, kritikus hangvételt és a kibontakozást vitákon keresztül kereső eszmecserét, amennyiben politikai fellépésükkel és tetteikkel hitelesítik szavaikat és reformelkötelezettségüket, és a vitázó feleket egyenrangú állampolgároknak tekintik.

8. A párbeszéd folytatása az egyetlen lehetséges út ahhoz, hogy a politikai vezetés reformelkötelezett tagjai megtalálják a kapcsolatot a társadalomhoz és bázist teremtsenek politikájukhoz.

9. Be kell látni azt, hogy a politikai szakadék nem ² politikai vezetés egésze és a társadalom között van, hanem egyrészt a reformelkötelezett, ~~és~~ a szavaikat, tetteiket, politikai kiállással hitelesítő reformpolitikusok és a reformok mellett elkötelezett állampolgárok, másrészt a megújulásra képtelen, hittelüket vesztett, a kibontakozást akadályozó, ezzel az ország válságba sodródását elősegítő politikusok, apparátus tagok és a társadalom hasonló mentalitású tagjai között.

10. Ez a felismerés elsősorban a politikai vezetés tagjait ~~kell~~ ^{ennek} ösztönözze arra, hogy egyre határozottabban elkülönüljen az országot válságba vezető politikától és politikusoktól. Bizunk abban, hogy a szocializmus, a demokrácia és a magyarság jövője ~~mellett elkötelezett~~ ^{írdut felelőséget érez} politikusok, apparátusokban dolgozók egyre inkább nyíltan vállalják elkötelezettségüket a demokratikus reformok mellett, valóban igénylik a nyílt társadalmi vitákat, a nyilvános és felelős politizálást, a demokratikus reformmozgalom társadalmi bázisának politikai megszervezését.

11. A lakiteleki találkozót a politikai párbeszéd kezdetének tartjuk. Tisztában vagyunk azzal, hogy párbeszédre, demokratikus közmegegyezéshez vezető vitákra nemcsak a politikai vezetőkkel, de egymás között is szükség van. A társadalmi méretű, nyilvános és félelem nélküli politizálástól évtizedek óta megfosztott magyar társadalom elemi igénye a tisztulást és a demokratikus megújulást hozó nyilvános politizálás.

- 3 -

12. A Magyar Demokrata Fórum megalakulását deklaráló nyilatkozat elfogadása történelmi jelentőségű lehet, amennyiben valóban megindult a nyílt és őszinte párbeszéd a politikai vezetés reformelkötelezett tagjai és a társadalom között; a demokratikus szocializmus megteremtése és a magyarság történelmi fennmaradásának biztosítása érdekében.

13. A politikai vezetés valódi szándékát az mutatja meg a legtisztábban, hogy hogyan reagál a lakiteleki találkozóval elindított felelősségteljes és minden tekintetben jogszerű társadalmi kezdeményezésre.

14. A lakiteleki találkozón elhangzott előadások és hozzászólások - a viták, az egy-egy kérdésben élesen elkülönülő vélemények ellenére - egységes és határozott politikai arculatot és irányt mutattak. Az egység alapja: a szocializmus, a demokrácia és a magyarság jövőjének egybekapcsolása. A demokratikus szocializmus megteremtése és a magyarság nemzeti értékeinek megőrzése érdekében a válságból kivezető anti-katasztrófa politikára, demokratikus közmegegyezésre van szükség. Elhatároljuk magunkat a válság elmélyülésére, a "minél rosszabb, annál jobb" katasztrófa-politikára a pellálóktól, a megújulásból bármilyen alapon, bárkit kirekeszteni akaró izolacionalizmustól és klikkszellemtől.

15. A szocializmus, a demokrácia és a magyarság jövője mellett elkötelezett, a társadalmi-történelmi kibontakozást kereső mindenféle politikai erő, csoportosulás, politikus, politikai munkatárs, kétkézi, vagy szellemi munkás, felelősen dolgozó párttag és pártönkivüli, ~~magyar és nem magyar, vagy kettős-identitású~~ ember természetes szövetségeseink, ~~és elvtársunk.~~
A Magyar Demokrata Fórum rendezvényei nyitottak mindazok számára, akik a nyílt vitákban felelősen, együttműködésre készen vállalják a párbeszédet, a vitákat, a demokratikus közmegegyezés kialakítását.

16. A Magyar Demokrata Fórum mint legális mozgalom konzultációs fórumok sorozatát szervezi meg:

- 4 -

a gazdasági helyzetről, a politikai rendszer reformjáról, a népegészségügy helyzetéről, az iskolarendszerről, a demokratikus közösség és embernevelés új szocializációs és nevelési programjáról, a magyar külpolitikáról, a kultúra és a művészeti élet megújulásáról, a magyar kisebbségek helyzetéről, a katonapolitikáról, a politikai vezetés arculatáról és kiválasztódási mechanizmusáról, a demokratikus rotáció szükségességéről és megújításáról stb.

A tematikus fórumok megtervezésében és előkészítésében minden felelősen gondolkodó és a demokratikus kibontakozás mellett elkötelezett egyén, csoport, mozgalom, szervezet ^{segítségére} számítunk. A Magyar Demokratikus Fórum nem akarja kisajátítani a megújulás keresését, de egyik szervező- és fórumteremtő erő kíván lenni a demokratikus reformmozgalomban.

17. Meggyőződésünk, hogy a viták és eszmecserék mellett alternatív programokat kell kidolgozni és nyilvánosságra hozni. A nyilvánosságra hozott programok és célkitűzések alapján szerveződhetnek meg a társadalom politikai erői. A társadalom politikai közösségei által vállalt programok lehetnek az alapjai a kibontakozást szolgáló politikának.

18. A politikai vezetés ^{egy} részében zavarodottságot idézett elő a lekiteleki találkozó. Egyesek, régi bürokratikus beidegződéseik révén, adminisztratív intézkedésekhez nyultak volna legszivesebben, lázasan kutattak az elhangzott szövegek után, ahelyett, hogy a demokratikus politikai kultúra legtermészetesebb ösztönzése alapján, a szervezőktől kérték volna az anyagot. Az elhangzottakat a szervezők - a felszólalókkal történt egyeztetés után - nyilvánosságra kívánják hozni. Az 1987. szeptember 27-én elfogadott nyilatkozatot, nyilvánosságra hozatal céljából ^{el} megküldtük az MTI-nek, Grósz Károly miniszterelnöknek és Pozsgay Imrének a Hazafias Népfront főtitkárának. ~~(Ezt a tájékoztatót is megküldjük ugyanezeknek a személyeknek és szervezeteknek)~~

A Magyar Demokrata Fórum tevékenységének minden lépését a politikai nyilvánosság elé tárja. Sajnálatosnak tartanánk, ha

- 5 -

a politikai vezetés ezt az elemi politizálási igényt és jogot korlátozná és ezzel megkérdőjelezné a társadalom előtt a demokratikus politizálásra való készségét és képességét.

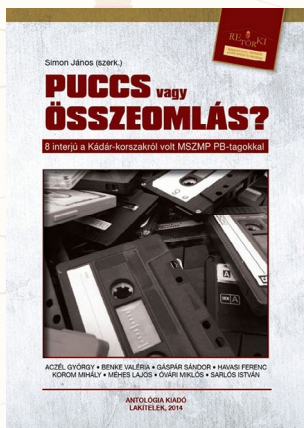
19. Sajnáljuk, hogy nem vettek részt ^{ke' helyre} olyan meghívottak a lakiteleki találkozón, akik becsületes, nyílt és őszinte hívei a demokratikus kibontakozásnak, a magyarság ^{h' gy'e' nek} jövőjének, a kibontakozást akaró felelős politikai erők egyesítésének. Kijelentjük, hogy a szervezőket és a jelenlévőket semmiféle előítéletos vagy más kirekesztő szándék nem vezette.

20. A Magyar Demokrata Fórum, amely deklarálta megalakulását Lakiteleken, felhív minden magyar állampolgárt, aki elkötelezett a demokratikus szocializmus és a magyarság ügye mellett arra, hogy csatlakozzon megoldást kereső vitáinkhoz, az ország válságos helyzetéből demokratikus kibontakozást kereső közös erőfeszítéseinkhez.

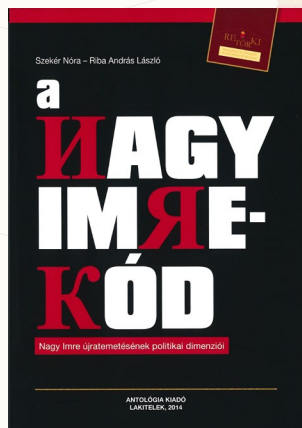
Budapest, 1987. november 10.

A Szervezők

A RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetei

Simon János: Puccs vagy összeomlás? 8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

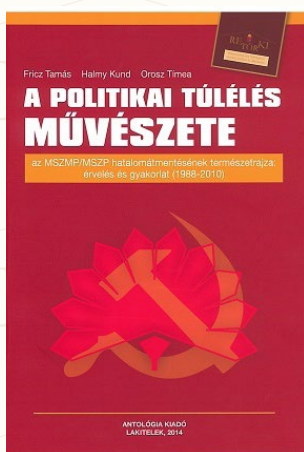
Szekér Nóra-Riba András László: A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói

Katona András-Salamon Konrád: Tüntetések könyve. Negyedszázad 56 tüntetése Magyarországon (1988-2013)

M. Kiss Sándor (szerk.): Rendszerváltás 1989, 15 tanulmány

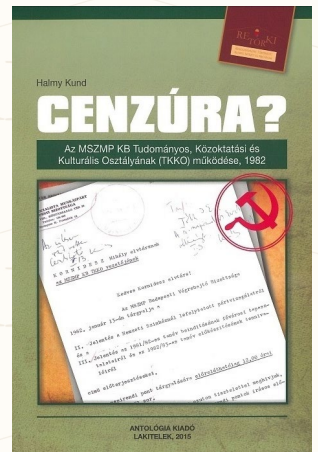
Fricz Tamás-Halmy Kund-Orosz Tímea: A politikai túlélés művészete. Az MSZMP/MSZP hatalomátmenetések természetrajza: érvelés és gyakorlat (1988-2010)

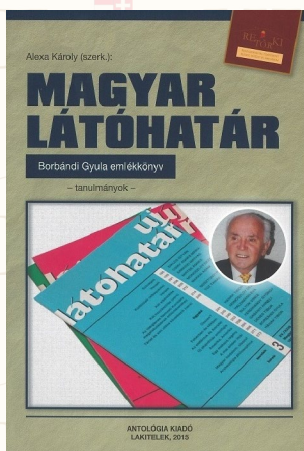
Kahler Frigyes: Az igazság Canossa-járása avagy a rendszerváltás és az igazságtétel történetéhez

Lóránt Károly: A rendszerváltáshoz vezető út. Gazdaságpolitikai visszaemlékezések

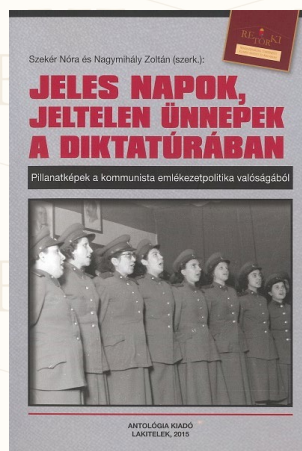
Halmy Kund: Cenzúra? Az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályának (TKKO) működése, 1982

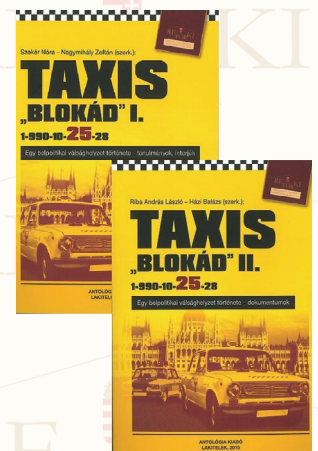
Alexa Károly (szerk.): Magyar Látóhatár. Borbándi Gyula emlékkönyv. Tanulmányok

Kávássy János: Nyugati szélben. Adalékok a magyar-amerikai kapcsolatok 1989-es történetéhez; gondolatok a kelet-európai és a magyar rendszerváltáshoz

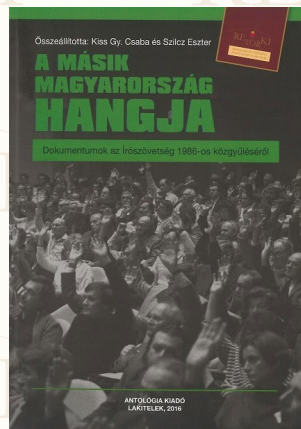
Szekér Nóra-Nagymihály Zoltán (szerkk.): Jeles napok, jeltelem ünnepek a diktatúrában. Pillanatképek a kommunista emlékezetpolitika valóságából

Szekér Nóra-Nagymihály Zoltán-Riba András-Házi Balázs: Taxis „blokád” I-II. 1-990-10-25-28. Egy belpolitikai válsághelyzet története

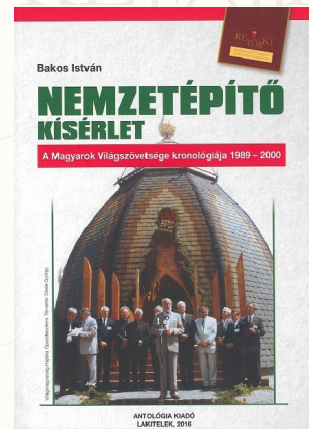
Kukorelli István-Tóth Károly: A rendszerváltozás államszervezeti kompromisszumai

Kiss Gy. Csaba-Szilcs Eszter (szerk.): A másik Magyarország hangja. Dokumentumok az Írószövetség 1986-os közgyűléséről

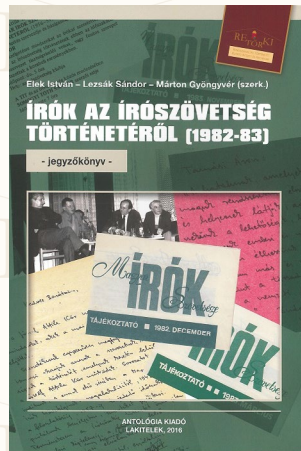
Király Ibolya: Emlék-repeszek. Király Károly igazsága

Bakos István: Nemzetépítő kísérlet. A Magyarok Világszövetsége kronológiája 1989-2000

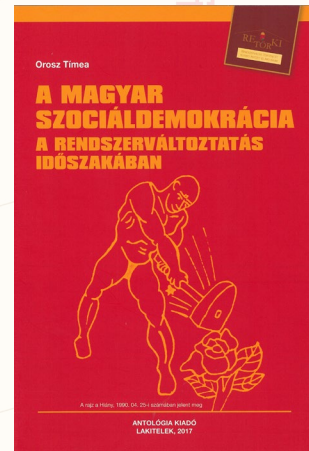
Duray Miklós: Rendszerváltozás, rendszerváltoztatás, rendszerváltás a Kárpát-medencében 1963-2015. I-II.

Elek István-Lezsák Sándor-Márton Gyöngyvér (szerk.): Írók az Írószövetség történetéről (1982-83). Jegyzőkönyv

Lóránt Károly (szerk.): Az Acélváros végnapjai

Orosz Tímea: A magyar szociáldemokrácia a rendszerváltoztatás időszakában

Kahler Frigyes: Az anyagi kárpótlás és a rendszerváltás

Kávássy János: Mások szemével

Szeredi Pál kötetei

További információk a RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetek elérhetőségéről az alábbi helyen:
<http://www.retorki.hu/rovat/elerhetoseg#boltok>

Történeti szöveggyűjtemény

Mostani számunk rendhagyó szöveggyűjteménnyel jelentkezik, melyben két nem összekapcsolódó írást adunk közre. Az egyik Szalai Attila – eddig még nem közölt – kalandos naplójegyzete és visszaemlékezése egy 1956-os lengyel-angol-magyar történettel kapcsolatban. A másik a közismert Pozsgay Imre-interjú a *Magyar Nemzet* 1987. november 14-i számából, melynek szövege a hatalom és a konstruktív ellenzék közötti párbeszéd módjának keresése mellett a *Lakiteleki Nyilatkozatot* is közli.

Szalai Attila

Naplójegyzetek, 1981

1981. június 16., London

Éppen nem lévén munkám, ma délelőtt ismét elmentem a Szent Pál székesegyház mellett megbúvó kis könyvesboltba, amelyet világcsavargó barátaim ajánlottak. Itt, ha felmutatja az útlevelét az emberfia, hogy komcsi országból jött, bizonyos mennyiségű (értékű) könyvet térítésmentesen a magáévá tehet. A legtöbb angolul van, de akad jócskán lengyel nyelvű is, meg pár darab magyar. Mondanák az elvtársak, hogy a CIA hálójába keveredtem ezekkel az ingyenkönyvekkel, de kit érdekel? Nem kértek értük cserébe semmit. Már tudom, hogy párszor eljövök még – a jóindulatú boltos, aki gondosan felírja, hogy kinek, milyen könyveket adott át mételegyánán, látván lázas izgalmamat és érdeklődésemet, no meg, hogy csupa politikai izét, szovjetológiai, Szolzsenyicint s hasonlókat szedtem össze, felvilágosított: legközelebb is kaphatok egy adag könyvet, csak ne mondjam, hogy már jártam itt. A regiszteres füzetben úgysem lapoz vissza senki, a boltot pedig diákok felügyelik, szinte minden héten más és más, úgyhogy nem ismernek meg, lehet repetázni.

A polcokon kurkászva akadt a kezembe pár '56-os dolog is, amiről eszembe jutott, hogy ma éppen Nagy Imre kivégzésének évfordulója van. Mintha csak erre a napra időzítette volna a sors: véletlenül éppen ma jártam a Szolidaritás londoni irodájában is, ahol ugyancsak éppen ma találkozhattam egy Tadeusz Jarzębowski nevű emigráns lengyellel, aki 1956-ban hihetetlen dolgot művelt. Fegyveres önkénteseket próbált szervezni a magyar forradalom megsegítésére! Itt, Londonban, Angliában!

Elmondta, hogy 1956-ban ő már angol állampolgár volt, fiatal, huszonéves fickó, túl a lengyelországi sorkatonai kiképzésen, s túl egy angliai katonáskodáson is, úgyhogy értett a „szakmához”. Szüleitől olyan neveltetést kapott, amely beléoltotta a hagyományos lengyel-magyar barátság fogalmát. Apja szerint – aki sokat beszélt neki a 2. világháború alatti lengyel menekültek sorsáról Magyarországon – minden nemzedéknek újra és újra kötelessége bizonyítani és erősíteni ezt, ha alkalma nyílik rá. Tadeusz '56-ban úgy érezte, hogy elérkezett az idő arra, hogy őseinek nyomdokába lépjen. Rettentő nehézségekbe ütközött a kezdeményezése, de nem adta fel, csak éppen kifutott az időből. Mire londoni és párizsi

lengyelekből, s néhány vállalkozó kedvű angolból álló kis csapatával Bécsbe érkezett, november 4-e lett. Már nem volt hová átmenniük a magyarok szabadságharcának legalább jelképes megsegítésére. A következő hónapokat a szovjet megszállás elleni tiltakozó akciók, segélyezési munkák szervezésével töltötte. Most meg persze ott buzgólkodik a Szolidaritás londoni irodájában, Wałęsa jobb kezével, Bogdan Lisszel forró drótot tart. És különösen csillogó szemmel jegyzi meg: ha a muszkák bemennek Lengyelországba, ő is odakészül harcolni, mert úgy érzi, még jó kondiban van. Kérdezi, hogy én mit teszek akkor? Gondolkodás nélkül vágom rá: veled tartok, Tadek, ez csak természetes! Kezet nyújt - jó erős, biztonságos a lapátmancsa, arra gondolok, soha jobb parancsnokot egy partizánoszttagban!

Kérem, hogy írja le nekem részletesen azt az '56-os kalandját, akcióját, mert közhírré szeretném tenni valamilyen lengyel és magyar szamizdatban. Megígéri.

/.../

1981. június 30., London

Monika öccse, Jacek, aki pár hónapot ugyancsak itt dolgozott, készül haza. Németországban szeretne venni magának egy használt furgont - itt balkormányost még személyautóban is nehezen találni, de egyébként is drágábbak a kocsik, mint a németeknél.

Hagyom magam rádumálni, hogy tartsak vele. Monika igazolásával újabb hat hónapos „meghívást” intézünk a Home Office-nál, s ha megkapom az engedélyt, akkor visszatérő vízumot is adnak Angliába. Ezek birtokában elme-

hetek Jacekkal autót venni Düsseldorfba, onnan meg, ha már a kontinensen vagyok, átruccannék Jolához Luganóba. Visszafelé pedig Münchent is érinteném. Borbándi Gyulával kellene beszélnem az *Új Látóhatárnál* - Cs. Szabó Laci bácsi már szólt neki, hogy volna egy jelölt, hm, emigrációs újságírói munkára, vagy valami ilyesmire...

De ezen még hosszan el kell gondolkodnom, és Jolával is egyeztetnem a dolgot. Egyelőre intézem, hogy még fél évet maradhassak Londonban. A többit meglátjuk.

1980. július 12., London

Jarzębowski leszállította az '56-os szövegét - elbeszélés formájában. Veszett tempóban fordítottam, mintha holmi leadási határidő hajtana. Legyen kész, legyen a zsebemben, s ha alkalom adódik, azonnal oda tudjam csapni egy vállalkozó szellemű szerkesztőség asztalára.

Íme, a történet:

Tadeusz Jarzębowski

LONDON, 1956

Egyre növekvő izgalommal olvastam a cikket, s éreztem, belepirosodik az arcom. Remegett az újság a kezemben. Végre! Végre valami kézzel fogható! Végre vége a kilátástalan hírvadászatoknak a sajtóban... Gondolatok vihara a fejemben - „...csak kiképzett ejtőernyősök jelentkezzenek...” - na, akkor engem nem vesznek be, a fene egye meg!

A folyosón megszólal a telefon. - Magát keresik Tadzik úr! - hallom a házinéni hangját.

- Tadek? Witold Swianiewicz beszél. Olvastad?

- Naná! Irány a Marble Arch, találkozzunk a metró kijáratánál.

Ennyi volt az egész. Többet nem is szóltunk. Nem volt rá szükség. Három hónapja nem láttuk egymást, mégis rögtön tudtam, miről van szó. Hallottam, hogy a forradalom hírére véve Portsmouthban egy nagygyűlésen lángoló beszédet mondott. Witold?! Épp ő, a bártortalan, zárkózott Witold! Nehéz volt elképzelni.

Kilőttem magam otthonról, futtában gombolva magamra a harckocsizó kezeslábast, amiben motorozni szoktam. Elég harciasan festettem benne. Talán jobb benyomást tesz azokra a fickókra. Repesztettem a városon át. A büszkeségem, a Triumph. A legeslegcsodálatosabb dolog az életemben. Még háromhavi pluszmelós tányérmosogatás volt hátra, hogy teljesen kifizessem. Pusztán a tervezőirodában kapott gyakornoki gázsiból nem futotta volna ilyen luxusra. A kanyarokat jól begyakorolt, olajozott mozdulatokkal vettem. Még pár látványos szlalom a lassúbb gépkocsik között, aztán precízen uralt, csúszós farolás pontosan Witold lábai elé. Ott toporgott már türelmetlenül a járdaszélen. Keszeg alakja továbbra sem valami szívderítő látvány, állapítottam meg. Mint rendesen, most is önkéntelenül felvette velem a lépést, s azonnal szenvedélyes előadásba fogott. A társaságom mindig megoldotta a nyelvét. Én meg, mint rendesen, elkezdtem egyre nagyobbakat lépni. Még ebben a mai helyzetben sem bírtam megállni, hogy ne húzzam egy kicsit csőbe. Witold persze szórakozottan igazodott hozzám, s velem együtt mind hosszabbakat lépett. Úgy

belefeledkezett a szövegelésbe, hogy nem vette észre a csapdát. Végül már groteszkül hatalmasakat léptünk, felkeltve a járókelők érdeklődését. Már csaknem spárgáztunk a járdán, mire észbe kapott. Mint rendesen, rettentő pipa lett: - A francba, Tadek, ne hülyülj már!

Az újságcikk nem adta meg a pontos címet, úgyhogy vagy negyedórányi módszeres felderítésünkbe került, míg megtaláltuk. Valami cég szűk kis irodájának lépcsőin fiatalok tömege nyüzsgött. Tekintélyt parancsoló gesztusokkal átnyomakodtam rajtuk, amiben a harckocsizó kezeslábast és fejemen a vörös barét érzékelhetően a segítségemre volt. Lendülettel optimizmussal elhessegettem az íróasztalnál tömörülő diákocskákat, akiknek a listára való felvételét a mögötte ülő elfoglalt, verejtékező férfi megértőnek szánt hangon, ám határozottan elutasította. Magabiztosra hangolva magamat, tájékoztatást kértem. Életemben először volt a segítségemre idegen akcentusom. A férfi azt mondta, nem számítottak ekkora visszhangra és érdeklődésre, s hogy egyelőre nem ígérhetnek semmi konkrétumot. Annyi biztos, hogy csak kiképzett állománnyal tudnak foglalkozni, elsősorban volt ejtőernyősök és kommandósok jönnek számításba. Hazudtam, akár a vízfolyás. Hogy ejtőernyős klub tagja voltam Lengyelországban. S hogy katonai előkészítőn vettem részt. Meg hogy jól ismerem a ruszki fegyvereket. És hát nyilvánvaló, hogy lengyel lévén könnyebben szót értek a magyarokkal, mint az angolok... És a pasas elhitte! A diákok irigykedve bámulták, amint feljegyzik a címet. Azt mondta, legyek türelemmel. Semmi konkrét kötelezettség.

Nyomott hangulatban távoztam. Witold odakint fiatalok csoportjának közepén téblábolt. - Azt beszélnek, szar se lesz ebből az egészből. Gyere, állítólag az Elizabeth Streeten diákzászlóaljokat szerveznek.

Azonnal száguldottunk is oda. Megint fiatalok tömege. Javarészt diákok. Egy negyven körüli ügyvéd, csíkos öltönyben. Az asztal mögött itt katonás kinézetű ember ült, és tekintélyt ébresztve, parancsoláshoz szokott hangon, mégis udvariasan elkezdett vizsgáztatni. „Hány töltény megy a davajgitár tárába?” Helyesen válaszolok, pedig életemben nem volt még a kezemben ilyen fegyver. Hanem a háború utáni tábor-tüzeknél, cserkésztalálkozásokon odafigyeltem, s a volt partizánoktól hallott elbeszélések magva termékeny talajra hullott. A T-34-esről is kérdezett. Mondom neki, amit csak tudok róla. S ez mindenképpen jóval több, mint az angol diákok ismeretanyaga. Pislognak is rám, egyre növekvő elismeréssel.

Ott ragadtam. A mai napig nem tudom, mi volt a szervezet neve, ha volt neve egyáltalán. A lényeg az, hogy ezt követően fegyvervásárlásra gyűjtünk az utcákon. Bádogdobozokkal a kezünkben rójuk a Sohót, és végigszólongatjuk az elegáns francia éttermek elegáns vendégeit. Szívesen adakoznak. Egyikünk sem járt hasonló helyeken korábban. És adnak a járókelők, s a taxisok is. A sarki kurvák szabályosan megsértődtek, amiért tőlük nem kértünk. „Mi van, srácok, bennünket nem is vesztek emberszámba?” Növekszik bennem a megindultság és a lelkesedés.

*

„Irodánkban” egymást érik az emberek, fortyog a tömeg. Önkéntesek, rokonszenvezők, kíváncsiskodók. Sokan hoznak pénzt. Van, aki egyheti, de olyan is, aki egész havi keresetét teszi le az asztalra. Dőlnek a jó tanácsok és az eredeti ötletek. Felbukkan néhány spanyolországi veterán a nemzetközi brigádokból, jó szerencsét kívánni jöttek. A pillantásukban nosztalgia, tisztelet, s talán némi szomorúság. Aztán beesik egy öregember, aki idecipelte hozzánk a teljes szűrő- és vágófegyver gyűjteményét, s zavartan elnézést kér, hogy csak ezt és ennyit tud adni. - Közelharcban jól jöhet ám az ilyesmi is - jegyzi meg bizonytalanul. - Persze legjobb eladni, fiúk, nagyon rendes árat alkudhattok ki érte.

Gyűlés a Hyde Parkban. Mi szerveztük. Ezrek jelentek meg rajta. A beszédek után tüntetően átmasírozunk a városon a szovjet nagykövetség felé. A rendőrség lázas igyekezettel zárja a „Milliomosok útjának” hatalmas, kovácsoltvas kapuit. Ott belül van a követség is. Nekiesünk a kapuszárnyaknak. A rendőrség erősítést kap, lovas rendőrök is megjelennek. Az angol polgárok elég energikusan lökdösődnek az egyenruhásokkal, de harcba nem bocsátkoznak velük. A rend hagyományos tisztelete visszatartja őket az erőszaktól. Witold és én szokatlan agresszivitásunkkal kilógunk a tömegeből, s egy lóháton ülő tisztféle elkezd felénk mutogatni a rohamrendőröknek. Még csak ez kell, hogy kiszedjenek és letartóztassanak! Ideje alámerülnünk. Érzékelve, hogy úgysem tudunk itt semmi többet elérni, mert a jó nép ugyan hangos, lökdösődik is becsülettel, de láthatóan kerüli az éles összeütközést, lekapom a jól beazonosítható barétomat, és

tűnés. Igen ám, de észreveszem, hogy a tömeg egy törékeny lányt szorít a vaskerítés párkányának. Kiáltását is hallom. Fölhorgad bennem a lovagiasság, megszívom magam, s egy vállas, nagydarab dokkmunkással sikerül teret nyitnunk neki. Hátra fordul, hogy megköszönje. Jill! A fájdalom, a keserűség, s a gyengédség egyszerre összezsúpoló hulláma ragad torkon. „Tadzinek” – mondja hal-kan. Nevemnek ez a bensőségesen becézett formája most is, mint mindig, melegen és egzotikusan hangzik az angol lány szájából. Szó nélkül kézen fogom. Jön velem vissza az Elizabeth Streetre. S ott is marad.

*

Az „irodában” ott tevékenykedik Janina Potocka is. Energikus, határozott nő. Hárman vagyunk lengyelek ebben az angol tömegben. Witold és mi ketten folyvást végre valami konkrét megmozdulást követelünk. Hiszen múlnak a napok egymás után, s a végén még késő lehet. Szóbeszéd kel holmi pénzeszsákokról, akik állítólag készek volnának komoly összegeket szánni fegyvervásárlásra. Akad, aki esküszik, hogy már meg is ismert ilyen forrást. Persze tisztában vagyunk azzal, hogy szerény önkéntes katonai támogatásunk nem tesz majd különösebb benyomást a szovjet hadseregre, ugyanakkor meggyőződésünk: ha britek nagyobb csoportja bukkan fel Magyarországon, s egy részük elesik vagy fogságba kerül, az megmozgatja az itteni közvéleményt. Legalábbis annyira, hogy a tesztet londoni kormányzat kénytelen lesz egyértelműen állást foglalni. El is határozzuk, hogy első nekifutásra három embert küldünk át. Ez konkrét dolog, s nagyobb pénzek mozgósításában is segít

talán. Meg kijelenthetjük, hogy tessék, néhányan máris ott vannak. Természetesen azonnal jelentkezem egyiknek a három közül. Elfogadják. Másnap már indulnánk is Ausztriába. Janát arra kérem, adja el a motoromat, a könyveimet, a ruháimat, mindenemet, amit csak pénzzé tud tenni, s a kapott összeget tegye be a fegyverkezési alapba.

Megyek az osztrák konzulátusra vízumért. A diplomaták rokonszenvesek, de nemigen akarják hinni, hogy egy lengyel származású hontalan éppen most készülne turistaútra kies hazájukba. Mentgetődznek: úgymond megtiltották nekik, hogy fiatal férfiak számára vízumot adjanak ki. Sietek vissza az „irodába”, s próbálom elfogadtatni az ottaniakkal, hogy Ausztria helyett hadd menjek Németországba, onnan majd a „zöld határon” átszökve csatlakozom a másik kettőhöz Ausztriában. Egy óra múlva kész a veszekedés. Egyik társunk eleve tiltakozik „áldozati bárány” szerepére történő jelölésem ellen, nem egészen alaptalanul kifogásolva, hogy szerénységem részvétele csak tovább bonyolítja az amúgy sem egyszerű ügyet. Végül a „bizottság” mást állít a helyembe. Peter Pierce az, vágó a filmeseknél. Szikár, inas judo-edző. Elkeseredésem nem ismer határt. Hogy valamennyire megnyugtassanak, azt javasolják, hogy legyek a „szervezet” hivatalos kiképző tisztje, s égre-földre megesküsznek: a következő csoporttal aztán én is mehetek. Most válogassam át az önkénteseket, rostáljam ki a tohonyákat és a szarháziakat.

Miután felszerelte magát terepszínű egyenruhával, hátizsákkal s más effélékkel, a hármas fogat titokzatosan felszívódik. Min-

dent, ami kell, katonai demobilboltokban szerzünk be.

Piszkosul irigylem a kurafiakat.

Visszakérem Janától a motorom kulcsát, és John Brownnal nekivágunk ügyeket intézni. A düh és a csalódottság legyűrik bennem a józan észet, hajtok, mint egy örült. John hallgat mögöttem a nyeregben, csak tapad rám, mint a pióca. Ahogy megérkezünk, látom, milyen sápadt. Alaposan ráhozhattam a frászt. Ostobán érzem magam. Úgy viselkedtem, akár egy taknyos kölyök.

*

*Péntek estére két buszt rendelünk a dolgunkkal rokonszenvező egyik cégtől, amely önköltségi áron bocsátja rendelkezésünkre a járműveket. Aztán behívjuk az első száz önkéntest a listáról, tesztelés végett. Sokkal többen jelentkeznek, ami még jól is jön, mert így az egész vállalkozásnak tekintélyt parancsoló hangsúlyt tudok adni. Azon kívül helyből versenyhelyzet is támad. Udvari-
asan, ám ellentmondást nem tűrő hangon leléptetem a létszám fölötteket, három makacskodót meg szabályosan kidobatok a buszból. Egy fiatal tartalékos őrmester tétovázás nélkül végrehajtja a parancsot.*

Éjszakára vad, hangával benőtt környékre érkezünk. Kiszállás, és azonnal erőltetett menet. Tempó. Pár óra múltán egy katlanban alszunk. Pirkadat előtt talpra rántom a társaságot megint. Ketten tiltakoznak. Vita nincs, otthagynom őket. Egyikük megsértődik, a másik futva csatlakozik hozzánk mégis. Egész nap menetelünk, rövid pihenőkkel. Néhányan lemaradnak, kiesnek. Kénytelenek lesznek

feltalálni magukat, miként is jussanak vissza Londonba. Éjjelre esni kezd. Dideregve és átázva érzük meg a reggelt, de a hangulat jó. Fűti a fickókat a büszkeség, hogy mégis csak bírják a gyűrődést. Vasárnapra azért egy nagyobb csapat egyszerűen leáll. Elválnak útjaink. Szégyenkeznek, és elnézést kérnek. A maradékot kíméletlenül hajtom tovább.

Fogcsikorgató kitartás légköre alakul ki. Csalok: titokban szőlőcukor tablettákat eszem, és továbbra is feszítem a tempót. A kimerültség kezdi lehántani a gondjaimra bizottakról az angolos tartózkodást és jólneveltséget, sokkal hasznosabb vonásokat engedve a felszínre. Szüntelenül figyelem őket, s gondolatban kipipálom a legelszántabbakat, a legfegyelmeltebbeket, a leginkább életrevalókat. Tisztában vagyok vele, hogy nagyon primitív válogatási módszer ez, de tudatosan hagyatkozom az ösztöneimre. Az adott körülmények közepette egyszerűen nem tudok jobbat kitalálni.

A buszosokkal megbeszélte találkozóhelyre vasárnapról hétfőre virradó éjjel, elég későn érkezünk meg. Mindannyian rettentő fáradtak vagyunk. Névsorolvasást tartok, és jelölgetem a neveket. Van köztük tizennégy olyan, akikkel bármibe belevágnék, s mintegy harminc nagyjából megfelelő ember. A buszokban rögtön elalszik mindenki. Én is. Az Elizabeth Streeten ébrednek. Otthon aztán gyorsan megmosakszom, tiszta ruhát veszek, és indulok egyenest dolgozni.

Délután hívat a főnököm. Atyai hangon figyelmeztet, hogy szakmai elfoglaltságomon túli tevékenységemnek a munkám látja ká-

rát. Magyarázza, hogy egyedül vagyok egy idegen országban, s jobban tenném, ha az itteni jövőm megalapozásával foglalkoznék egyebek helyett. Az üdvözítő eszmék szolgálatát hagyjam meg azoknak, akiknek futja erre a háttérükből, család áll mögöttük, s egyéb támogatók. Tudom, hogy jót akar, így elnézést is kérek tőle, de különösebb megrendülés nélkül. Úgy válunk el, hogy tudjuk: egyikünk sem győzte meg a másikat.

Este elmegyek az Elizabeth Streetre, megtenni a jelentésemet az állóképességi tesztről. Aztán összeomlok: egyhuzamban alszom vagy tíz órát.

*

Járjuk tovább a jobb kocsmákat, gyűjtjük a pénzt fegyverre. Az üzletvezetők, tulajdonosok szívesen megengedik a kalapozást. A vendégek bőkezűen adakoznak, különösen késő este, amikor már van bennük pár léghő. Jó néhányan érdeklődnek is, hogy hol lehet hozzánk csatlakozni.

A szuezi kaland aztán alaposan betesz nekünk. Korlátozzák a benzinvásárlást, s amit szerezni tudok, nem elég minden utamra. El is jön a pillanat, amikor kész, leáll a motor. Az egyik pubban valaki nagylelkűen megengedi, hogy leszívjak a kocsija tankjából pár litert. Ez most igazán nemes gesztus. Az általános üzemanyaghiányban sokan talán inkább adnának vért, mint benzint.

*

Megint péntek van. Ismét buszokon ülünk, most egy nagyobb csoporttal. Szombaton egy lengyel ember csatlakozik hozzánk. Századosként szolgált utoljára. Egykori parti-

zán. Kifakult, agyonhasznált felöltőt visel, cúgos cipő a lábán. Megkérem, hogy az első pihenőnél mondjon pár keresetlen, igaz szót a srácoknak. Rááll jó szívvel. Szerény és komoly. Egyórás menet után görcs húzza a vádliját, s ettől szörnyen megaláztatva érzi magát. Megsajnálom - vénember: talán már harminc is elmúlt. Kijelölöm a további menetirányt, jó nagy ívben, neki meg azt mondom, menjen csak egyenest, a rövidebb úton. Minek kínlódna, a cúgos topán nem menetelésre való.

Délután találkozunk megint. Pihenőt rendelék el. Szétszórta, kényelmesen elhelyezkedünk egy meredek domb oldalában. A százados kihívást intéz azokhoz, akiknek van katonai kiképzésük. Kiválasztunk a jelentkezők közül kettőt, akik a századossal együtt átfutnak a hangával sűrűn benőtt szemközti lejtőre. A láthatatlan kúszás művészetét kell bemutatniuk. A mi feladatunk, hogy kitaláljuk, melyikük épp hol van a magas fűben. Megegyezünk, hogy füttyszóra felgyenesednek, és megmutatják magukat. Úgy ülünk ott, mint valami színházban. Jelt adok. A hármas fogat fejest ugrik a hangásba. A két angol olyan csíkot húz maga után az aljnövényzetben, mint motorcsónakok a víztükrön. A százados meg szórén-szálán eltűnt. Amikor fütttyentek, ott egyenesedik fel, ahol senki sem várta. Többször megismételjük a kísérletet, s az eredmény mindig ugyanaz. Az önkéntesek leplezetlen tisztelettel bámulnak a századosra. Erős akcentussal rövid beszédet tart a partizánháború realitásairól. Látom, hogy tudatosan nyers, brutális történeteket mesél. Páran el is sápadnak. Már-már azt várom, mikor kezd valaki háyni. A kiselőadást felhívással zárjuk azokhoz, akik hagyományos, a nem-

zetközi jog tiszteletben tartásával való hadviseléssel számoltak. Jobb, ha most visszalépnek. Vita nincs, mindenkinek magának kell meghoznia a döntést. Az arcokról leolvasható, hogy legalább minden harmadik ember meg fogja gondolni a dolgot. S jobb, ha most teszik, mint szemben a ruszki tankkal.

A kirándulás további része az egy hete bevált sablon szerint zajlik. Végül marad megint huszonhárom biztos emberem.

*

Hétfőn délután hívat a főnököm, s közli, hogy ki vagyok rúgva. Szerinte az én érdekemben történik, hogy magamhoz térjek. Úgy látom, valóban sajnálja. Búcsúzóul a markomba nyom öt fontot fegyverre. A heti fizetésem felét. Szóval mégsem olyan kőszívű...

*

Magyarországról rossz hírek érkeznek. Attól tartok, hogy mire összevakarásszuk magunkat, vége lesz mindennek. Az angol sajtót immár a szuezi válság foglalkoztatja. S azt is érzékelem, hogy „bizottságunkban” egyesek tudatosan igyekeznek késleltetni az indulásunkat. Peter Pierce felbukkan az Elizabeth Streeten. Veszettül dühös. Kiderül, hogy sehová sem mentek végül. Titokban elküldték őket a tartalékos katonai önkéntesek egyik kiképző központjába, ahol holmi „beavattott” kiképzők intenzív, gyors talpaló felkészítést adtak nekik az intézmény parancsnokának tudta nélkül. Félig megsüketült, anynyi muníciót ellövöldözött, de nem lát a pipától, mert szerinte ez az egész csak arra megy ki, hogy húzzák az időt. A legrosszabb, hogy fogalmunk sincs, kire

gyanakodjunk emiatt. Le is válunk az Elizabeth Streetről. Vagyunk úgy tizenöten, velünk tart Jania, Shirley és egy magyar lány, Kovács Gitta. A „bizottság” nem akar adni nekünk egy vasat sem, az önkéntesek címlistáját is megtagadják tőlünk. Némi veszekedés után üres kézzel távozzunk.

*

Egy ócska, romos lakást bérelünk ki mindannyian, együtt, hogy maximumisan takarékoskodjunk a kiadásokkal. Csapos segédként talállok munkát. A keresetem megy a közös kasszába. John Brown a szüleivel lakik, de a heti fizetésének a felét ő is elhozza. Jania és Shirley is dolgozik valahol. A többiek is, hol itt, hol ott.

*

Peter és Gitta is előkerülnek megint. Nem tudjuk kihúzni belőlük, mit értek el. Titokzatos képet vágnak, de nagyon rosszkedvűek. Magyarországról meg egyre ritkábbak az ellenállásról szóló hírek. Ránk talál közben egy újabb magyar. Egy-kettőre kiderül, hogy a népi németekből szervezett SS-ben szolgált a háború alatt. Magyarázkodik, hogy ő a Waffen SS-ben volt, s az nem ugyanaz, mint... Peter legszívesebben lecsapná, mint a taxiórát.

*

A szomszédasszonyunk tévéjében magyar menekültek tömegeit látjuk. Megpörköldött, átlótt, lyukas zászlókkal vonulnak. Könnyes szemmel éneklik a magyar himnuszt. Azt mondják, hogy már vége mindennek az egész országban. Gitta sírva fakad. Jania az ablak felé fordulva áll. Az alacsony termetű tartalékos lövész őrzetű Stokes

hangosan és ordenáre módon káromkodik. Chris Cunningham, az oxfordi poéta sápadt arccal, magába roskadva ül, mintha nem is érzékelné, mi történik körülötte.

Kimegyek a szobából, és arccal a fal felé fordulva eldőlök a pricscsemen. Jill falra tűzött fény-

képe elhomályosul és szétfolyik előttem. Ajtónyikordulást hallok. Gyorsan eltakarom karommal a nedves arcomat.

Eddig a történet.

Drága uraim, kedves magyar véreim, melyikötök tud hasonlóról?

A közmegegyezés hajszálerei

Pozsgay Imre az állampolgári öntevékenységről, egyesületekről – a lakiteleki találkozóról

Korszakos változásokat él át a nyolcvanas évek Magyarország, igaz, Európa és a világ is. Immáron közhelynek tetsző felsorolásba kezdhethénk, mi minden bolygatta fel, rázta meg a közelmúltat, s írja önkényesen, olykor akaratumk ellenére is a jelenkori történelmet: egyetlen dolog látszik fixnek ebben a zaklatott világban: az ember maga. Sokak szerint ebben rejlenek a mi nagy tartalékaink is: az egyéni, kisközösségi ambíciók, érdekek felismerésében, a teljesítményelv széles, az eddiginél szélesebb és főleg konzekvensebb alkalmazásában – a társadalom öntevékeny erőinek, demokratikus energiáinak felszabadításában.

De vannak-e ehhez keretek? Vannak-e intézmények, vannak-e fórumok? Régiek, újak – széles, a legszélesebb alapokon nyugvók? Van-e módja az önkifejtésnek, medre az állampolgári jószándéknak? Pozsgay Imrének, a Hazafias Népfrent Országos Tanácsa főtitkárának tettük föl ezeket a kérdéseket; egyszersmind fölkerve arra is, adjon tájékoztatást itt a népfrent lapjában egy általa ismert olyan eseményről, ami egyre több szóbeszéd tárgya – s amit ugyanakkor eleddig jóformán csak a nyugati rádiók adásaiból ismernek –: a lakiteleki értelmiségi találkozóról.

Engedje meg, hogy emlékeztessem: a pártkongresszuson Ön arról beszélt, hogy a rossz társadalmi közérzet megszüntethető, ha növekszik az emberek cselekvési tere, tágul az állampolgárok kezdeményezési lehetősége. Ne kísérje ezeket gyanakvás, állandó felzúdulás – mondotta –, „ha elfogadjuk, hogy szocializmus van, akkor az irány nem az emberek közötti válaszfalak építése, hanem lebontása”. Egyetért azzal, hogy ez ma méginkább időszerű?

Igen, feltétlenül. S jó, hogy a pártkongresszust idézi föl, ebből talán érzékelhető, mennyire s milyen régóta foglalkoztat ez a probléma. De nemcsak engem, úgy hiszem még sokan vagyunk, akik éppígy hiányolják az aktívabb közéletet, azokat a lehetőségeket, amelyek a rossz közérzetből segítenék kiemelni a társadalmat. Mert a tagolatlanságnak, a túlzottan áttekinthetetlen és a nem igazán jól szervezett közéletnek az a következménye, hogy ma olya-

nok is rosszul érzik magukat a magyar társadalomban, akiknek a személyes helyzete ezt nem indokolná. Valószínű arról van szó, hogy a társadalom egésze szűkösen véli a cselekvési teret, holott ennek bővítéséhez nem is nagy dolgot, nagy műveletet kellene elvégezni, csak a határokat lenne szükséges közmegegyezéssel újra kijelölni. Vallom és vállalom, hogy felelősen gondolkodó állampolgárok alkotják ezt az országot, néhány alapérték dolgában ma is közmegegyezésre lehetne jutni: hiszem, hogy az emberek nagy többsége elfogadja eddigi ellentmondásos tapasztalataink ellenére is a szocializmust közös értéknek. S együttműködést tanúsít a többség abban a kívánságban is, hogy a nehezedő körülmények ellenére ne bomoljanak fel a társadalmi kapcsolatok, ne szűnjön meg a politikai stabilitás, és a társadalom elért integrációjának a fokát tekintsük előfeltételnek a továbblépéshez. Mindent egybevetve azt mondom, hogy ha világosan és önkritikusan szólnánk az elmúlt évtizedek tapasztalatairól, a bejárt útról, akkor az alapértékeknek a vállalásában a társadalmi közmegegyezést a gazdasági bajok ellenére is magasabb színvonalra lehetne emelni. Ehhez azonban az embereknek nagyobb szabadságra, állampolgári autonómiára, a döntésekben való részvételre van szükségük, vagyis olyan állapotra, amelyben a népért folytatott kormányzást a nép által és a nép jóváhagyásával folytatott kormányzás váltja fel. Úgy hiszem, hogy a politikai hatalom, az állam rendje és az állampolgárok ilyen fajta kívánsága ezek között a keretek között összeegyeztethető. Ez azonban feltételezi, hogy az állampolgár öntevékeny, kezdeményező lehessen, ha érdeke úgy kívánja, egyesüle-

tek alapításában is. Vagyis az alulról építkezés, a civil társadalom szövetét alkotó társadalmi kezdeményezés lehetősége természetes jogosítványai közé tartozék. E tekintetben már sok minden történt, ám a jövőben az eddiginél biztonságosabb jogi feltételeket kell ehhez teremteni, mert önmagában a politikai jószándék, amely ezt támogatja, nem elégséges, hiszen a bürokratikus akadályokon, garanciák híján elbukhat, viszontagságossá válhat a legnehezebb állampolgári kezdeményezés is.

A magyar közéletben, politikai struktúrában nem újkeletű az öntevékenység, spontán fellépés. Hiszen az egyesülési jog Széchenyiig visszavezethető, de később, a munkásmozgalom is merített ebből, máig emlegetett egyletei, egyesületei voltak. Mégis, mintha a nulláról kezdenénk...

Oka ennek, hogy egész generációk nevelődtek föl az egyesülési jogok, szokások megismerése, ilyen kultúra megszerzése nélkül. Amiket említ, ezek mindenképpen forrásnak tekinthetők. És ha nem is mindig formális egyesületek között zajlott a progresszió élete Magyarországon, és nem mindig pártszerveződési keretek között, akkor is elmondható, hogy mindig nagy igény volt az ilyesfajta társulásokra, és nagy készség azok működtetésére.

A nagy hagyományú kulturális mozgalmak, munkás önképzőkörök, az agrárszocialista mozgalom legkülönbözőbb társulásai arról is üzenetet hagytak a ma emberének, hogy az állampolgár, ha keze ügyébe alkalmas intézmény kerül, akkor ezekben felnőttként és nem gyermekded módon viselkedik. Persze az alkalmassághoz az is hoz-

zátartozik, hogy a közvetlen érdekeltségét lássa benne az ember, az egyén. Látszólag partikuláris és lealacsonyító, hogy csak a közvetlen érdek mozgat, de én nem így gondolom. A közvetlen érdek számomra egy nemzet egységének a fenntartása is, de el kell jutnia az állampolgárnak ilyen fajta igényhez és kívánsághoz. S ezekhez másképp nem jut el, csak úgy, ha maga is alkot közösségeket, és azoknak a működtetésében részt vehet. Az önkormányzat a nemzeti társulásnak is az alapja, s hál' istennek ilyen előzmények is léteznek szép számmal a magyar történelemben.

A passzivitás nagy veszély

Persze ma is nagy ezen a területen a bizonytalanság. Sok a sérelem, a meg nem értés, a vita. Igaz, a kormányzóvivő a múlt héten úgy nyilatkozott, hogy „a kormányzat minden helyes, jó szándékú... egyesület fejlesztésének, létrehozásának híve.”

Ezt magát biztató jelnek tartom. Hozzáteszem, hogy ez szakítás az a babonával, miszerint mára a szocialista társadalom a tudatoságnak olyan magas fokára jutott el, hogy ott a központi akarat és annak képviselője, az elmélet s a tudás birtokában már eleve képes megítélni, hogy mi a társadalom szükséglete, egészen az egyes állampolgárig. Ezért fölöslegesnek, nélkülözhetőnek tartja az állampolgár közvetlen szemléletén és tapasztalatain alapuló kezdeményezéseket, benne az egyesületeket is. Jól tudom, hogy a mi országunk már régen szakított ezzel a szemlélettel. Mégis valamiféle rossz hagyomány miatt sok görcs, bürokratikus ellenállás tapasztalható az állampolgári kezdeményezésekkel, az egyesü-

lésekkel szemben. És sok a jogi tisztázatlanság is. Hadd mondjam el ezzel összefüggésben, hogy a politikának egy korábbi felfogása eleve veszélyt látott az ilyen kezdeményezésekben. S azóta mi derült ki? Az, hogy nincs nagyobb veszély egy társadalomra nézve, mint amikor az állampolgár passzívvá válik, „nemzeti gondozottként” képzelel el a saját sorsát, nem pedig olyan személyiségként, akinek önmagának is hatása lehet azokra a körülményekre, amelyek között él. A sokat kárhozott állami gondoskodás most üt vissza, amikor a zavarban lévő, nagy deficittel küszködő államkassza, állami költségvetés a paternalista gondoskodást nem tudja ellátni. S elkezd valamilyen felsőbbrendű pozícióból korholni a népet, az állampolgárokat, amiért nem mozdítanak semmit a saját sorsukon. Hát nem erre voltak nevelve! Más volt velük szemben a követelmény. És egy új követelménynek megfelelni, hosszú-hosszú mellőzés után rendkívül nehéz. Természeteszerű, hogy amikor kiderül a gondoskodás hiánya, az állam képzetlensége arra, hogy minden emberi szükségletre maga reagáljon, minden emberi szükségletet maga elégítsen ki, akkor nem várható el, hogy az állampolgár azonnal a helyébe lépjen. Itt a jognak kell egyengetni az utat ahhoz, hogy ez az előbbre lépés megtörténjen.

Mozgástér, vita – meggyőzés

Ha végül is megszületik az egyesületi törvény, amit most már csaknem mindenki egybehangzóan óhajt, sőt sürget, az átrendezheti a politikai mozgástérrel. S a meglévő társadalmi szervek, a népfront, s nem utolsósorban a párt szemszögéből nem kockázatos ez?

Az egyesületek működése azt is megköveteli, hogy az alkotmánynak az egyesülési jogról szóló deklarációja alanyi jogként érvényesüljön az állampolgárok életében. Vagyis éppen a hatalomnak, a politikának kell óriási toleranciát tanúsítania ebben az esetben, tudomásul venni, hogy olyan jelenségek is előfordulhatnak, amelyek politikai rosszállásunkra érdemesek, mégse tehetünk semmit, mert a törvény garantálja, egyszersmind alkotmányossá teszi ezeket. Illetve egy valamit tehetünk: meggyőzni, vitában küzdeni a magunk elképzelt irány fenntartásáért. Ez így biztonságos, stabil kereteket ad az emberek közötti együttműködésnek, kiszámítható viszonyokat teremt, s hosszú távon a politika számára is ez a kifizetődőbb. És ez a kisebb kockázattal járó, bár vitathatatlanul nagyobb megterheléseket és igényesebb politikai meggyőző munkát követel. Természetesen ez átrendezheti a politikai mozgásteret. De a politikai mozgáster átrendeződése az én szememben nem a politikai célok földadását jelenti, hanem az eddig el nem ért politikai célok új feltételek közötti meghirdetését. S ehhez kell új együttműködési formákat teremteni, amelyekben megismétlem: azt is tudni kell elviselni, ha az emberi-társadalmi magatartások nem a prognosztizált politikai kívánság szerint alakulnak, hanem küzdelemben jönnek létre. Hogy ez kockázatos? Ma már biztosan mondhatom, nagyobb kockázat az, ha ezt a mozgásteret nem alakítjuk ki a politikai intézményrendszeren keresztül a társadalomban.

Az egyesületek jogállásához hasonlóan úgy hiszem, rendezésre szorul a társadalmi szervezetek közjogi és polgári jogi pozíciója is. Elképzelhetőnek tartja, hogy

a politikai reform részeként erre is sor kerül?

Azt hiszem, egy ilyesfajta jogi tisztázás azt a politikai szándékot is erősítené, amely szerint az érdekképviselőnek az lenne a dolga, hogy egy valódi közmegegyezést segítsen érvényesülni. A valódi közmegegyezésen pedig azt értem, hogy a döntésben is és a végrehajtásban is részt vállaljanak az emberek. Ehhez pedig, bármilyen ellentmondásosnak tűnik fel amit mondok, az is szükséges, hogy a társadalomban érdekmozgatta kemény viták legyenek. Nem kell ezektől félni! Sőt, ezek teremthetik meg a hatalom működésében oly nélkülözhetetlen ellenőrzés lehetőségét, hiszen enélkül újra meg újra visszatérő kísértése minden döntésnek a voluntarizmus. Vagyis a vágyak összetévesztése a valósággal, a kívánt cél oly módon való sürgetése, hogy az már számításon kívül hagyja a megvalósítás feltételeit, az emberek, az állampolgárok együttműködési készségét. Sajnos emiatt jártunk pórul az elmúlt másfél-két évtizedben is. Mert már azt hittük, hogy túl vagyunk ezen, úgy véltük, olyan felvilágosult politikai gondolkodás jegyében kormányozzák ezt az országot, amely nem hajlamos a voluntarizmusra. Azt hiszem, személy szerint senki nem hajlamos, de a hatalom belső mechanizmusai, a hatalom gyakorlásának eddigi módja magában hordozta az ilyen döntések lehetőségét, az ideológiai és a kívánt politikai cél olyan fajta előrehozását, ami már eleve fals döntéseket igényelt magának. Ezen túl kell lépni, az ezzel kapcsolatos ideológiai görcsöket levetkőzve, meg a politikai akaratképzésnek az ellenőrizetlen mechanizmusait is kiiktatva. Egy nehezen született döntés meggyőzőbb, mint

a túl könnyen meghozott. Ám az akaratképzésben váló ilyen részvételhez önállóságukban meg kell erősíteni a társadalmi szervezeteiket, tisztázni közjogi és polgári jogi pozíciójukat, jogállásukban pedig garanciákat kell kapniuk. Mégpedig azért, hogy ha a társadalom által kívánt és a társadalmi célokhoz kapcsolódó szerepük és funkciójuk gyakorlását vállalják, akkor ezt ne rosszallás, hanem jóváhagyás kíséresse a politikai partnerek részéről. Ez összefügg az önkormányzatok működésének a dialektikájával is: egy erős, de önálló szervezetekkel kiépült vertikális politikai rendszer nem működhet horizontálisan szerveződő és azok között kapcsolatokat kereső kormányzati rendszer nélkül. Akadály egyedül az alkotmány és a törvény legyen a működésben. A politika toleranciájába ennek is bele kell tartoznia. Ahhoz, hogy kiszámítható viszonyok között éljenek az emberek, tudniuk kell, ha jogszerűen és a törvények szellemében cselekszenek, akkor bántódás nem érheti őket. Még akkor sem, ha erősen vitatható amit tesznek, és nézetük nem egyezik például egy társadalmi vitában az előterjesztő nézeteivel, de akár még a szándékaival sem.

Ha valahol, a népfrontban tudják, hogy az egyesülésről, az egyesületi jogról milyen keveset tud a magyar átlagember. Nem ismeri, hol ér véget a baráti kör, az asztaltársaság, és hol kezdődik a formális szervezet. A lakiteleki találkozó hová sorolható? Minek minősíthető? A nyugati rádiók úgy beszéltek róla, mint Magyar Demokrata Fórumról.

A lakiteleki találkozó baráti özszejövetel volt. Olyan eszmecsere, amit néhány, az ország sorsá-

ért felelősséget érző értelmiségi kezdeményezett. Ebben hajtóerő a nemzet sorsáért érzett aggodalom volt, a célja pedig, hogy a dolgok, folyamatok újragondolásával, párbeszéddel serkentsék a közgondolkodást, az újító cselekvést.

Progresszív s nem ellenzéki

Bizonyára tudja, úgy terjedt el, hogy ez egy ellenzéki megmozdulás volt. Ezért is furcsállották sokan, hogy azon Pozsgay Imre volt a „központi szónok”. Miért vállalta? Mit remélt tőle? S mondana néhány nevet, kik voltak ott, ha ez nem titok?

Én magam, aki résztvevője lehettem e fórumnak, sőt előadást tartottam Lakiteleken, határozottan állítom, hogy ez nem minősíthető ellenzéki találkozóknak. Sőt, a világ sok kormánya boldog lenne, ha ilyen természetű és ilyen felfogású vitapartnerekkel kellene együttgondolkodva az ország jövődjéről tanácskozni. Ezzel én korántsem azt akarom mondani, hogy valamiféle homogén, és a nézetek teljes egységét reprezentáló társaság jött össze Lakiteleken, ellenkezőleg, nagyon is sokszínű volt ez a gyülekezés. Sokszínű, amilyen a társadalom, amilyen a magyar közgondolkodás. Ott voltak az úgynevezett másként gondolkodók is. Ott voltak olyan emberek, akik talán már abban is kételkednek, hogy a szocializmus egyáltalán meg tudja oldani az ember problémáit. De hát ilyen kételyek vannak a magyar társadalom más részeiben is, a mai nehéz körülmények között ezen se lehet csodálkozni. Azonban a tekintetben a lakiteleki találkozó nem hagyott kétséget maga után, hogy az értelmiségnek az a része, amely ott volt, s nem túl merész a következtetés, hogy akiket

képviselt: az a baj elhárításán akar munkálkodni. És a politikai stabilitás igényét kielégítve, az ország bajait fölhánytorgatva, igaz, némely esetben rendkívül kritikus megnyilvánulásokban kissé szokatlan élességgel, de a közmegegyezés és alkotmányos rendünk talaján maradva ajánlott párbeszédet a kormánzatnak, az ország vezetésének ahhoz, hogy közösen találjunk rá az olyannyira kívánt kivezető útra. Tehát nincs másról szó, mint amiről az előbbieken más összefüggésben már beszéltem, hogy mivel sok tekintetben megrendült a bizalom a hivatalos intézmények iránt, ugyanakkor, összeomlást józan ember nem akar ebben az országban, sokan öntevékenyen, maguk is kezdeményezik új intézmények létrehozását. S ezekben az intézményekben keresik a kifejezési eszközöket is gondjaik, de ami több: együttműködési szándékuk megfogalmazására. Természetesen nem titok, hogy kik voltak ott, hiszen nyíltan vállalták a részvételt, akik eljöttek, sokan előadást is tartottak. Így Bihari Mihály politológus, Gombár Csaba szociológus, Csurka István, Fekete Gyula, Konrád György írók, Benda Kálmán, Szabad György történészek, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Márton János agrárközgazdász, a Népfront Országos Tanácsának alelnöke, István Lajos professzor, a népfront Vas megyei elnöke. De említhetem Levendel László orvosprofesszort, a népfront Családvédelmi Tanácsának társelnökét, Újhelyi Szilárdot, a Márciusi Front alapító tagját, Makovecz Imre építész, Lengyel László közgazdászt, Kosa Ferenc, Kovács András filmrendezőket. Összesen mintegy 150-160 magyar értelmiségi volt ott, nagy többségükben felelősen gondolkodó, az előítéletek fölé emelkedni tudó,

cselekvésre kész, a katasztrófát elhárítani kívánó magyar állampolgár. Közülük némelyek nézetével mindenben nem lehet, bizonyos pontokon pedig kifejezetten nem szabad egyetérteni, de a szándékkal és a törekvésükkel mindenképpen, mert az ilyen párbeszédre véleményem szerint is szükség van.

Választóvonal: ki akar jót

Tehát igaz a hír, hogy hiányzott az úgynevezett „kemény mag”, a másként gondolkodók legradikálisabb csoportja. Mondható ez a népiesek összejövetelének? S igaz, hogy ki is pattant a meghívások, pontosabban az urbánusok távolléte miatt némi vita? Érezhető volt ilyesféle szembenállás? És egyáltalán, mint politológus, létezőnek tartja ezt a terhes örökséget a mai magyar értelmiség soraiban?

Az ellenzéknek ez a szárnya valóban nem volt jelen. De ez nem is a lakiteleki találkozó a problémája, annál sokkal összetettebb kérdése ez korunk magyar valóságának. Nevezetesen az, hogy a szocializmusban is létező ellenzéknek hol jelöljük ki a helyét a társadalmi mozgástérben. Hiszen az általuk felvetett elgondolásokra úgy hiszem lehet politikai választ is adni, egynémely javaslatukat megfontolni, és akkor ebben a politikai válaszkörben el is lehet helyezni őket. Kétségtelen, hogy zavarok vannak ekörül, Lakiteleken is szóba került a szerepük; némelyek részéről egyenesen az a vélemény hangzott el, hogy ez a lakiteleki találkozó egy népi összejövetel volt, amely fölelevenítette a már-már feledésbe merülő népi-urbánus vitát. De azt hiszem, hogy ez a megjegyzés félreértéseken alapult. Csak rá kell nézni a jelenléti ívre

és a felszólalók névsorára. Ma a magyar progresszióknak szerintem olyan mozgástérre van szüksége, ahol nem ezzel az átkos örökséggel bajlódunk, hanem azzal a kérdéssel, hogy ki akar jót ennek a nemzetnek. Ki akarja hozzájuttatni a felemelkedéshez, s ilyen szempontból én választóvonalnak nem a népiek és urbánusok között húzódó vonalat tartom, hanem azt a kérdést, kik vallják a „minél rosszabb, annál jobb” politikát – hiszem, hogy ilyenek kevesen vannak –, s kik állnak a másik oldalon, egy párbeszédben létrejövő, széleskörű nemzeti közmegegyezés talaján. Lakitelek ebben egyértelmű vallomást tett. Igaz, hogy a glasznosztj szellemében olyan hangot ütött meg, amelynek a fogadására politikai életünkben talán még nem vagyunk fölkészülve, de amihez hozzá kell szoknunk, hogy új módon tudjuk érvényesíteni politikai szándékainkat a jövőben.

A Nyilatkozat

A végén egy Nyilatkozatot fogadtak el. Megismerhetnék ezt olvasóink? Nehéz ugyanis olyasmivel egyetérteni vagy vitatkozni, amit nem hallott, nem látott az ember.

Hogyne, természetesen. Annak előrebocsátásával, hogy ez a Nyilatkozat bár jogilag kifogástalan, és az alkotmány kereteiben, a közmegegyezés viszonyai között is megállja a helyét, politikai tartalmában sok vitatható és tovább vitatandó elemet tartalmaz.

„A magyar szellemi élet több, mint másfélszáz tagja baráti eszmecserére gyűlt össze 1987. szeptember 27-én, vasárnap Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgay Imrét, a Hazafias Népfront főtítkárákat.

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan meglazultak, önismerete megdöbentően hiányos, összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közérkölcshelyes súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módozatait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva, az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakulásában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az a véleményük, hogy csak társadalmi részvétellel lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják egy magyar demokrata fórum létrehozását, amely a folyamatos

és nyilvános párbeszéd szintere lehetne. Egy ilyen fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. Ezt a fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széles körű összefogásával kijuthatunk a válságból.”

Újragondolva a szocializmust

Súlyos mondatok, kemény megállapítások. De őszintén szólva a sok szóbeszéd után én másra, kifejezetten ellenséges zárnyilatkozatra számítottam. Ön mennyiben vállalja ezt? S mivel vitatkozik?

Én különösen azt a kijelentést tartom vitathatónak, amely úgy szól, hogy „nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe”. Úgy hiszem, hogy ez így nem felel meg a tényeknek, és ezenkívül nem nemzetmentő-mozgósító, hanem talán inkább leszerelő hatású, még akkor is, ha benne van egy olyan ígéret, hogy majd akkor ki kell alakítani egy ilyen jövőképet. Úgy hiszem, hogy a mi nemzeti önazonosságunk fontos része a szocializmus vállalása, éppen ezért inkább arról kellene szólni, hogy a szocializmus megtett útját a

zsákutcákból esetleg visszafordulva, újragondoljuk, és a szocializmus magyar útját kialakítsuk. Megismétlem, az eddig elért helyzetet előfeltételnek tekintve ehhez. Nemzeti önérzetünknek ebben éppúgy helye van, mint a közösségi tulajdon formáinak, benne múltunk és nemzeti önismeretünk éppúgy fontos szerepet játszik, mint a hatékony gazdaságra való törekvés. A másik: a társadalmi-politikai viták feltételeinek javításában egyetértek a nyilatkozat szerzőivel abban, amit a politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendjéről mondanak, ám itt is valami még idekíváncozik. Leginkább, hogy ez a hatalom oldalán is megfogalmazódó igény, és a politikai intézményrendszer reformjának tervei tartalmazzák is azokat a lehetőségeket, amelyeket itt hiányolnak. Ebből a szempontból a közmegegyezés és a hatalommal való párbeszéd képessége hitelesebb lenne, ha erre is történné utalás. Ami pedig a Magyar Demokrata Fórum létrehozását illeti, azt hiszem, hogy ennek működéséhez a legjobb feltételeket éppen a népfrontmozgalom tudná megteremteni. Mindezzel együtt Lakiteleket én értékes és gondolatgazdag összejövételnek tartom. S bárcsak sok elvtársam, harcostársam látná, tekintené hasonlóan az ilyesféle alkalmakat, kezelné valódi politikai esemény rangján azokat. Mert abban a pillanatban nem zárnánk ki magunkat az ország közéletéből, hanem még inkább bekapcsolódnánk abba, és nem szorulnánk tartósan defenzívába. Hiszen, mondanivalónk van, tisztességes mondanivalónk, ez még a lakiteleki fogadtatásból is kitetszett.

TÓTH GÁBOR

Nagymihály Zoltán

Trianon mint évszázados szimbólum

Az idei évben a máriaremetei Kisboldogasszony Bazilikában került sor a Bethlen Gábor Alapítvány által adományozott Teleki Pál Érdemérmek ünnepélyes átadására. A 2017-es év kitüntetettjei: Horváth Béla volt országgyűlési képviselő, Molnár Pál közíró, a *Vasárnapi Újság* egykori főszerkesztője, Török Máté és a Misztrál Együttes, a Mika Sándor Egyesület, a müncheni Széchenyi Kör, valamint a Rákóczi Szövetség. Az egybegyűlteket Rieger Tibor szobrászművész és a bazilika plébánosa, Esterházy László köszöntötte, a laudációkat Lezsák Sándor, a BGA Kuratóriumának elnöke, az Országgyűlés alelnöke tartotta. Az érdemérmek átadása után vette át a 2016-os Bethlen Gábor-díjat Barki Éva Mária bécsi magyar jogász. Az eseményen idén is megemlékeztek a trianoni békediktátum évfordulójáról, ezúttal Intézetünk munkatársa, Nagymihály Zoltán mondott emlékbeszédet. A beszéd teljes szövegét az alábbiakban olvashatják.

*„Boldogasszony, ezer évig
Édesanyánk voltál,
Eleink, ha hozzád sírtak,
Hozzájuk hajoltál:
Száz ostorral ostorozzon,
Csak ez egyért, Boldogasszony,
A jó Krisztust kérd meg:
Négy-víz-parton, három-hegyen
Mindörökké magyar legyen
A máriásének.”*

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Plébános Atya! Kedves Megemlékezők!

E szakrális környezetben, Máriaremetén, a Magyarok Nagyasszonya szobrától nem messze illő, hogy felidézzük a piarista tanár, költő, a két világháború közötti magyar cserkészmozgalom egyik legjelentősebb alakja, Sík Sándor 1920-as főhászát az andocsi Máriához. Köszönöm a megtisztelő lehetőséget, hogy szólhatok Önökhöz. A megtiszteltetés még nagyobb, ha tudjuk, hogy tavaly barátunk és harcostársunk, Juhász György mondta a megemlékező beszédet. Emlékezünk róla szeretettel a szívünkben!

Kilencvenhét év távlatából Trianon számunkra nem egy helyszínt, egy impozáns Versailles-i kastélyt jelent. Már nem is egy eseményt – egy erős cinizmusmal szerződésnek nevezett nagyhatalmi diktátum aláírását. Trianon a magyar közgondolkodás számára fogalom. Olyan fogalom, amelyben összesűrűsödik az elmúlt száz év – egy közösség minden szenvedése, amelyek eredője jórészt ez a döntés. Ha Trianonról beszélünk, az országcsonkítással egyszerre juthat eszünkbe magyarok másodrendű állampolgárrá tétele saját hazájukban, lakosságcsere névezett kiűzetés a Felvidékről, vérbosszú a Délvidéken, az anyanyelv-használat korlátozása, a szelmeneci kettévágott falu vagy éppen a magyarellenes pogrom Marosvásárhelyen.

Trianon egyszerre a megemészthetlenség, a kibeszélhetetlenség és az orvoslatlanság szimbóluma. A két világháború között politikusok, írók, tudósok, művészek legjobbjai próbálták megérteni a megérthetlent, barátkozni a csak rövid rémálomnak remélt valósággal. Juhász Gyula és József Attila, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Tóth Árpád, Herczeg Ferenc és Tormay Cecile merengett a „kincses Kolozsváron”, Ady

Érmindszentjén és Váradán, a vértanúk városán, Aradon, a pozsonyi koronázóvároson és a kassai Dómon, Szabadkán és az ősi Vereckén. A Kosztolányi Dezső által szerkesztett, először 1921-ben megjelent *Vérző Magyarország* című kötet írásaiból a nagyfokú érzelmi azonosuláson túl még az ideiglenesség érzete és reménye tükröződik. Herczeg Ferencet idézem: „...valamire való magyar ember soha sem fog belenyugodni az ország földarabolásába. Képzeltető olyan helyzet, mikor nem lesz opportunus erről beszélnünk, de úgy sohasem fordulhat a világ, hogy a szívünkben is lemondjunk ezeréves örökségünkről. Ezt sem fegyverrel, sem szerződéssel, sem brutalitással, sem engedékenységgel nem fogják elérni ellenségeink, mert az ilyen lemondás ellenkeznék az ember ősi természetével.”

A revízió, az igazságtalanságok békés eszközökkel való kiküszöbölésének vágya teljes támogatást élvezett a magyar közbeszédben. Kassa hazatérése idején, 1938-ban Márai Sándor ekképpen tudósította szülővárosából a *Pesti Hírlapot* és a közvéleményt: „Mikor az ember nagyon sokáig, éveken át készül valamire, s minden hitével, minden akaratával szolgál egy célt, amikor bekövetkezik az, amire ilyen föltétel nélkül készült: a valóság legtöbbször csalódás. E sorokat szülővárosomban írom, amelynek visszatérését legjobb akaratommal és hittemmel szolgáltam, s olyan erősen akartam, mint talán semmit az életben: s most, mikor a valóság bekövetkezett [...] csodálattal észlelem, mennyire fedí ez a valóság az elképzeltet! Kassa nem csalt meg: egészen olyan, mint ahogy emlékeimben és álmaimban láttam, olyan, ahogy elképzelttem. [...] Így áll előttünk, életnagyságú valóságában, a táj és a lélek, amely most hazatér az örök otthonba. Kimondjuk a drága városok nevét, s csodálatos térképet látunk, melyet nem a pillanat politikai ereje rajzol, - az örök Felvidék térképét látjuk, amelyen összevegyül erdő és város a múlt tüneményével, műemlék és rögzített betű azzal a

titkosabb mítosszal, melynek láthatárán ezer év történelmi és szellemi körképe dereng.”

A második világháború lezárása, az újabb „Trianon”, majd Magyarország szuverenitásának teljes elvesztése tökéletesen kibeszélhetetlenné, tabuvá tette a traumát. Juhász Gyula óvó figyelmeztetésének első sorát tiltássá formálta, a másodikat eltagadta a diktatúra: „Nem kell beszélni róla sohasem, de mindig, mindig gondoljunk Reá.” Idézzük fel itt Mindszenty József hercegprímás alakját, aki – mint tudjuk, hetven éve nagy hatású zarándoklatot vezényelt ide, Máriaremetére, és akinek szoboravatására szintén a közeljövőben kerül sor – a leghangosabban, szinte egyedüliként tiltakozott a felvidéki magyarok kiűzése és a délvidéki magyarok legyilkolása ellen. A külügyminiszternek írt levelében így fogalmazott: „Az, hogy 1938-ban örültek a Magyarországhoz való visszatérésnek, amellyel különben is 90%-ban magyar és összefüggő tömböt alkotnak, nem lehet ma bűnük. Melyik egyén és nép nem örül akkor, ha ősi hazája keblére visszatérhet?” A diktatúra kiépülése után a tettek, az összetartozás kifejezése helyett homályos, hazug ígéretek hangzottak el a szocialista internacionalizmus mindent megoldó eszméjéről. Holott a kommunista diktatúra nem javított, de rontott a helyzeten – az itthoni hallgatás teljesen kiszolgáltatta a határon túli magyarságot az egyáltalán nem internacionalista szocializmust építő utódállamoknak. Hogy a szocializmus nem megoldás, hanem csak fokozza a problémákat, azt kevesen merték kimondani. A nemrég távozott Csoóri Sándor Duray Miklós könyvéhez írt előszavában megfogalmazta: a rendszertől elválaszthatatlan sajátosságok – mint az egypártrendszer, a magántulajdon megszüntetése és az egyházak kiiktatása – a kisebbségek szempontjából hatványozottan voltak hátrányosak. Csoórit idézem: „A szocializmus vívósakja alatt a Trianon utáni kisantantós összepillantások cinkosságát figyelheti meg szomorúan az ember. [...] Ezek az

Nagymihály Zoltán beszéd közben. (Fotó: Bojtos Anita)

örületbe csúszó torzulások nem egyszerű félreértések. Ott van mögöttük a törvény: a szocializmus végiggondolatlan eszmerendszere és gyakorlata.”

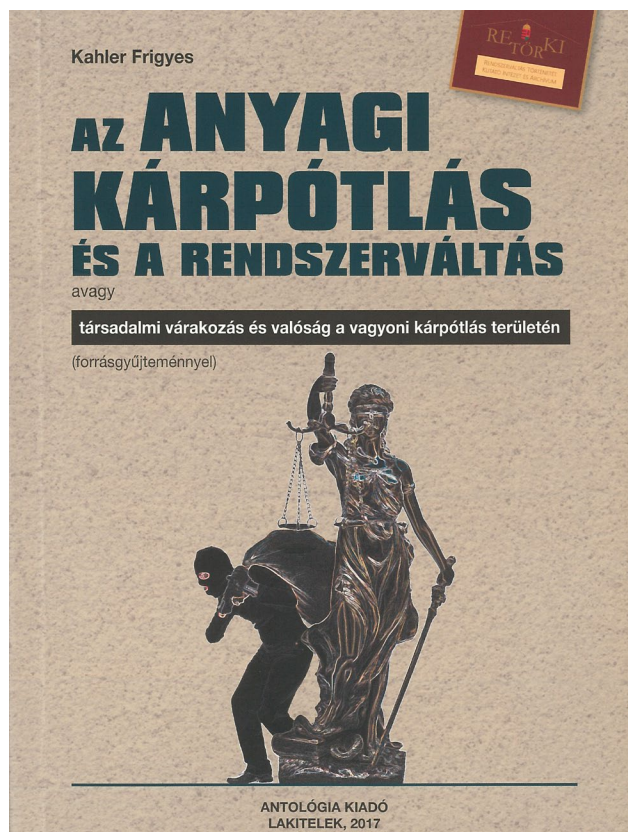
Trianon mint fogalom lassan száz évvel a diktátum aláírása után is orvosolatlan. Az Európai Unióban, amelynek keretei között jelenleg élünk, nincs becsülete az őshonos nemzeti kisebbségeknek – inkább gyanakodva, mint bátorítva tekintenek a közösségi jellegű követelésekre. Valahogy úgy vannak vele, mint a szintén Csoóri által idézett amerikai diplomata, aki nem érti, hogy a nemzetiségek „miért akarnak fennmaradni, amikor asszimilálódhatnak” is. Először azonban önmagunkba nézzünk. A közép-európai kommunista rendszerek összeomlása óta sem sikerült nemzeti egységet teremteni a határon túli magyarság ügyében – akkor sem, ha e célhoz a rendszerváltás óta talán még nem álltunk ilyen közel. A személyes példa ereje, egy-egy határon túlra vagy onnan szervezett osztálykirándulás, a nemzeti összetartozás törvénybe iktatása (az ar-

ról való iskolai megemlékezés), az összetartozást tudatosító civil szervezetek léte és tevékenysége mind-mind fontos lépést jelent. Tudnunk kell, hogy az emlékezés nem öncélú – gondoljunk csak a nyelvhasználatot korlátozó törvényekre, a mindennapok hátrányos megkülönböztetéseire, az időről időre feltörő magyarelles erőszakra vagy a még mindig elérhetetlennek tűnő autonómiára.

A századik évfordulóhoz közeledve tudatosítsuk magunkban és szomszédainkban is: Trianon közép-európai tragédia. Végletekig fokozta a már amúgy is létező viszálykodást, gyengévé, a nagyhatalmak számára kiszolgáltatottá tette a Kárpát-medencében élő népeket. A majális örvénylésben, Európa közepén, az egyre inkább kontinensen kívüli nagyhatalmak nyomásának satujában meg kell találnunk küldetésünket és azokat a pontokat, amelyek összekötnek bennünket. Magyart a magyarral, magyart a másik közép-európaival.

A Magyarok Nagyasszonya segítsen bennünket ebben!

A RETÖRKI legújabb kötetei

Kahler Frigyes: Az anyagi kárpótlás és a rendszerváltás

Kávássy János: Mások szemével

Szalai Attila: A múltból jelen, a jelenből jövő

Az elmúlt negyedév fontosabb eseményei

Kárpát-medencei Nemzetpolitikai Szabadegyetem

Augusztus 7-én vette kezdetét a Kárpát-medencei Nemzetpolitikai Szabadegyetem rendezvénysorozata. A Lakiteleki Népfőiskolán tartott, többnapos eseményen mások mellett előadást tartott Bíró Zoltán, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum főigazgatója is, aki összefoglalta a RETÖRKI célkitűzéseit és eddig elért eredményeit. A lakiteleki találkozó harmincadik évfordulója kapcsán elmondta, az intézet egyebek közt három kötet és egy kronológia megjelentetésével is készül az eseményre. (Bágya Rita, Lizik-Varga Katalin)

[<http://www.retorki.hu/hirek/2017/08/23/a-retorki-is-a-nemzetpolitika-resze>]

[http://nepfoiskola.lakitelek.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2701:nemzetpolitika-hataron-innen-es-tul&catid=20:hirek&Itemid=40]

Közgazdászok és szociológusok találkozója

2018. június 28-án került megrendezésre Lóránt Károly, a RETÖRKI külsős munkatársának szervezésében a közgazdászok és szociológusok soron következő találkozója. A 2015 óta rendszeresen megszervezett találkozón a két szakma képviselői a rendszerváltás időszakából kiinduló gazdasági és szociálpolitikai kérdéseket vitatják meg. A találkozó témáját ezúttal Sziládi Tibor Látens gyorsulás – avagy peremfeltételek Németh István elképzeléseihez című előadása adta. Sziládi Tibor előadásában rámutatott, hogy az uniós csatlakozás óta az alsó Duna-völgyének hústermelése csökkent a legnagyobb mértékben, amely nincs összhangban a régió gabona- és kukoricatermelő kapacitásával. Az előadó kitért a foszforkereskedelemhez kapcsolódó problémákra is, amelyek egyebek mellett a kereskedelmi csatornák kvázi monopolizáltságában és a rejtett döntéshozatali mechanizmusban gyökereznek. (Szegő Szilvia)

[<http://www.retorki.hu/hirek/2017/07/17/kozgazdaszok-es-szociologusok-talalkozoja-a-retorki-ben>]

X. Fialat Politológusok Találkozója

Immár tizedik alkalommal kerül megrendezésre a Fialat Politológusok Találkozója, amelynek keretében a politológia és a történettudomány képviselői gyűlnek össze közös eszmecsereére. A konferencia ezúttal A magyarság esélyei – a rendszerváltás 30 éve címet viseli, utalva a lakiteleki találkozóra, amely egyben a Magyar Demokrata Fórum születésének ideje is. A konferencián intézetünk több munkatársa is előadást tart.

Szilcz Eszter

Egy szonettnyi költő Lakiteleken

1985. október végén a lakiteleki művelődési házban több száz ember gyűlt össze Lezsák Sándor meghívására, hogy együtt ünnepeljék az irodalom és a képzőművészet rendhagyó találkozását, és kimondva a kimondhatatlant: némán fejet hajtsanak 1956 emléke előtt.

Az összejövetel gondolata 1983-ban fogalmazódott meg Lezsák Sándorban, aki akkoriban a lakiteleki művelődési ház népművelője és a helyi amatőr színjátszó csoport vezetője volt. Egy olyan rendezvény gondolata körvonalazódott benne, ahol fiatal képzőművészek illusztrációkkal látnák el a kárpát-medencei magyar irodalom válogatott verseit. „...a jelenkor egységes magyar költészetének kellene egy olyan bemutatót, kiállítást szervezni, amelyen megszólalnak a jeles költők, ugyanakkor láthatóvá is tesszük a verseket. A kiváló lakiteleki képzőművészekkel együtt gondoltam végig az Antológia-kiállítás tartalmát. Az volt a cél, hogy Gulyásné Gyöngyösi Gyöngyi és férje, Gulyás Géza, valamint Tábori Aranka versillusztrációinak társaságában hangozzanak el a versek. Két évig készültek az illusztrációk. A könyvtárból válogattam a történelmi hazában, a Kárpát-medencében, Nyugat-Európában és a tengerentúlon élő költők műveit, Márai Sándor, Csoóri Sándor, Tollas Tibor verseitől kezdve egészen

Nagy Gáspáréig. Természetesen nem hagyhattam ki Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című korszakos versét se. New Yorkból megszereztem az ott kiadott hanglemezt, amelyen ő maga mondta el a versét” – emlékezett vissza Lezsák Sándor.¹

Az est egy zseniális ötlet – a rendezvény lényegében egy ártatlan képzőművészeti kiállítás – köré szerveződött, amely így biztosította a teljes legalitást, ugyanakkor tartalmát és mondanivalóját tekintve – lévén, hogy a megnyitóra felvonult a nemzeti demokratikus, a rendszert nyíltan elutasító szellemi kör legjava, s erről műveik felolvasásával nyilvánosan is tanúságot tett – egyértelműen az illegalitás, a fennálló rend eszméinek és törvényességének tagadása alapján állt.² A rendszer kifogásolni valót nemigen találhatott egy művelődési ház kiállításának megnyitóján. Az est azonban egy szellemi, kulturális felvonulást leplezett, amelyen a nemzeti hagyományokhoz és a szuverenitás gondolatához közel álló írók, költők sorakoztak fel, egy élő irodalmi *Antológia* résztvevőiként. Az elhangzott versek a magyarság elnyomottságának, a nemzeti önrendelkezés hiányának és az 1956-os forradalom vérbe fojtása emlékének irodalmi igényű megfogalmazásai voltak, anélkül, hogy a tilalmas – s ugyanakkor azonnali beavatkozásra alkalmat adó – 1956-os for-

1 Spangel Péter: *Himnusz kívülről, belülről. Beszélgetés Lezsák Sándorral*. Budapest, Kairosz, 2012, 86-87.

2 Petrik Béla: „Ragyog az októberi erdő, ragyog az októberi nap...”. Az 1985 októberében rendezett lakiteleki *Antológia*-est. In: *Élő Antológia. Lakitelek, 1985. október 22.* Szerk. Tóth Erzsébet, Agócs Sándor. Lakitelek, Antológia, 2011, 10-11.

radalmat egyetlen mondat erejéig bárki is néven nevezte volna.³

Az első jelentést október 17-én küldte a Borsod megyei III/III-as ügyosztály, amelyben egy hálózati személyük részére küldött meghívóról értesítették a belügyet. Ebből világossá vált számukra, hogy a kiállítás és irodalmi est névsora számos ellenzéki személyt vonultat fel: Aczél Géza, Baka István, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Kovács István, Nagy Gáspár, Ratkó József, Serfőző Simon, Szervác József, Szécsi Margit, Tornai József, Tóth Erzsébet, Utassy József, Zalán Tibor, Veress Miklós.

Az *Antológia*-est 19 órakor kezdődött a zsűfolásig megtelt művelődési ház színháztermében, a kiállított képek pedig az előtérben sorakoztak.⁴ Utassy

3 Uo. 11.

4 Versillusztráció készült az alábbi költők verseihez: Aczél Géza, Baka István, Balaskó Jenő, Barak László, Bari Károly, Buda Ferenc, Csoóri Sándor, Dedinszky Erika, Döbrentei Kornél, Farkas Árpád, Fenyvesi Ottó, Fodor András, Gál Sándor, Gömöri György, Györe Balázs, Határ Győző, Hervay Gizella, Horváth Elemér, Ilyés Gyula, Kányádi Sándor, Kemenczky Judit, Kemenes

József végül nem tudott részt venni az eseményen, így éppen 14 – Nagy Gáspárt idézve –, egy „szonettnyi költő” volt jelen a színpadon. Pap Gábor művészettörténész többek között ezekkel a szavakkal nyitotta meg a tárlatot: „Ritka az az eset, amikor ekkora húzóerőt tud gyakorolni a kortárs irodalom a kortárs képzőművészetre. Becsüljük meg ezt az alkalmat, tiszteljük őket nagyon, mert az eddigi munkásságuk alapján ez egészen hősi-esnek nevezhető bátorság, és ez a bátorság végül is meghozta a maga jutalmát, és ez a jutalom ezúttal nekünk szól.” Lezsák Sándor köszöntő szavait pedig egy Petőfi-versidézetrel nyomatékosította: „Európa csendes, újra csendes, Elzúgtak forradalmi...” Majd így folytatta: „Milyen ez a csönd? Az itthoni, Duna-táji, az európai csönd? Olyan, amilyen az

Géfin László, Kibédi Varga Áron, Kiss Anna, Kiss Dénes, Kovács István, Lezsák Sándor, Markó Béla, Márai Sándor, Mózsi Ferenc, Nagy Gáspár, Nagy László, Páskándi Géza, Petri Csathó Ferenc, Pilinszky János, Ratkó József, Saáry Éva, Serfőző Simon, Cs. Szabó László, Szentmihályi Szabó Péter, Szervác József, Szécsi Margit, Székely Dezső, Szikszai Károly, Szilágyi Domokos, Sziveri János, Szőcs Géza, Thinsz Géza, Tímár György, Vári Attila, Veress Miklós, Weöres Sándor, Zalán Tibor.

Ratkó József (szemben fehér ingben) az 1987-es lakiteleki találkozón a hallgatóság soraiban.

életünk... Arcunkon kövesednek a tehetetlenség lenyomatai. Most ezekből csak egyet, ez húsunk elevenjébe mar. Amíg a költő verseskötete, egyáltalán: a könyv az ország határain szigorúan ellenőrzött, csempészárúként rejtegetett, addig ennek az európai csöndnek a történései csak bennünk zúgnak, mint kagylóban a tenger, tartósítva félelmet, aggodalmat. Mert különös idő visel bennünket: innen mehet a magyar nyelvű könyv Bécsbe, Párizsba, Clevelandbe, de onnan nem érkezhetsz; s jöhet a könyv Nagyváradról, Csíkszeredából, de innen oda szabadon nem utazhat.”

Aznap este az ország minden tájáról érkeztek Lakitelekre, Budapesttől Nyíregyházáig, az egyszerű parasztembertől a csepeli munkásig, rengetegen voltak. A köszöntők után az *Egy mondat a zsarnokságról*, majd Kányádi Sándor *Fekete-piros* című verse szólalt meg hangszalagról. Aztán a költők egymás után olvasták fel saját verseiket. Zúgó tapsvihar követett minden egyes verset, olyan volt a hangulat, mint egy koncerten. „Az est tulajdonképpen egy élő metafora volt. A színpadon ültek a költők, s hogy valami díszlet legyen, a két-három méter széles, egy méter magas dobogót lefedtem vászonnal. Feltettünk rá egy vázát virággal. A másnapi pártbizottsági jelentésben az szerepelt, hogy az 1956-os jelképes koporsó volt a színpadon...” – idézi fel emlékeit Lezsák Sándor.⁵ Ugyanez a jelentés a létszámot először 350-400 főre tette, majd ezt később módosították a valódi 500 körülire. Beszámol még arról is, hogy tv- és rádiófelvétel készült az est folyamán, illetve, hogy néhány külföldi vendég is részt vett az eseményen. Az *Antológia-est* miatt nagy politikai botrány kerekedett, szervezőit, résztvevőit komoly retorziók érték. Egyes visszaemlékezések szerint az MSZMP Bács-Kiskun megyei első titkára „vérfürdőt rendezett” a megyében. Meghurcolták Gyöngyösi György művelődésiház-igazgatót, akinek lánya és veje a három il-

lusztráló művész között volt, és kirúgták állásából Lezsák Sándort. „Én nem taníthattam történelmet, nem kaptam órát, szakfelügyelőket küldtek. Sokak fejére hozott bajt pusztán az, hogy az esten jelen voltak. Munkahelyek forogtak veszélyben. Többüket berendelték Kecskemétre, »meghallgatásra«... Megpróbálták a közvetlen környezetemet is tönkretenni, elbizonytalanítani, velem szembe fordítani... Megmondom őszintén, nem is gondoltam, milyen következményekkel járhat az *Antológia-est*” – meséli Lezsák a *Himnusz kívülről, belülről* című interjúkötetben.⁶

A Magyar Televízió Szegedi Stúdiója készítette a felvételt az estről, melyet a belügy lefoglalt, majd Regős Sándort, a szegedi tv akkori vezetőjét – Lezsák jó barátját – utasította annak megsemmisítésére. Regős a felvételtől készített egy másolatot, mielőtt megsemmisítette, így az fennmaradhatott az utókorban. Természetesen semmilyen képi anyag nem jöhetett ki az eseményről, és az *Antológia-estről* egyedülként tudósító Kovács Júliát azonnali hatállyal kirúgták a *Népszavától*. A *Nemzetőr* és a Szabad Európa Rádió foglalkozott még a rendezvényt, és ők követték nyomon az est utáni történéseket.

Az *Antológia-est* varázsa, illetve Lezsák Sándor nyilvánvaló ereje abban mutatkozik meg, hogy közel 500 főnyi tömeget tudott egy estére az ország különböző pontjairól egy kis faluba, Lakitelekre koncentrálni. Nyugodtan beszélhetünk történelmileg méltatlanul keveset emlegetett eseményről. Ezen est előtt ugyanis nemigen találunk a magyar történelemben ilyen jelentős, hazai, az 1956-os forradalomra emlékező és azt méltó, így a fennálló rendszerrel szemben demonstráló nyilvános fellépést.⁷ 1985. október 22-e szerves része a rendszerváltásig megtett útnak és alapja az 1987-es lakiteleki találkozóknak.

6 Uo. 89.

7 Petrik i. m. 2011, 10.

5 Spangel i. m. 2012, 88.

Miniszterelnökként a rendszerváltásban

(OPLATKA András: *Németh Miklós. „Mert ez az ország érdeke.”* Budapest, Helikon, 2014.)

Rendhagyó írás Oplátka András Németh Miklós volt miniszterelnökről szóló könyve. A könyv alapját a Németh Miklóssal több napon át folytatott interjú adja, amelyet Jenei György, Németh tanácsadója és Oplátka András mellett az egykori miniszterelnök pályatársai, ismerősei, barátai egészítettek ki. Ettől kapja a szöveg szokatlan jellegét, amelyben így több különböző szempontból láthatjuk az eseményeket és összefüggéseket. A könyv nem csupán Németh Miklós miniszterelnöki tevékenységére fókuszál – bár a súlypont természetesen ezen az időszakon van –, de átfogó képet próbál adni Németh teljes pályájáról, beleértve családi hátterét, egyetemi éveit és a miniszterelnöksége utáni időszakot is.

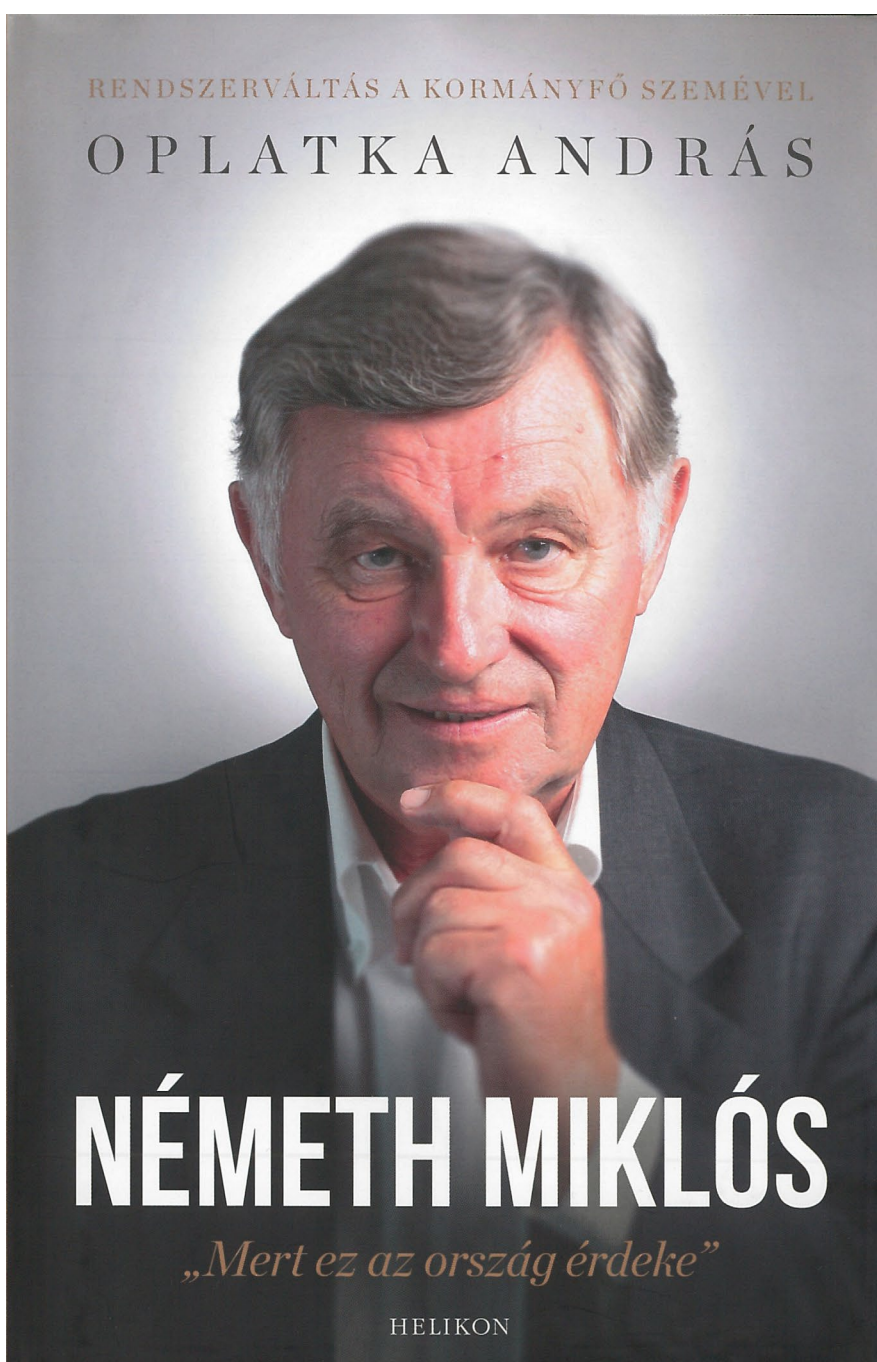
A korszak bővelkedik olyan különös életpályákban, mai szemmel nézve nehezen érthető kettősségekben, amelyek végső soron a politikai rendszer sajátosságából adódtak. Németh Miklós pályája is ezt a kettősséget tükrözi. Németh hagyománytisztelő, zárt falusi közösségben nőtt fel, ahol katolikus nevelést kapott. A nagypját, mint svábot a

Szovjetunióba hurcolták kényszermunkára, apját bekényszerítették a tsz-be (48–52. o.). Személyiségébe, gondolkodásába beépültek ezek az élmények és meghatározó emlékek, olyan általános értékrenddé állva össze, amelyet a rendszer alapvetően bizalmatlanul kezelt. Az egyetem alatt tanárai biztatására mégis belépett a pártba, és mint mások, ő is sokáig hitt abban, hogy a politikát csak belülről lehet megváltoztatni. A szakmai érvek erejével kapcsolatos illúziókat a Tervhivatalban töltött évek tapasztalatai rombolták le. A hivatalban dolgozó fiatal szakembergárdának már nem volt közvetlen tapasztalata a Rákosi-korszakról, volt viszont szakértelme és rálátása a párt belső működésére. Ám az apparátus kissé elszigetelt szakmaisága rendre alulmaradt a pártvezetés politikai céljaival szemben (98–104. o.). Németh gyorsan emelkedett a ranglétrán, és 1986-ra a gazdaságpolitikai osztály vezetője lett. A gazdaság fenntarthatatlan helyzetével, amellyel Grósz Károly csak 1987-ben szembesült, a közigazdászok jelentős része már tisztában volt. Grósz azonban nem merte (145. o.), és Kádár mellett nem is tudta volna felvállalni a cselekvéssel járó kockázatot. A változtatáshoz az idő és az alkalom a következő évben jött el. A belső feltételek megváltozását Kádár félreállítása jelentette, a külsőt pedig Gorbacsov reformpolitikája.

Grósz Károly a szocializmus magyar rendszerének megreformálására, modellváltásra szemelte ki Némethet, a fiatal közigazdászt, bár erre a posztra mások is igényt tartottak. Míg Grósz az apparátust ismerő, a párt berkeiben otthonosan mozgó, szövetségeseikkel rendelkező pártember volt, Németh nem támaszkodhatott párton belüli bázis-

ra. Sokak számára úgy is tűnt, hogy a szokásoknak megfelelően ez is csupán egy pártmegbízást teljesítő kabinet lesz. Grósz számításában az új kormány a párt befolyása alatt állt, és ezt az első pillanattól egyértelműen tudatta is Némethtel (30. o.). A párt által irányított kormány szerepéből Németh részben a szimbolikus jelentőségű események más-ként kezelésével, részben a *technokrata image* kialakításával igyekezett kibújni. Előbbire kiváló példát jelent 1989. március 15-e, amelyen nem történt rendőrségi atrocitás, szemben az előző évi brutális beavatkozásokkal (166–170. o.). A technokrata szerep felvétele kezdetben kevesebb sikerrel járt, hiszen a miniszterelnöki poszt-hoz Németh megörökölte a Grósz-kormány minisztereit is, akiket nem válthatott le azonnal. Később, a második Németh-kabinet kialakítása után részben az átalakításoknak, részben az MSZMP hanyatlásának köszönhetően az elkülönülés taktikája jobban működött, és talán nem kis részben ennek is köszönhető, hogy a tevékenységéről a szakértői kormány képe maradt meg sokakban.

1989 októbere az MSZMP utolsó kongresszusát hozta el, és vele együtt egy kiélekedő vitát is a platformok között. A kialakult helyzet egy, az MSZMP-ből kiszakadó szociáldemokrata párt lehetőségét kínálta fel, amelynek azonban Németh nem látta realitását (263–265. o.). A könyv a Dunagate-ügy részleteit is érinti, amely kapcsán szóba kerül Horváth István belügyminiszter felelőssége is. Pozitív,

hogy Németh a saját felelősségének kérdését sem kerüli meg (310–317. o.). A könyv a rendszerváltás évének több fontos eseményét is tárgyalja – 1956 újraértelmezését, a Nagy Imre-temetést, vagy a kerekasztal-tárgyalások körülményeit – mindezt természetesen egyéni szemszögből, de talán éppen ez a szubjektivitás adja a beszélgetés egyik vonzerejét is.

A Németh-kormány tevékenységét áttekintve számos, a rendszerváltás szempontjából jelentős eseményt tudunk felsorolni. Megszületett az egyesülési törvény, majd a párttörvény, jelentős

mértékben módosult a régi Alkotmány és létrejött az Alkotmánybíróság. Megnyíltak a határok az NDK-ból érkező menekültek előtt, és megszületett az egyezmény a szovjet csapatok kivonásáról. Mindezek olyan jelentőségű változások voltak, amelyeket nyugodtan illethetünk a „korszakos” jelzővel, mégis, Németh Miklós kormányának tevékenysége elhalványult az emlékezetben. A rendszerváltás történetét hajlamosak vagyunk két egymással szemben álló fél, az MSZMP és az ellenzéki csoportok ellentétéként tekinteni. Ebben a felosztásban a Németh-kormány szinte beleszűrül a párt által adott háttérbe, holott a kormány valóban sokat tett az átmene-
tért.

Németh politikai pályája 1991-ben megszakadt. Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) alelnöke lett, amely tíz évre nemcsak a politikától, de az országtól való elszakadását is jelentette. Az MSZP-ben már az 1994-es választásra készülve felmerült Németh neve, akinek a miniszterelnöki tevékenységével kapcsolatban kialakult és rögzült szakértői kormány képe többek szerint segítette volna a pártot. Németh azonban nem vállalta a felkérést – Horn Gyula legnagyobb öröme (367. o.). A 2002-es választások előtt újra előke-
rült a neve, és ekkor már Némethben is mutatkozott hajlandóság, de a visszatérésre valójában nem volt reális esély, elsősorban az időközben megváltozott viszonyoknak köszönhetően. Tíz év a politikában nagy idő, és a messziről jött ember szerepe inkább hátrány, mint előny ilyenkor. Az eltérő mentalitás, a közös nyelv hiánya hamar megmutatkozott. A párt szemében Németh nehezen kezelhető embernek tűnt, a

pártstruktúrával és -működéssel kapcsolatos nyugati minták említése pedig az „akarnok és zsarnok” színében tün-
tette fel őt a pártvezetés előtt (373. o.). Minderre mai szemmel visszatekintve, ismerve az MSZP 2002 utáni szerepét és mai mélyrepülését, a párt szempontjából már válaszütként, talán elszalasztott lehetőségként is tekinthetünk. Hogy az MSZP-vel való felújított együttműködés végül idejekorán megfeneklett, végső soron annak volt köszönhető, hogy mindkét fél valami mást remélt látni a másikban, mint amivé az az elmúlt évtizedben vált. Némethet taszította az új politikai stílus, őt magát pedig átformálta az Angliában töltött tíz év, így az együttműködésnek nem maradt alapja (377–381. o.).

Vannak olyan alkatok, akiknek léte-
leme a politika, és életre szóló, személyes vállalkozásként élük meg azt. Hajtja őket a cselekvés vágya, az ambíció, és az időt választási ciklusokban mérik. Mások számára azonban, mint amilyen Németh Miklós is, a politizálás egyszeri vállalat maradt. Németh nem törekedett a miniszterelnöki posztra, így könnyebben is vált meg tőle, az EBRD ajánlata pedig a legjobbkor érkezett ahhoz, hogy a politikai életből kilépjen. Politikusként meghozott döntései azonban a rendszerváltás menetét alakították, hozzájárulva az átmenet kereteinek kialakításához, így az akkori döntések jelenünknek is formát adnak. Miniszterelnöki tevékenysége egyfajta hagyaték, és ennek gondozását jelenti valójában ez a könyv. Mint minden visszaemlékezés, ez az írás is szubjektív, de a rendszerváltás iránt érdeklődők számára – a szükséges forráskritikát is szem előtt tartva – értékes forrásnak bizonyulhat.

JÓNAS RÓBERT

A Rendszerváltó Archívum 2017/3. számának szerzői

Bakos István (Bánfa, 1943)

Művelődésszervező. Pályáját agronómusként kezdte, majd az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar-népművelés szakán tanult. 1970-ig az Eötvös Kollégium diákja volt, azóta a hazai civil társadalom építésének aktív résztvevője. Pályája során tudományos kutatóként, kutatásszervezőként és köztisztviselőként dolgozott: a Magyar Tudományos Akadémia Tudományszervezési Intézetében (1970-73), a Termelészövetkezetek Országos Tanácsában (1973-1975), a kormány Tudománypolitikai Bizottságában (1975-1978), az MM Tudományszervezési Intézetében, majd a Művelődési Minisztériumban (1979-1994). 1994-től 1999-ig a Magyarok Világszövetsége választott főtitkára, 1999-2004 között a Nemzeti Tankönyvkiadóban főosztályvezető, a határon túli magyar oktatás és tankönyvellátás menedzsere nyugdíjazásáig.

Havasi Dániel (Pécs, 1981)

Politológus diplomát szerzett 2004-ben a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Politikai Tanulmányok Tanszékén. 2005-től a Terror Háza Múzeum munkatársaként, majd az Emlékpont Múzeum programkoordinátoraként tevékenykedett. 2014-től a RETÖRKI munkatársaként a rendszerváltást követő földkárpótlás, valamint a borsodi nehézipar csődjének és privatizációjának kortanúival, 2016-tól pedig az MDF vidéki szervezőivel és fontos szereplőivel rögzít interjúkat.

Jónás Róbert (Csenger, 1978)

Történelem szakon szerzett diplomát 2015-ben a Kodolányi János Főiskolán, ahol jelenleg Nemzetközi Tanulmányok mesterszakos hallgató. A főiskola és a RETÖRKI közös kutatói ösztöndíjpályázatának keretében 2016 júniusa és decembere között fél évet kutatói ösztöndíjasként töltött az Archívumban. 2017-től a RETÖRKI Archívum munkatársa.

Kiss Gy. Csaba (Budapest, 1945)

Irodalomtörténész, művelődéstörténész. 1995-2010 között az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Művelődéstörténeti Tanszék docense. Több külföldi egyetemen is oktatott vendégtanárként, így a berlini Humboldt Egyetemen, a Zágrábi Egyetemen, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen, a prágai Károly Egyetemen és a Varsói Egyetem Hungarológiai Tanszékén is. A Magyar Tudományos Akadémia doktora. Fő kutatási területei a közép-európai nacionalizmusok, a nemzet reprezentációja, magyar-szomszédnépi kapcsolatok és az irodalom szerepe a demokratikus átalakulásban. 1987-ben a Magyar Demokrata Fórum alapító tagja.

Lezsák Sándor (Kispest, 1949)

Költő, politikus. 1968-ban érettségizett a budapesti Madách Imre Gimnáziumban. 1969 és 1974 között képesítés nélküli tanító volt Lakiteleken, a szikrai tanyasi iskolában, 1974-től általános iskolai tanár Lakiteleken. 1975-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán szerzett magyar-történelem szakos tanári diplomát. 1969 és 1985 között a lakiteleki Művelődési Ház népművelője. 1979-ben a fiatal írók lakiteleki

találkozójának egyik szervezője. 1985-től a Bethlen Gábor Alapítvány vidéki titkára, 2009 óta Kuratóriumának elnöke. 1987. szeptember 27-én az ő kertjében tartották meg az első lakiteleki találkozót, ahol az MDF alapító tagja lett. 1988-tól a párt elnökségi tagja, alelnöke, 1996 és 1999 között országos elnöke. 2004-ben kizárták az MDF-ből, 2006-tól a Nemzeti Fórum elnöke. 1991-től a Lakiteleki Alapítvány és Népfőiskola alapítója, kuratóriumi elnöke. 1994 óta országgyűlési képviselő, az MDF, majd 2006 óta a Fidesz frakciójában. Az Országgyűlés alelnöke.

Madácsy Tamás (Szeged, 1974)

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, majd 2001-ben a Károli Gáspár Református Egyetem történelem szakán szerzett diplomát. Részt vett a Terror Háza Múzeum állandó kiállításának létrehozásában, megnyitása után pedig az időszakos kiállításokhoz kapcsolódó kutatómunkában. Dolgozott az újonnan létesülő hódmezővásárhelyi kiállítók helyek – a Holokauszt Emlékhely, valamint az Emlékpont Múzeum–Fél Évszázad Vásárhelyen – tartalmi összeállításán, melyeknek 2006-tól igazgatója lett. Oral history kutatásokat folytatott a szovjet munkatáborok és a vészkorszak túlélőivel; 2014-től pedig a RETÖRKI munkatársaként a rendszerváltást követő földkár pótlás, valamint a borsodi nehézipar csődjének és privatizációjának kortanúival rögzít interjúkat.

Szalai Attila (Budapest, 1950)

Újságíró, politológus, diplomata, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója. 1976 és 1990 között Varsóban élt, az Interpress külső munkatársaként tevékenykedett és különböző lengyel lapokban publikált. A rendszerváltás után a kilencvenes években az *Új Magyarország* és a *Napi Magyarország* munkatársa, előbbinek főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője, utóbbinak alapító főszerkesztője volt. 1993 és 1995 között a Varsói magyar nagykövetség sajtótitkára, 2001 és 2005 között a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója. 2005-től 2009-ig a Külügyminisztérium vezető főtanácsosa. 2009 és 2013 között a Varsói magyar nagykövetség sajtó- és kulturális tanácsosa, majd első beosztottja.

Szeredi Pál (Budapest, 1955)

Kutatótörténész. Az 1980-as évektől foglalkozik a magyar népi mozgalom történetének feltérképezésével. Monográfiát készített Kovács Imre parasztpárti politikus pályafutásáról, Püski Sándor könyvkiadó politikai tevékenységéről, a Nemzeti Parasztpárt és a Petőfi Párt történetéről. Feldolgozta az *Új Látóhatár* című müncheni folyóirat és a magyar népi emigráció történetét. Létrehozta a www.ujlatohatar.com című weboldalt, a magyar emigráció történetének átfogó archívumát. A Nemzetépítő demokratikus ellenállás 1956 és 1987 közötti krónikáját, valamint annak dokumentumait három kötetben foglalta össze.

Szilcz Eszter (Pécs, 1980)

A Terézvárosi Két Tannyelvű Általános Iskola és Gimnáziumban érettségizett. Az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Karán szerzett magyar nyelv és irodalom – művelődésszervező/média szakos diplomát, majd a Szegedi Tudományegyetemen andragógia mesterszakot végzett. 2013-tól a RETÖRKI munkatársa, jelenleg az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti programjának doktorandusz hallgatója.

A szerkesztők életrajzai

Nagymihály Zoltán (Budapest, 1988)

Történész. 2012-ben szerzett diplomát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem szakán, ahol elsősorban a 20. századi magyar történelem és az emigráció kérdéseit kutatta. Szakdolgozata a *Látóhatár* c. müncheni lap történetét, a benne lezajló vitákat, azok következményeit elemezte az 1956-os forradalom hatásának tükrében. 2013-ban és 2014-ben a nemzetpolitikai államtitkárság Körösi Csoma Sándor-programjának ösztöndíjasaként kétszer fél évet töltött a németországi magyar diaszpóra közösségeiben. 2014-től a RETÖRKI munkatársa.

Házi Balázs (Budapest, 1987)

Levéltáros. A budapesti Toldy Ferenc Gimnáziumban érettségizett 2006-ban, 2013-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett történelem mesterszakos diplomát. A Magyar Országos Levéltár több projektjében is részt vett segédlevéltárosként. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa volt 2013-2014-ben, majd 2014 októberétől a RETÖRKI alkalmazásában áll.

RENDSZERVÁLTÓ **ARCHÍVUM**

Kiadó:

Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum

Felelős kiadó:

Bíró Zoltán

Kiadó székhelye:

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 1-3.

Szerkesztők:

Nagymihály Zoltán, Házi Balázs

Szerkesztőség tagjai:

Jónás Róbert, Marengo Alessandro, Riba András, Szekér Nóra, Szilcz Eszter

Nyelvi lektor:

Budai-Szántó Daniella

Borító és lapterv:

Házi Balázs, RETÖRKI

E számunk képei (ahol külön nem jelöltük) Lezsák Sándor magángyűjteményéből származnak.

Szerkesztőség elérhetősége: 1062 Budapest, Andrássy út 100, 1. emelet
szerkesztoseg@retorki.hu

Ingyenes kiadvány. Megjelenik negyedévenként.

HU ISSN 1589-0228 (nyomtatott)

HU ISSN 2498-9193 (online)

Lapunk megjelenését a Szerencsejáték Service Nonprofit Kft. támogatja.

Nyomdai munka: Pannónia Nyomda

A RETÖRKI Rendszerváltó Archívum című műve *Creative Commons*
Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc alatt van.

Nyilatkozat

A magyar szellemi élet több mint másfélszáz tagja baráti eszmecserére gyűlt össze 1987.szeptember 27-én, vasárnap Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgai Imrét, a Hazafias Népfront főtitkárát.

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan meglazultak, önismerete megdöbbenően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoeltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia intézményrendszer elégtelensége, a közerkölcs súlyosbodó gondjai, az élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai eszmecsere során. **A magyarság esélyeit** kutató jelenlegi és megfontoltság jegyében igyekeztünk megújulás, az ország

Az ország...
készítésére. Ezt a fórumot a résztvevők nyitottnak képzélik, egyszerre demokrá-
tikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású
emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az esz-
mecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye.
Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtó-
orgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széleskörű összefogásával kijuthatunk a
válságból.